Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani
77260

ZEMLJEPIS JUGOSLAVIJE

I. DEL

SLOVENSKO OZEMLJE

CENA 28 DIN

LJUBLJANA 1923

NATISNILA IN ZALOŽILA UČITELJSKA TISKARNA, LJUBLJANA

Zemljepis Jugoslavije.

I. del.

Slovensko ozemlje.

Sestavila

Pavel Plesničar in Rado Grum.

Z 10 zemljevidi in 24 pokrajinskimi slikami.

Zemljevide narisal

Ferdo Juvánec.

Z odlokom pokrajinske uprave oddelka za prosveto in vere z dne 20. febr. 1923, št. 394, odobrena kot pomožna knjiga.

Cena 28 Din

Ljubljana 1923.

Natisnila in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

77260

030048165

VSEBINA.

Stran

Uvod 3
Razdelitev Slovenije 3

I. Slovenija v mejah kraljevine SHS.

1. Gorenjski kot 5
2. Kranjska ravnina 9
3. Kamnik in okolica 12
4. Ljubljana in okolica 14
5. Notranjski Kras 18
6. Dolenjski Kras 19
   a) Turjaške gore 20
   b) Ribniška dolina in Kočevska planota 21
7. Bela Krajina 22
8. Krška dolina 23
9. Dolenjsko gričevje 25
   a) Litijska skupina 25
   b) Trebanjska skupina 26
   c) Mokronoška skupina 27
10. Posavje 27
11. Savinjska dolina 29
12. Celje in okolica 31
13. Dravinja in Haloze 33
14. Ptujsko polje 34
15. Pohorje 35
16. Mežiška dolina 36
17. Drava in Maribor 37
18. Slovenske in Ljutomerske gorice 38
19. Prekmurje 40

II. Neodrešena domovina.

1. Slovenski Korotan 43
   a) Kanalska dolina 43
   b) Zilska dolina 44
   c) Rož 45
   č) Celovec in okolica 46
   d) Podjunska dolina 47

2. Soška dolina . . . . . .
3. Idrijska dolina 51
4. Gorica in okolica 53
5. Vipavska dolina 55
6. Goriški Kras 57
7. Beneška Slovenija 60
a) Rezija 60
b) Terska dolina 61
c) Nadiška dolina 61
8. Notranjski Kras 63
9. Trst in okolica 65
10. Istrski polotok 67
11. Neodrešeni drobci 71
a) Reka 71
b) Rabsko Prekmurje 72
c) Radgona z okolico 72

III. Splošni podatki.

1. Pridelki 74
2. Živinoreja in rudarstvo 75
3. Obrtnost 76
4. Občila 77
5. Šolstvo 78
6. Upravna razdelitev 79
a) V mejah kraljevine SHS 79
b) V mejah neodrešene domovine 80
7. Pregled Slovenije v mejah kraljevine SHS 81
8. Pregled naroda SHS v neodrešeni domovini 82
a) V mejah Italije 82
b) V mejah Avstrije 82
c) V mejah Madžarske 82
č) V mejah reške države 82

Slovenski svet, ti si krasan!
Ti poln nebeške si milote,
ti poln največje si lepote,
ti biser meni vse zemlje!

J. Freuensfeld-Radinski.

Slovenija je najlepša pokrajina slovanskega juga. Njeno ozemlje se razteza od bregov reke Rabe na severu in Soče na zapadu pa doli do sinje Adrije ter hrvatskega in ogrskega nižavja. Svet je precej hribovit, ponekod celo gorat in to zlasti v svojem severozahodnem delu, kjer se vzpenjajo proti nebu mogočni gorski velikani, oznanjajoč širnemu svetu, da so zvesti čuvarji velike jugoslovenske domovine.

Prelepe so slovenske gore in veličasten je pogled z njih po domovini okrog! Na vrhovih slovenskih gorá spoznavamo krasoto rodne grude, ki se nam dozdeva kakor biser, lesketajoč se v žarkih jutranjega solnca. Njeni deloma z gozdi porasli vrhovi, z vinsko trto prepletene gorice in njene bogate ravnine in doline se izpreminjajo v tisočerih barvah ter se zrcalijo v srebrnočistih studencih, potokih in rekah, ki se vijejo po tem slikovitem svetu kakor žile, polne življenja. V njeni notranjosti se pa skrivajo pravi čudeži, ki zna o njih pripovedovati ves svet.

In kako bi ne ljubili te lepe zemlje, ki nam daje vsega, kar potrebujemo za svoj duševni in telesni razvoj! Ljubiti jo moramo, ker smo si jo po dolgem robstvu in trpljenju vsaj deloma osvobodili, a so za to osvobojenje žrtvovali naši očetje in bratje kri in življenje. V globoki hvaležnosti do njih se moramo vselej in povsod zavedati, da smo Slovenci in Jugosloveni in da je Slovenija del velike in bodočnosti polne Jugoslavije, ki hočemo zanjo živeti in umreti!

Razdelitev Slovenije.

Slovenijo delimo v dva dela: 1. v ozemlje, ki se nahaja v mejah kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, in 2. v ozemlje, ki je zunaj teh mej. To drugo ozemlje je naša neodrešena domovina.

Kruta usoda je neodrešeno domovino raztrgala na štiri različno velike kose ter jih podredila tujcem: Italiji, Avstriji, Madžarski in reški državi.

Celokupno slovensko ozemlje meri okoli 28.000 km^2; na tem obsežnem prostoru živi okrog 1,500.000 Slovencev in 170.000 Srbohrvatov, torej skupno okrog 1,670.000 ljudi jugoslovenskega rodu.

I. Slovenija v mejah kraljevine SHS.

Osvobojeni del Slovenije tvori najzahodnejši in najsevernejši del naše kraljevine. Na vzhodu meji na hrvatski del naše kraljevine in na republiko Madžarsko, na severu na Madžarsko, republiko Avstrijo in na neodrešeni slovenski Koroštan, na zahodu na neodrešeno Primorje in Notranjsko, na jugu zopet na del hrvatskega ozemlja.

Alpe, ki prehajajo proti jugu v Kras, dosezajo v severozahodnem kotu, v Julijskih Alpah, najvišjo vzpetost. Proti vzhodu in jugovzhodu pada visokogorski svet Julijskih Alp ter prehaja polagoma v hribovje, gričevje in nižino. Zaradi tega teko slovenske reke večinoma proti vzhodni strani — v Črno morje.

1. Gorenjski kot.

Najzahodnejši del Jugoslavije tvorijo Julijske Alpe; njih vzhodni del sta Mangartova skupina in Triglavsko pogorje. Tu so Mangart (2678 *m*), Jalovec (2655 *m*), Velika Ponca (2280 *m*), Mojstrovka (2367 *m*) in Triglav (2863 *m*), najvišja jugoslovenska gora. To so mogočni stražniki na severozapadu naše domovine. Razgled s Triglava sodi med najveličastnejše in najrazsežnejše v Alpah. Na njegovem vrhu je železen stolp, takozvani Aljažev stolp, najvišje stoječe razgledišče na slovanskem jugu. Takoj pod vrhom Triglava, nedaleč od njegovega ledenika stoji velika planinska stavba »Triglavski dom« na Kredarici, ki služi hribolazcem za zavetišče in prenočišče; nekoliko niže je »Aleksandrov dom«. Triglavsko pogorje je domovina pripovedke o Zlatorogu.

Proti jugu in vzhodu od Triglava se vrsté v polkrogu Kanjavec (2570 *m*), Bogatin (2008 *m*) in Črna prst (1844 *m*), znana po svojem bujnem rastlinstvu in slikovitem razgledu. Poslednje imenovani orjaki in še mnogi drugi oklepajo v velikem loku divno Bohinjsko dolino, ki slovi kot zračno zdravilišče in letovišče. Bohinjska dolina je bogata planinskih cvetic in smrekovih gozdov. V zimskem času goje v Bohinju zimski šport.

Biser Bohinjske doline je Bohinjsko jezero, ki je nad 4 *km* dolgo in nad 1 *km* široko. Največja jezerska globina znaša nekaj nad 45 *m*. Na zapadni strani jezera se dviga več stavb, med njimi krasni hotel »Zlatorog«.

Skozi jezero teče Bohinjska Sava ali Bohinjka. Ta ima svoj izvirek zahodno od jezera, kjer tvori veličasten, 60 *m* visok slap Savico. Čez most Savice in dalje po lepih senožetih drži pot k sedmerim Triglavskim jezerom in na vrh Triglava.

Ob izlivu Bohinjke iz jezera stoji starodavna, v gotskem slogu zidana cerkvica sv. Janeza. Na gričku tik pred cerkvijo se dviga v razsežnem parku »Lovski dom«, last našega kralja Aleksandra. Bohinjka teče nato mimo Bohinjske Bistrice, zadnje jugoslovenske postaje ob državni meji pred bohinjskim predorom. Blizu tam je Brod, rojstna vas dr. Janeza Mencingerja, »buditelja slovenskega naroda in glasnika Bohinja«, kakor priča spominska plošča na njegovi rojstni hiši. Severozahodno odtod je Srednja vas.

V Bohinju je posebno razvita živinoreja. V poletnih mesecih delajo po bohinjskih planinah okusni in dobroznani bohinjski sir. Važno za te kraje je tudi izdelovanje škafov, ki jih delajo skoro v vsaki hiši.

Od Bohinjske Bistrice dalje teče Bohinjka v severovzhodni smeri in se polagoma približuje Blejskemu jezeru, ki je sicer manjše od Bohinjskega, zato pa toliko lepše in živahnejše — najlepši biser med biseri naše domovine! Največja jezerska globina meri 30 *m*, površje pa 0·33 *km*. V jezero se iztekajo dva potoka in več podzemeljskih studencev, iz njega pa teče majhen potok Jezernica, ki se potem izliva v Savo Bohinjko.

Jezero obdajajo nizki holmi in griči, bolj v ozadju visoke gore. Na severovzhodu stoji 2239 *m* visoki dvoglavi Stol, najvišji vrh v Karavankah; na severozahodu od Stola je slavnoznana Golica (1836 *m*).

Poleg prirodnih krasot dičijo obalo ljubkega jezera umetni nasadi in lične vile. Med temi je omeniti kraljevi grad »Suvobor«, poletno bivališče našega kralja.

Sredi jezera se dviga prelep otok s cerkvijo Matere Božje. V stolpu te cerkve je čudodelen zvon. Pravijo, da se izpolnijo romarjem prav gotovo vse želje, ki jih imajo, kadar zvone s tem zvonom.

Ob severnem obrežju jezera se vzdiguje na navpični, 604 *m* visoki steni starodavni Blejski grad. Z njega je prelep razgled po niže ležečem jezeru in okolici.

Pa vrnimo se k Savi Bohinjki! Po sprejemu Jezernice zavija Bohinjka proti vzhodu ter se pri Žagi blizu Radovljice steka z mnogo večjo Savo Dolinko.

Izvir Save Dolinke je Nadiža v prekrasni dolini Planici, ki jo oklepata Mojstrovka in Velika in Mala Ponca v severozahodni smeri veličastnega Triglava, nedaleč od obeh Klanških (Belopeških) jezer, ki sta danes — žal — že onkraj jugoslovenske državne meje.

Po kratkem ovinku pri Ratečah, kjer je današnja jugoslovensko-laška meja, zavije Dolinka v jugovzhodni smeri po lepi podolžnici, ki se razprostira med Julijskimi Alpami in Karavankami. Veliko število manjših, a prav deročih potokov od leve in desne strani polni njeno plitvo strugo. Pri Kranjski gori, znanem gorskem letovišču, dobi Dolinka Pišnico, pri Mojstrani hudournik Bistrico, ki priteče skozi dolino Vrata mimo čudovitega, 40 *m* visokega slapa Peričnika. Zunaj Mojstrane je velika tvornica za izdelovanje cementa. Nasproti Mojstrani, na levem bregu Dolinke je Dovje, dom »triglavskega« župnika in skladatelja Jakoba Aljaža.

Polagoma priteče Dolinka do Jesenic (5480 preb.), ki so važno obrtno središče gornje Savske doline in znamenito železniško križišče. Preko Jesenic drži bohinjska železnica; ta drdra od karavanškega, skoro 8 *km* dolgega predora, mimo Bleda skozi bohinjski predor v Gorico in dalje v Trst. Na Jesenicah se križa z bohinjsko železnico

državna železnica. Ta drži iz Ljubljane v Trbiž, v važno mesto jugozahodnega dela nekdanje Koroške, ki pa spada danes v območje laške kraljevine. Jesenice so turistom izhodišče na Golico in druge karavanške vrhove.

V bližini Jesenic sta Sava in Javornik, dva po svoji železni industriji prevažna kraja. Dobráva je izhodišče v divnolepi Vintgar. Pri Žirovnici drvi v Savo Dolinko dotok Završnica z velikansko vodno silo. Ob njej je zgrajena elektrarna, velika naprava za proizvajanje električne sile za vse večje kraje Gorenjskega kota.

Še imenitnejši dotok Dolinke je Rádovina, ki prihaja iz doline Krme, se preliva skozi divjeslikoviti Vintgar in tvori na njega vzhodnem koncu krasni slap Šum. Slap je veličasten zlasti ob povodnji; njegov padec meri preko 20 *m*. Soteska Vintgar je 1600 *m* dolga ter pristopna šele od leta 1896., ko so zgradili ob Rádovini in deloma nad njo z lesenimi mostovi opremljeno pot. Najlepši je Vintgar tam, kjer je najožji. Na najožjem mestu je takozvana Žumrova galerija. Druga znamenitost Vintgarja je kameniti most bohinjske železnice, ki po njem drči vlak z Jesenic proti Bledu.

Po sprejemu Rádovine se obrne Sava Dolinka nekoliko proti jugu. Vzporedno z njo sopiha vlak proti Lescam, kjer je železniška postaja za Bled in važno izhodišče za vso Bohinjsko dolino. V bližini Lesec je Vrba, rojstna vas prvaka slovenskih pesnikov, dr. Franceta Prešerna (roj. 8. dec. 1800.). Rojstna hiša pesnikova ima vzidano lepo spominsko ploščo.

Blizu izliva Save Bohinjke v Dolinko leži na vzvišenem prostoru mesto Radovljica, največji kraj Gorenjskega kota. Mesto je sedež okrajnega glavarstva (sreza) in drugih državnih uradov ter je važno po svojem pletarstvu, ki se tam jako lepo razvija. Radovljica ima za seboj važno zgodovino; njen grad so imeli nekdaj v oblasti mogočni celjski grofje.

V bližini Radovljice je sloveča božja pot na Brezjah. Severno odtod je pod Begunjšico (2063 *m*) vas Begunje, rojstni kraj Žige Lamberga, prvega ljubljanskega škofa. Begunje imajo žensko kaznilnico. Koncem vasi so razvaline grada Kamena. Pred stoletji je bil lastnik tega

grada vitez Lambergar, znan iz narodne pesmi »Pegam in Lambergar«.

Jugovzhodno od Radovljice ob znožju podolgaste Jelovice sta Kamna gorica in Kropa. Oba kraja slovita po svojem žrebljarskem obrtu. Kamna gorica je rojstni kraj pesnika dr. Lovra Tomana in slovečega slikarja Matevža Langusa.

2. Kranjska ravnina.

Savska dolina se pod Radovljico čimdalje bolj zožuje. Blizu Podnarta, kjer se pričenja dolina znova širiti, sprejema Sava Tržiško Bistrico, ki izvira visoko med karavanškimi grebeni na pobočju strme Košute. Iz doline Tržiške Bistrice in njenega dotoka Moščenika drži cesta preko Ljubeljskega prelaza (1370 *m*) v slovenski Korotan.

Ob izlivu Moščenika v Bistrico leži gorenjski Tržič (2600 preb.). Kraj ima prevažno obrtnost: železninarstvo, usnjarstvo, tvornice za čevlje i. dr. Nedaleč od Tržiča so razvaline Hudega grada, v katerem so nekdaj stanovali razbojniški vitezi. Jugovzhodno od Tržiča je sredi gozdov grad Golnik, državno zdravilišče za jetične.

Pri izlivu Bistrice se dvigajo na desnem bregu Save precej visoki in strmi hribi, med katerimi je najbolj znan Sv. Jošt z lepo romarsko cerkvijo. Sv. Jošt (860 *m*) in pod njim stoječa Šmarjetna gora (654 *m*) sta v poletnem času kaj priljubljeni izletni točki. Oba vrha nudita prekrasen razgled po širni Kranjski ravnini, ki jo obdaja od vseh strani silen venec zelenih gričev, gozdnatih hribov, pa tudi veličastnih gorá.

Na severni strani Kranjske ravnine so Karavanke in vzhodno od njih Kamniške ali Savinjske planine. Med karavanskimi orjaki se odlikuje Storžič (2134 *m*), vzdigujoč se iz Kranjske ravnine kot velikanska, na vse strani strmo padajoča stena.

Karavanke loči od Kamniških planin globoko vsekana Kokrska dolina, po kateri žubori živahna Kokra.

Po Kokrski dolini prideš preko Jezerske kotline v Železno Kaplo na Koroško.

Kokra izvira pod Jezerskim vrhom (1218 *m*); s tega vrha je prekrasen razgled čez Jezersko kotlino, v kateri sta Zgornje in Spodnje Jezersko znani gorski letovišči. Jezerska kotlina, ki je spadala svoj čas h Koroški, je danes v mejah Jugoslavije.

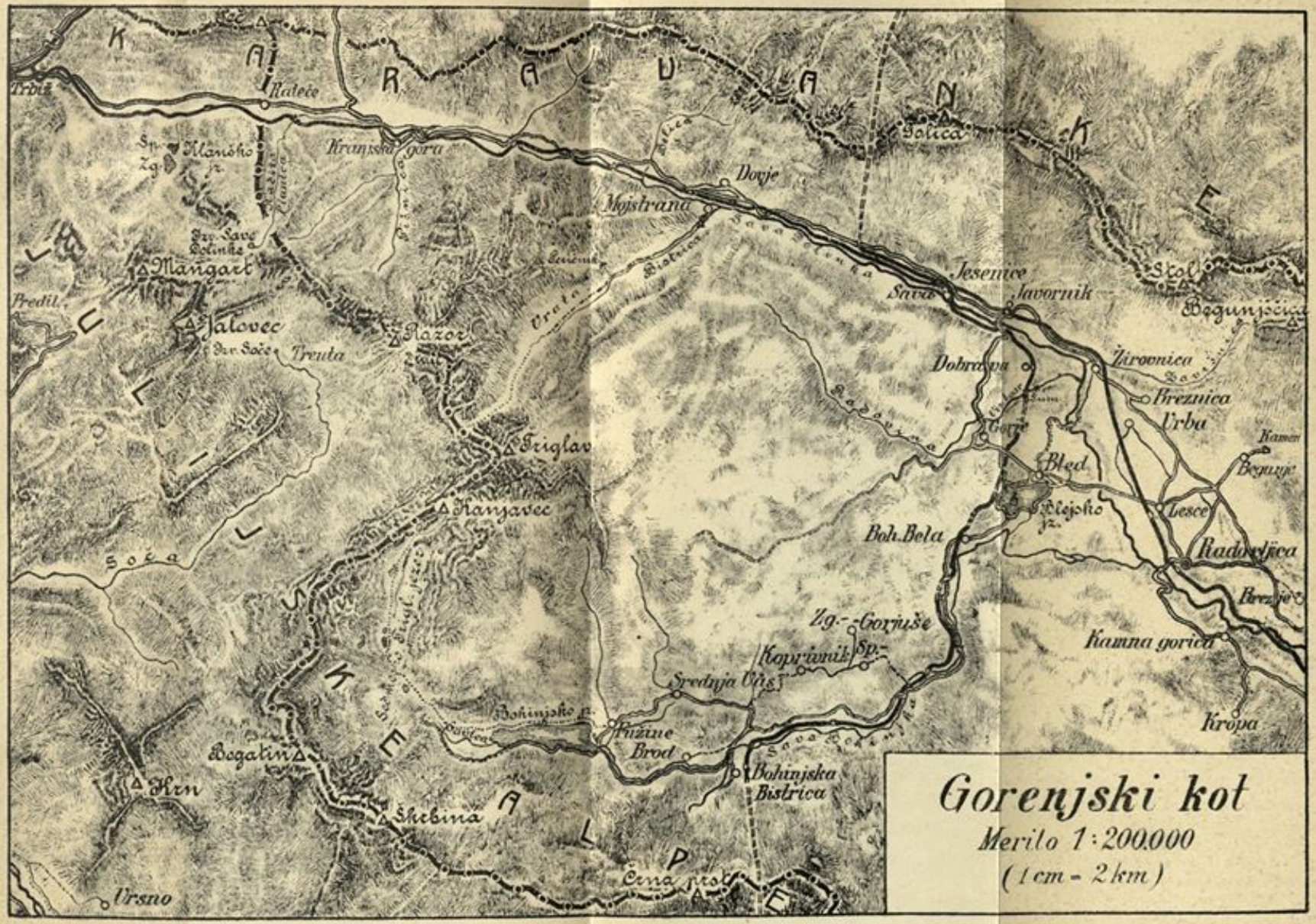
Na precej močnem ovinku Kokrske doline je vas Kokra s svojimi fužinami. Nekoliko niže, ob izhodu Kokre iz gorovja je Preddvor. Iz Preddvora drži cesta mimo Trstenika pod Storžičem v dolino Tržiške Bistrice. Ob izlivu Kokre v Savo je Kranj, važno središče kranjskega okraja.

Kranj (2600 preb.) je starodavno mesto z živahno trgovino in obrtnijo. Mesto ima usnjarnico, velik valjčni mlin ob Savi in razne tvornice. Po nesrečnem koroškem plebiscitu se je l. 1920. naselil v Kranju del slovenskih puškarjev iz koroških Borovelj. V mestu je poleg osnovnih šol tudi višja gimnazija. Kranj leži ob železniški progi Ljubljana-Jesenice. Iz Kranja je izpeljana posebna železniška proga v Tržič. Na mestnem pokopališču počivata slovenska pesnika dr. France Prešeren († 8. febr. 1849.) in Simon Jenko († 18. oktobra 1869.).

V Naklem pri Kranju se je rodil sloveči Gregor Voglar, zdravnik ruskega carja Petra Velikega. V Stražišču se pečajo s sitarstvom, v Bitnem s platnarstvom.

Vzhodno od Kranja je ob cesti, ki drži proti Kamniku, vas Št. Jurij. Severovzhodno odtod so Cerklje, znane po svojem zdravem gorskem podnebju. V Dvorjah pri Cerkljah je bil rojen Davorin Jenko, skladatelj naše državne himne »Bože pravde«.

Na vzhodu se veže Kranjska ravnina z ravnino, ki se razprostira ob bregovih Kamniške Bistrice, na jugu jo pa zožujejo in zapirajo Rašica (641 *m*), Smledniški griči in Polhograjski Dolomiti. Ravnina je ob svojih robovih bolj obljudena in ima tod več vasi nego v notranjščini, kjer je več gozdov, polja in travnikov. Ponekod pokriva prav tanka plast črne prsti silne množine naplavljenega gramoza, zato ni zemlja enakomerno rodovitna, četudi jo kmetje kaj pridno obdelujejo. Lepe dohodke

Gorenjski kot

Merilo 1:200.000

(1 cm = 2 km)

imajo mnogi od čebeloreje, ki se z njo sploh po Gorenjskem prav marljivo pečajo.

Sava deli obširno Kranjsko ravnino v dva precej enaka dela. Na njenem desnem bregu se razprostira Sorško polje, kjer so Podreče, rojstna vas Simona Jenka, »pevca Sorškega polja«. Vzhodno odtod je Smlednik z dobro ohranjenimi razvalinami starega gradu. Repnje so rojstni kraj slavnega jezikoslovca Jerneja Kopitarja.

Pod Smlednikom drvi blizu Medvod Sava čez mogočen jez, nakar sprejme pri Medvodah na svoji desni strani dotok Soro, ki se spaja pri Škofji Loki iz Sorice (Selščice) in Poljanščice. Obe rečici imata svoje izvirke v Škofjeloškem gorovju, ki se začenja s strmim Ljubnikom (1027 *m*) nad Škofjo Loko ter sega med Poljansko in Selško dolino preko Blegaša (1563 *m*) naprej proti Poreznu (1631 *m*) ob nekdanji goriško-kranjski meji. V Škofjeloškem gorovju je pričetek Julijskih Alp, ki imajo na zahodni strani Kranjske ravnine svoj najbolj znani vrh v Sv. Joštu nad Kranjem.

Ob Sorici v Selški dolini leži trg Železniki, nekdaj živahen obrten kraj s plavži in fužinami. V Poljanski dolini so Poljane, rojstni kraj slikarjev bratov Jurija in Janeza Šubica ter »gospoda Visoškega«, pisatelja dr. Ivana Tavčarja. Jugozahodno odtod so na poti proti Idriji Žiri, občina ob današnji jugoslovensko-laški meji. V Žireh je dobro razvito čipkarstvo. Ta stari domači obrt je v splošnem močno razširjen v vsem predelu med Škofjo Loko, Železniki in Idrijo.

Škofja Loka (2000 preb.) je staro mesto ob stoku Selščice in Poljanščice. V preteklih stoletjih je bilo mesto lastnina brizinskih škofov; odtod tudi njeno ime. V davnih časih je držala skozi Škofjo Loko glavna trgovinska cesta iz Benetk v železnate kraje na Gorenjskem in Koroškem.

Iz Škofje Loke teče Sora ob znožju Polhograjskih Dolomitov mimo Goričan, kjer je znana papirnica in grad ljubljanskega škofa, in se izliva pri Medvodah v Savo. Medvode imajo veliko tvornico za lesnino.

Sava zapušča pri Medvodah Kranjsko ravnino ter vstopa po precej ozki dolini pod Šmarno goro (675 *m*) na Ljubljansko polje.

3. Kamnik in okolica.

Vzhodno od Kranjske ravnine se razteza Kamniška ravan; ta prehaja na severu v gričevje, ki se polagoma dviguje v Kamniške ali Savinjske planine. Te se raztezajo vzhodno od Kokrske doline in so visoko, skalnato gorovje s strmimi stenami in groznimi prepadi. Po teh pečinah brzi divja koza v drznih skokih in oživlja gorsko pokrajino. Vrhovi molé nad 2000 *m* visoko, ob njih znožju pa so globoke in ozke doline s šumljajočimi, bistrimi potoki. V srednjih višinah (do 1600 *m* visoko) pokrivajo Kamniške planine senčnati gozdovi ter bujni travniki in pašniki, više pa je gorovje golo, tupatam poraslo le z nizkim grmičevjem.

Kamniške planine delimo v dve skupini, ki ju loči Kamniško sedlo (1884 *m*). Med Kokrsko dolino in sedlom se vleče Grintavčeva skupina, ki se od svojega znožja nenavadno hitro in strmo dviguje in doseže že v Kokrski Kočni 2484 *m* višine. Najvišji vrh v tej skupini je Grintavec (2558 *m*), sploh najvišji vrh Savinjskih Alp, odkoder se odpira hribolazcem prekrasen razgled na ves planinski svet in po širni slovenski domovini. Vzhodno od Grintavca se dviga njemu precej podobna, ostrorobata Skuta (2532 *m*), ki spada med najlepše vrhove teh planin.

Čez Brano (2253 *m*) prehaja ta gorski greben v Kamniško sedlo, kjer se pričenja druga skupina Kamniških planin — Ojstričina skupina. Ta se dvigne iznad Kamniškega sedla v Planjavo (2399 *m*), odkoder se vleče z ostrimi grebeni in vrhovi proti vzhodu. Najlepši vrh te skupine je Ojstrica (2350 *m*) z jako razsežnim razgledom.

Južno odtod prepadajo Kamniške planine v Veliko Planino (1547 *m*) in Malo Planino (1506 *m*), ki imata prostrane pašnike z mnogimi pastirskimi, oziroma planšarskimi kočami.

Podnebje je v Kamniških planinah alpsko, torej precej hladno. Od planinskih cvetk, ki tu uspevajo, sta med drugimi imenitna srebrnobela planika in rdeči sleč ali rododendron.

V dolini je južno od Kamniškega sedla izvirek Kamniške Bistrice, odkoder nas vodi pot mimo »Rokovnjaške koče« na sedlo. Imenovana koča je skalna votlina, kjer so se nekdaj skrivali rokovnjači in ki se po njihovem glavarju imenuje »Nandetova koča«.

Kamniška Bistrica kipi živahno žuboreč izpod mahovitih skal in se zbira v kotlu podobnem jezercu. Odtod drvi po ozki dolini, ki se proti jugu polagoma razširja, teče mimo Kamnika, prehaja v ravnino in se pri Dolu blizu izliva Ljubljanice izteka v Savo.

Kamnik (2300 preb.) je priljubljeno letovišče in južno izhodišče za pot na Kamniške planine. V mestu je poleg drugih industrijskih podjetij tudi tvornica ključavničarskega orodja, v bližini pa tvornica smodnika. V Kamniku se je rodil slovenski pesnik Anton Medved (r. 1869.). Na bližnjem Malem gradu je stara, trinadstropna cerkvica. Na hribu, kjer je pokopališče s Kalvarijo, pa je stal nekdaj mogočen grad, ki je bil po podzemeljskem rovu v zvezi z mestom. V Kamnik drži železnica iz Ljubljane.

Blizu Kamnika je vas Mekine, kjer so v farni cerkvi grobovi znanih Lambergov. Južno od Kamnika so Jarše z velikim parnim mlinom in Mengeš s tvornico slamnikov. Največ tvornic slamnikov pa je v Domžalah, ki leže ob Bistrici in ob cesti, ki drži iz Ljubljane čez Trojane v Savinjsko dolino. Južno od te ceste se razteza Brdsko gorovje. Najimenitnejši vrh v tem delu je gora Sv. Valentina ali Limbarska gora (773 *m*), kamor prihaja vsako leto mnogo romarjev na božjo pot. Okoli te gore je več vasi, ki so nam dale znamenite in zaslužne može. V Spodnji Loki se je rodil pisatelj in narodni mučenik Franjo Maselj-Podlimbarski, znani pisec knjige »Gospodin Franjo«. Brdo je rojstni kraj pisatelja Janka Kersnika, Krašnja pa pisatelja Josipa Podmilšaka. V Moravčah je zagledal luč sveta pisatelj dr. Fran Detela, v Zagoricah znani računar Jurij Vega, v Kosezah pa pisatelj in pesnik Ivan Vesel-Koseski. Severno od Trojan leži mali trg Motnik, severozahodno od njega pa se razteza Menina planina, zadnji razrastek Kamniških planin.

4. Ljubljana in okolica.

Glavno mesto Slovenije je Ljubljana, ki ima po ljudskem štetju iz l. 1921. okrog 54.000 prebivalcev. Razprostira se ob Ljubljanici okrog strmega, 364 *m* visokega Grada med Golovcem in Šišenskim hribom. Za rimskih časov je stalo tu močno utrjeno mesto Emona, ki so ga za preseljevanja narodov razrušile hunske tolpe.

Ljubljana je križišče važnih cest in železnic iz vseh strani naše lepe domovine; zato se mesto čimdalje lepše razvija. Po potresu l. 1895. so nastali v mestu novi trgi in nove ulice s krasnimi poslopji. Še večji napredek je v tem pogledu zaznamovati v prav zadnjih letih po končani svetovni vojni.

Poseben okras mestu so mnogi drevoredi, vrtovi in gozdiči, ki se nahajajo v neposrednji bližini. Zvezda na Kongresnem trgu, Latermanov drevored z nad 100 let starimi kostanji, prelepi nasadi v Tivoliju, gozdna izprehajališča proti Rožniku in Šiški so naprave, s kakršnimi se more ponašati le malokatero mesto.

Ljubljana je sedež velikega župana za vso ljubljansko oblast, ki obsega bivšo Kranjsko, kolikor ga je osvobojenega, in južni del nekdanje Spodnje Štajerske. Tu je sedež škofa, raznih oblastev, trgovske in obrtne zbornice, kmetijske družbe, Jugoslovenske Matice in mnogoštevilnih društev.

Izmed lepih cerkvá je najimenitnejša stolna cerkev sv. Nikolaja s svojo 38 *m* visoko kupolo. V cerkvi so znamenite slike in lepi podobarski izdelki iz mramorja.

Poleg mnogih osnovnih in meščanskih šol ima mesto popolno vseučilišče, štiri gimnazije, realko, srednjo tehniško šolo, moško in žensko učiteljišče, konservatorij Glasbene Matice, gluhonemnico, trgovsko in obrtne nadaljevalne šole, poleg tega veliko bolnišnico in mnogo dobrodelnih naprav. Znamenit je ljubljanski muzej, ki hrani bogato zbirko prazgodovinskih in drugih predmetov.

Ljubljana ima električno razsvetljavo, električno cestno železnico in vodovod z izvrstno pitno vodo. Izmed ljubljanskih tvornic je omeniti: tobačno tvornico, strojne tvornice

in livarne, zvonarno z livarno, pivovarno, tvornico za usnje, tvornico učil in šolskih potrebščin itd.

Mesto krase mnogi spomeniki. Na Marijinem trgu stoji tik nad Ljubljanico spomenik prvaka slovenskih pesnikov, dr. Franceta Prešerna. Na Vodnikovem trgu je spomenik Valentina Vodnika; na tem trgu je stala nekdaj gimnazija, ki je močno trpela od potresa in so jo zato porušili. Tik glavnega vhoda v Latermanov drevored je v bližini Narodnega doma prelep spomenik Primoža Trubarja, začetnika slovenskega slovstva. Pred muzejskim poslopjem se dviga spomenik slovečega zgodovinarja Janeza Vajkarda Valvasorja.

Okolica. Nad vse zanimiva je ljubljanska okolica. Najboljše jo pregledaš z ljubljanskega Grada, ki je približno v njenem središču. Proti severu imaš pred seboj širno Ljubljansko polje. To obdajajo na zahodu Polhograjski Dolomiti, na severu Šmarna gora in Rašica, na vzhodu Brdsko in Dolenjsko gričevje.

V Polhograjskih Dolomitih so Stožec (1021 *m*), Grmada (900 *m*) in Sv. Katarina (730 *m*). Zanimiva je strmo padajoča Šmarna gora (671 *m*), ki se dviga osamljena tik Save nad Ljubljanskim poljem v obliki dvojnate piramide. Na vzhodnem vrhu je znana romarska cerkev z dobro ohranjenim obzidjem. Šmarna gora je Ljubljančanom najpriljubljenejša izletna točka.

Pod Šmarno goro je ob gorenjski progi Št. Vid. Kraj ima dobro razvit mizarski obrt. V Št. Vidu so škofijski zavodi sv. Stanislava z zasebno gimnazijo. Vzhodno odtod je sredi Ljubljanskega polja vasica Kleče, kjer je zajemalnica ljubljanskega vodovoda. Iz Kleč je izpeljan vodovod na jugozahodno pobočje Šišenskega hriba, odkoder priteka voda z velikim pritiskom v Ljubljano.

Ob Dunajski cesti je na desnem bregu Save Ježica, rojstna vas znamenitega slovstvenika Frana Levca; na levem bregu so Črnuče. Oba zadnje imenovana kraja sta ob progi, ki drži iz Ljubljane v Kamnik. Jugovzhodno odtod je sredi Ljubljanskega polja pokopališče pri Sv. Križu. Na tem pokopališču in na starem pri Sv. Krištofu ob

Dunajski cesti počiva mnogo za slovenski narod prezaslužnih mož (Vodnik, Levstik, Jurčič, Aškerc i. dr.).

Ljubljansko polje je — kakor Kranjska ravnina — naplavina gramoza in drobnega peska, ki jo pokriva prav tanka plast prsti. Svet je zaradi tega čestokrat izpostavljen hudi suši, ki ima za posledico neugodno letino. Na severnem robu Ljubljanskega polja nareja Sava mnogo otokov in sipin ter jemlje s tem mnogo tal obdelovanju. Po peščenem svetu rasto tod skoro same vrbe in jelše.

Ljubljansko polje zapira na vzhodu Dolenjskogričevje. Ob njegovem znožju priteka v Savo Ljubljanica, ki je najvažnejši dotok Save v ljubljanski okolici.

Ljubljanica je v svojih pričetkih slavnoznana ponikalnica, ki izvira pod raznimi imeni na raznih krajih Notranjskega Krasa. Njen zadnji izvirek je pri Vrhniki na jugozahodni strani Ljubljanskega barja.

Ljubljansko barje je 195 km^2 obsegajoča nižina, ki se razprostira na jugu in jugozahodu Ljubljane. Na vzhodu obdaja barje Dolenjsko gričevje, na jugu Notranjski Kras, na zahodu so Polhograjski Dolomiti. V davnih časih je bilo barje globoko in široko jezero. Po jezerskih plitvinah so bivali mostiščarji, ki so se pečali v glavnem z lovom divjih živali in z ribištvom. Tekom dolgih stoletij je postajalo jezero vedno plitvejše in se je polagoma izpreminjalo v močvirnat svet. Razna osuševalna dela, ki so se vršila zadnjih 150 let na tem prostoru, so močvirje izpremenila tako, da je barje danes rodovitna ravnina.

Pri osuševalnih delih Ljubljanskega barja se je posebno proslavil jezuit Gabriel Gruber, pod čigar vodstvom se je dogradil l. 1780. med Golovcem in ljubljanskim Gradom po njem nazvani Gruberjev prekop, ki je danes neprecenljive vrednosti za Ljubljano in vso njeno okolico.

Poglabljanje Gruberjevega prekopa so nadaljevali do današnjih dni. Talna voda se je s tem na barju zdatno znižala in povodnji so precej ponehale. Na nekdanjih močvirnatih tleh so danes, ker je zemlja skoro sama črnica, rodovitne njive in plodni travniki. Ljubljansko barje obeta polagoma postati prava zakladnica za Ljubljano in vso Slovenijo.

Najvažnejši kraj ob Ljubljanskem barju je poleg Ljubljane trg Vrhnika (2400 preb.). Že v rimskih časih je slovela pod imenom Nauportus. Trg ima krasno lego in lepo razvito industrijo. Omembe vredna je konservna tvornica, ki je bila tu po vojni ustanovljena. Leta 1921. so izdelali v njej do 70.000 konserv dnevno. Vrhnika ima železniško zvezo z Ljubljano, kar še bolj pospešuje njeno obrtnost. Vrhnika je dala slovenskemu narodu nedosežnega pripovednika Ivana Cankarja († 11. dec. 1918. v Ljubljani).

Nedaleč od Vrhnike je vasica Mirke, kjer so trije večji izvirki Ljubljanice. Nad Vrhniko je Verd, postaja na progi južne železnice. Jugovzhodno odtod je v globoki zajedi med Logaško in Rakitniško planoto Borovnica z velikanskim železniškim viaduktom. Blizu Borovnice je soteska »Pekel«, kjer tvori Borovniščica več krasnih slapov.

Ljubljanica deli barje na dva približno enaka dela. Od obeh strani se izteka vanjo več potokov in potočičev, ki so jim pota umetno vrezana. Vse barje prepleta vrhutega gosto omrežje ožjih in širjih jarkov, ki odvajajo ob deževju preobilo vode v Ljubljanico. Na desnem bregu sprejema Ljubljanica iz Notranjskega Krasa prihajajočo Iško in Iščico. Ob Iški sta Iška vas in Tomišelj, ob Iščici in njenih dotokih so Želimlje, Studenec, Škofljica in Lavrica ob progi dolenjske železnice.

Preden priteče Ljubljanica do Gruberjevega prekopa, se izliva vanjo Gradaščica s Šujico; vodi imata svoje izvirke v Polhograjskih Dolomitih. Ob Gradaščici sta Polhov Gradec in Dobrova, ob Šujici pa je vas Horjul. Blizu Viča se Gradaščica cepi v dve strugi, izmed katerih se manjša veže v Trnovskem predmestju z Ljubljanico. Ljubljanica zapušča na tem mestu barje, teče skozi Ljubljano in jo po kratkem potu ostavlja pri Mostah. Vič, Glince, Moste, Spodnja in Zgornja Šiška so nekaka ljubljanska predmestja. V Zgornji Šiški je rojstni dom pesnika Valentina Vodnika.

Ljubljanica se pri Štepanji vasi druži z Gruberjevim kanalom, dela pri Fužinah lepe slapove in teče v vzhodni smeri do Vevč. Tu stoji ob njeni strugi velika vevška papirnica. Združene papirnice Vevče, Gori-

čane in Medvode so danes največje papirniško podjetje v Jugoslaviji.

Pri Vevčah se obrne Ljubljanica proti severovzhodu, nakar se pod Zalogom, nekoliko niže od Kamniške Bistrice, izliva v precej globoko in široko Savo.

5. Notranjski Kras.

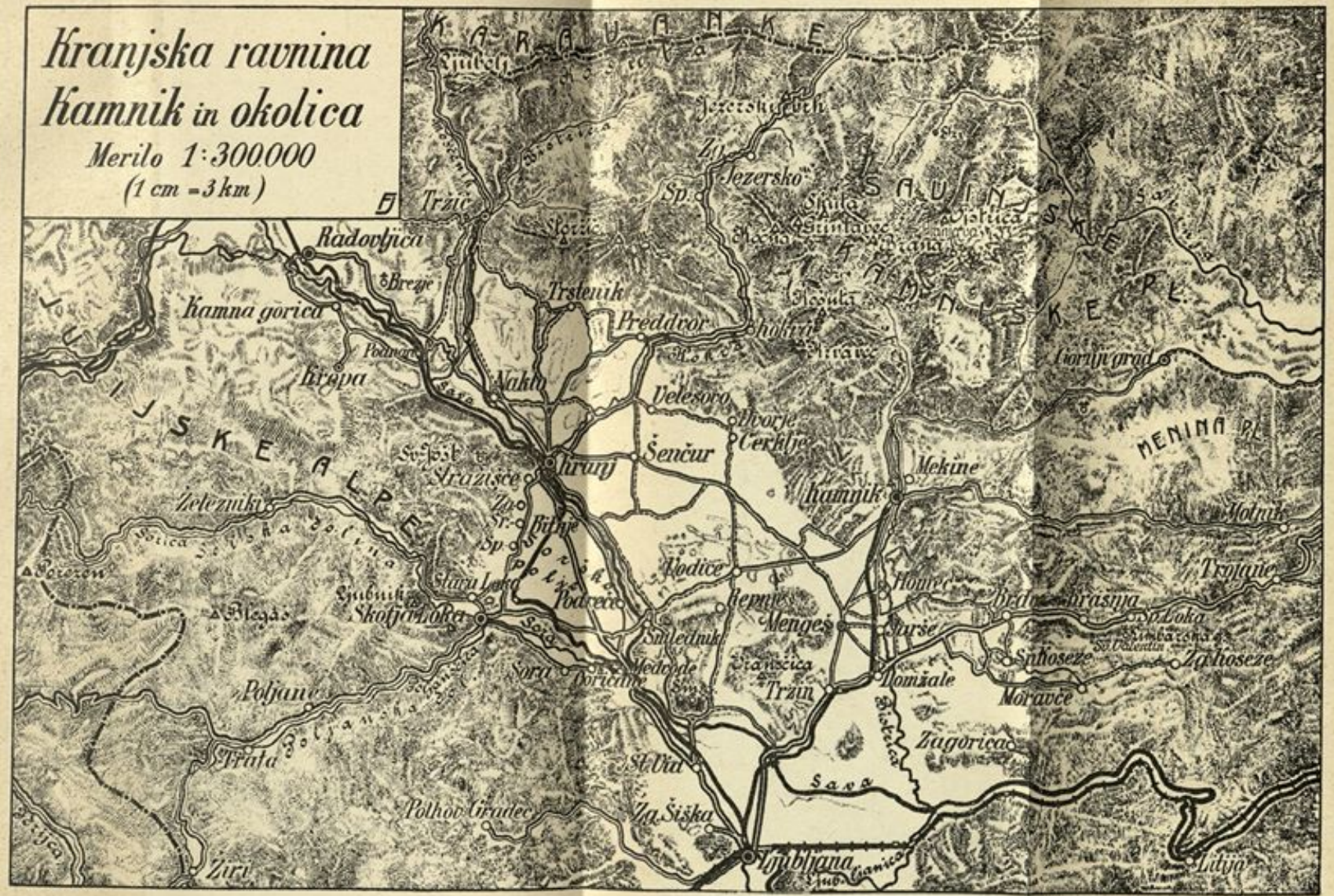
Današnja jugoslovensko-laška meja, ki gre po grebenih Javornikov (najvišji 1268 *m*) in kranjskega Snežnika (1796 *m*), deli Notranjski Kras v vzhodni in zahodni del. Zahodni del je v neodrešeni domovini, vzhodni pa v mejah svobodne Jugoslavije.

Vzhodni del Notranjskega Krasa obsega Rakitniško, Logaško, Cerkniško in Loško planoto; te se raztezajo med državno mejo in črto, ki si jo mislimo potegnjeno ob Iški do Prezida severovzhodno od Snežnika.

Rakitniška planota je na jugu Ljubljanskega barja. Njen najvišji vrh je Krim (1106 *m*), mejnik med Notranjskim, Gorenjskim in Dolenjskim. Krim je prelepo razgledišče na vse strani naše domovine.

Železniški viadukt pri Borovnici veže Rakitniško planoto z Logaško, ki jo obdaja proga južne železnice od treh strani. V Logatcu je železniška postaja in izhodišče v Idrijsko dolino. Južno odtod je Planina. V bližini se nahaja Planinska jama; iz nje priteka Unica. Nad izvirom Unice je Planinski grad. Rakek je zadnja jugoslovenska postaja na progi južne železnice proti Italiji in izhodišče na presihajoče Cerkniško jezero.

Cerkniško jezero se razprostira v najnižjem delu podolgaste Cerkniške kotline, ki jo obdajajo na zahodu in jugu strmi grebeni Javornikov, na vzhodu in severovzhodu pa Loška in Cerkniška planota. Jezero je okoli 10 *km* dolgo in povprečno 1 do 2 *km* široko ter slovi že od nekdaj kot posebno prirodno čudo. Gladina in razsežnost jezera se jako izpreminjata. Spomladi ima jezero malo vode, poleti pa včasih popolnoma usahne. Ob jesenskem deževju jezero zopet narašča in večkrat preplavlja nižjo okolico. Ob presihanju, ki je seveda odvisno

Kranjska ravnina
Kamnik in okolica
Merilo 1:300000
(1 cm = 3 km)
KARAVANKE
SAVINJSKE ALPE
KAMNIŠKE ALPE
JULIJSKE ALPE
MENINA PL.
Tržič
Radovljica
Breze
Kamna gorica
Trstenik
Predvor
Jezersko
Šenčur
Kranj
Velesovo
Cerklje
Mekinje
Kamnik
Mengeš
Domžale
Trzin
Moravče
Zagorica
Šmartno
Trojane
Motnik
Ljubljana
Litija
Šiška
Polhov Gradec
Žiri
Poljane
Škofja Loka
Železniki
Jezersko

od vremena, nalove mnogo rib in povodnih ptic. Ob suši je kotlina velik travnik, kjer nakose marljivi kmetje obilo mrve.

Nedaleč od Cerkniškega jezera je trg Cerknica. Kraj ima v gotskem slogu zgrajeno cerkev Marije Device, ki je bila sezidana v devetem stoletju. Po cerkvi sta dobila trg in dolina svoje ime. V srednjem veku so Cerknico večkrat nadlegovale tolpe divjih Turkov. V turških časih je bil okoli cerkve tabor, čigar sledovi se še danes poznajo.

Loška planota se znižuje v Loško dolino. Po tej teče potok Obrh, ki izvira pri Prezidu pod imenom Prezidski potok. Obrh ponicuje in priteka kot Jezerski potok v Cerkniško jezero. Iz presihajočega jezera odteka voda po Raku, Pivki, Unici in Ljubljanici pri Zalogu v Savo.

V Loški dolini je velika župnija Stari trg. Severno odtod je Lož, najstarejše mesto na bivšem Kranjskem. Južno od Loža je Snežniška graščina, ob stari kranjsko-hrvatski meji pa Babino polje.

Na severovzhodni strani Cerkniške planote, kjer je Slivnica (1115 *m*) najvišji vrh, so Bloke. Iz Blok drži proti vzhodu cesta v Velike Lašče in Ribniško dolino.

6. Dolenjski Kras.

Vzhodno od Notranjskega Krasa se razteza Dolenjski Kras, ki pokriva skoro polovico Dolenjske. Razprostira se na severu med Ljubljanskim barjem in Krko; na zahodu je meja črta, ki si jo mislimo od izvira potoka Iške proti jugu do Prezida, na jugovzhodu pa sega čez Kolpo na Hrvatsko.

Kakor Notranjski, tako sestoja tudi Dolenjski Kras skoro iz samih apnenčastih skladov. Podoben je visoki, razsežni planoti, iznad katere se dvigajo večji in manjši vrhovi, ki obkrožajo razne skledaste doline ali vrtače in podolgaste, nečkam podobne kadunje. V njem se nahajajo razne podzemeljske votline z rekami ponikalnicami, kraške jame z neštetimi kapniki in drugi slični kraški pojavi, ki so pravi prirodni čudeži.

Reke in potoki ne teko vedno po površini, marveč voda često izginja v podzemeljskih razpokah, ponikvah in krnicah ter ponicuje po njih v globino, kjer nadaljuje svojo podzemsko pot, dokler ne prihaja zopet na površje, navadno pod drugim imenom.

V splošnem pa Dolenjski Kras ni tako izrazit kakor Notranjski. Dasi je skalnat, je vendar precej dobro obdelan in porasel z velikimi gozdovi.

Delimo ga v več gorskih skupin, planot, kotlin in dolin.

a) Turjaške gore.

Turjaške gore so najsevernejši del Dolenjskega Krasa in se razprostirajo južno od Ljubljanskega barja proti jugu do Ribniške doline.

Ta skupina sestoja iz več manjših in večjih vrhov, med katerimi se vijejo prijazne in rodovitne dolinice. Najvišji vrh je Mokrec (1056 *m*), ki se vzdiguje vzhodno od potoka Iške. V tem gričevju se nahaja več podzemeljskih jam; najimenitnejša je »Brezen« v Mokrecu.

Med Turjaškimi gorami drži dolenjska železnica iz Ljubljane mimo Grosuplja v Novo mesto. V Grosupljem se cepi železniška proga proti Kočevju. To progo nameravajo v najkrajšem času podaljšati do morja, kar bo za Slovenijo neprecenljive vrednosti. V Grosupljem je tudi novozgrajena predilnica, vzhodno odtod pa je pravo povirje reke Krke.

Ob železnici, ki drži proti Kočevju, leži trg Velike Lašče z lepim spomenikom slovenskega pesnika in pisatelja Frana Levstika, ki se je rodil v bližnjih Retjah (l. 1831.). V Podsmreki je rojstni dom pesnika in pisatelja Josipa Stritarja (r. l. 1836.). Tudi vas Raščica nam je dala znamenitega moža; v njej je zagledal luč sveta Primož Trubar, ki je l. 1550. izdal prvi dve slovenski knjigi. Nedaleč od Raščice leži trg Turjak z zgodovinskim gradom Turjačanov, ki je znamenit zlasti v zgodovini turških bojev. V gradu je še mnogo starega orožja, mnogo slik Turjačanov in maska (obraz) slavnega Herbarta Turjaškega. V bližini stoji gora Sv. Ahacija (749 *m*) s starodavno cerkvijo in s prelepim razgledom.

Vzhodno od Velikih Lašč se razteza v podolžni smeri proti Ribniški dolini Dobrepoljska kotlina. O tej kotlini pripovedujejo, da je stalo ondi nekdaj jezero, ki pa se je po požiralnikih izgubilo v podzemeljske jame. Vsa ta pokrajina je precej podobna okolici Cerkniškega jezera. Dogaja se, da je dolina ob deževju hipoma vsa preplavljena akoravno nima nobenega potoka. Podzemeljske jame in votline, ki se tu nahajajo, se namreč napolnijo z vodo. Voda privre iz njih, napolni dolino ter po kratkem času zopet ponica.

Vzhodno od te kotline se razteza Tisovska planota; nje vzhodni del se imenuje Suha Krajina in sega tja do reke Krke.

b) Ribniška dolina in Kočevska planota.

Ribniška dolina prehaja na jugu v Kočevsko kotlino in planoto. Na vzhodu jo obrobija greben Male gore z vrhom Sv. Ane (964 *m*), na zahodu pa se vzpenja Velika gora in ob nje južnozahodnem robu Bela stena (1253 *m*).

Tudi v tem delu je več ponikalnic; izmed njih je najvažnejša Bistrica. Ta izvira blizu Sodražice, teče po Ribniški dolini in se pri trgu Ribnici izgublja pod zemljo.

V Ribnici je lepa v romanskem slogu zidana cerkev in meščanska šola. Ribničani se bavijo največ z izdelovanjem »suhe robe« in z lesno trgovino. V okolici se pečajo tudi z lončarstvom, posebno v bližnji Dolenji vasi.

Južno odtod se razteza Kočevska planota s Kočevsko kotlino, ki sega na vzhodu do grbavega Roga, na jugu pa do hrvatske meje. Ta planota ima mnogo visokih vrhov z jako razsežnim razgledom. Vrhovi so največ porasli z velikimi, skoro neprehodnimi gozdovi, kjer se večkrat pojavijo medvedje in volkovi.

Podzemeljske jame in ponikalnice nam pričajo, da je tudi ta planota del Krasa. Najimenitnejša vseh jam je »ledena jama« z velikanskimi in nešteviln imi ledenimi kapniki in stenami.

Izmed ponikalnic je omeniti Črni potok. Ta teče po Kočevski kotlini skozi mesto Kočevje in se po kratkem

teku izgublja med prodom v zemljo, odkoder se bržkone izteka v Kolpo.

V Kočevju (2500 preb.) živi mnogo Nemcev, ki so se pred davnim časom naselili v teh krajih. Moški se pečajo povečini s krošnjarstvom, ki pa zadnje čase precej pojema, a ženske opravljajo domača gospodarska dela. Med drugim izdelujejo tudi platno, leseno robo in lončeno posodo. Zaradi velikih gozdov, ki se nahajajo v okolici, je lesna trgovina precej razvita. Kočevje ima gimnazijo in šolo za slepe. Mesto je bilo nekdaj last celjskih in pozneje turjaških grofov in je za turških navalov mnogo trpelo. V bližini kopljejo premog. Južnovzhodno od mesta proti Kolpi se razteza lepa romantična pokrajina, takozvana »Kočevska Švica«.

Na severovzhodu se naslanja na Kočevsko planoto gorovje »Rog«, ki sega s svojimi razrastki gori do Krke in do potoka Črmošnjice. Najvišji vrh je 1100 *m* visoki Rog.

7. Bela Krajina.

Bela Krajina je jugovzhodni del Slovenije in sestoja iz Metliško-črnomaljskega gričevja in istoimene nižine. Prvo obsega ves svet med potokom Črmošnjico, Krko in Kolpo in prehaja proti jugovzhodu v nižino, ki sega čez Kolpo na Hrvatsko.

V Beli Krajini ne vidimo nikjer visokih hribov; holmci in brda, ki se polagoma in položno vzdigujejo iznad manj rodovitne nižine, so porasli in zasajeni povečini z vinsko trto, ki obrodi vsako leto obilo sladkega grozdja. V nižini pa pridelujejo Belokranjci mnogo poljskih pridelkov. Poleg tega goje tudi perutninarstvo ter izdelujejo vezenine in pisanice. Oblačijo se navadno v bele, iz domačega platna tkane obleke, ki si jih sami napravljajo.

Skoro v sredini Bele Krajine leži ob potoku Lahinji mesto Črnomelj, ki je v času turških navalov, kakor vsi ostali kraji Dolenjske, mnogo trpelo. Na levi strani glavne ceste iz Črnomlja proti jugu, kjer se cepi pot v Dobliče, kopljejo premog. Ob Lahinji se nahaja še vas Gradac. Ob južnem robu Bele Krajine je ob Kolpi vas Vinica, rojstni kraj našega pesnika Otona Župančiča. Kolpa teče

tu leno in počasi. Izvira pod Razlogami na Hrvatskem, dela mejo med Slovenijo in Hrvatsko in se pri Sisku izliva v Savo. Blizu Vinice je vas Bojanci, starodavna srbska naselbina, ki jo obdajajo razsežni gozdovi, imenovani »Bukovje«. Zahodno od kraja, kjer zapušča Kolpa slovensko ozemlje, leži ob prijaznem gričku staro mestece Metlika, ki je bilo nekdaj glavno mesto Slovenske Krajine. Metlika je postalo mesto že v 15. stoletju. Blizu mesta, »Pri treh farah«, kjer so tri cerkvice obdane z enim samim zidom, je sloveča božja pot. Zahodno od Metlike leži vas Semič, znana po vinorodni in sadonosni okolici. Tod mimo, kakor tudi skozi Črnomelj in Metliko, drži železnica iz Novega mesta v Karlovec na Hrvatsko.

Podnebje je v Beli Krajini milejše nego v zahodnem delu Dolenjske; tu imajo krajšo zimo in toplejšo jesen, kar je ugodno za razvoj vinoreje v teh krajih.

8. Krška dolina.

Krška dolina se pričenja na mestu, kjer prihaja na svetlo reka Krka. Že velikost reke in njen mogočni prihod iz podzemeljskega sveta nam pričata, da je treba iskati njen izvir nekje drugje. Severozahodno, v Grosupeljski kotlini in jugozahodno, blizu Sodražice je njeno pravo povirje.

V Grosupeljski kotlini se prikaže v dveh malih izvirkih pod imenom Bičje in Stari Breg. Kot mala, neznatna potočka nadaljujeta žuboreč vsak svojo pot ter se po kratkem teku strneta v potok Dobravo. Ta teče do Bošanja in nadaljuje svojo pot po temnih, podzemeljskih votlinah. V gorovju, severozahodno od Sodražice priskaklja na dan potoček Raščica, ki po kratkem, odprtem teku pri Ponikvah ponicuje in se prikaže zopet pod imenom Račina. A ni ji dolgo usojeno to nadzemsko življenje. Že zopet mora v podzemske prostore in pride skupno s prej imenovanimi potoki na dan kot Krka.

Krka teče mirno in počasi med Dolenjskim gričevjem, ki je na levi strani in med kraškimi planotami na desni strani. Pri Žužemberku jo pozdravlja starodavni, ob njenih bregovih dvigajoč se grad Turja-

čanov; odtod je lep razgled proti Dvoru, kjer se nahajajo fužine, ki so nekdaj tako cvetele. Pri Soteski se dviga na strmi višini grad, ki je bil eden najlepših gradov slavnih Turjačanov, nekdaj važno oporišče proti turškim navalom.

Nedaleč od Soteske sprejema močna in široka Krka potok Črmošnjico; nato krene proti severovzhodu v podolžnico; početkoma teče še s precejšnjim strmcem. Ob Črmošnjici se ji dolina razširi proti jugu in je podobna skoro mali nižini. V tej ravnini leže Toplice s toplimi vrelci (do 38° C). Voda je izredno zdravilna zoper revmatizem. Kopališče je ustanovil knez Auersperg (l. 1768.).

Dolina Krke se nato nekoliko zoži, a se pri Straži zopet znatno razširi. Tu sem drži železnica iz Novega mesta. Preden dospe Krka v Novo mesto, sprejme še reko Prečino, prej Temenica imenovano. Nad izvirom Prečine se nahaja na strmi pečini, v goščavi skrit grad Luknja. Po svoji legi je podoben Predjamskemu gradu pri Postojni. Tudi v Luknji je gospodoval v 15. stoletju Erazem Predjamski in imel tam svoje skrivališče.

Novo mesto (2400 preb.) ima krasno lego in stoji na visoki planici, okoli katere teče Krka v polkrogu. Ustanovljeno je bilo l. 1365. Mesto ima gimnazijo in trgovsko šolo. Znamenita je v gotskem slogu zidana kapiteljska cerkev sv. Nikolaja; v frančiškanski cerkvi je pokopanih več znamenitih slovenskih mož. Blizu mesta je grad Grm; v njem je danes kmetijska šola. Okolica Novega mesta je jako lepa in rodovitna ter obdana s samimi vinskimi goricami. Severovzhodno od Novega mesta so Šmarjetne toplice, ki imajo komaj 30° C.

V svojem dolnjem teku teče Krka le z majhnim padcem; dolina se ji čimdalje bolj širi in prehaja tako polagoma v rodovitno Krško polje. To se razprostira ob Krki, med Dolenjskim gričevjem, Savo in razrastki Gorjancev.

Prebivalci se pečajo predvsem s poljedelstvom in vinorejo; goje pa tudi živinorejo, zlasti konjerejo, ki je posebno razvita okoli Št. Jerneja. Tu se vrše vsako leto veliki živinski sejmi. Južno odtod leži vas Pleterje s kartuzijanskim samostanom. Ob Krki leži še mesto Kostanjevica. V bližini se nahaja velik hrastov gozd, »Krakovo« imenovan.

Krka nadaljuje svojo pot v isti smeri, postaja vedno večja in širša in se končno po 88 *km* dolgem potu pri Brežicah izliva v Savo. Blizu Save, ob severnem robu Krškega polja je vas Leskovec z jako staro župnijo; nasproti Brežicam pa so Čateške toplice, ki jih uporabljajo le domačini in bližnji okoličani.

Jugovzhodno od Krškega polja se razprostirajo ob slovensko-hrvatski meji Gorjanci ali Uskoki. Uskoki se nazivljajo zaradi beguncev ali uskokov, ki so pobegli iz nekdaj turških, jugoslovenskih dežel v te pokrajine. Gorovje je poraslo večinoma z bukovjem. Iz lesa napravljajo mnogo drv in oglja. Najvišji vrh je Trdinov vrh (1181 *m*), prej Gorjanec ali Sv. Jera, imenovan po pisatelju Gorjancev Janezu Trdini. Na vrhu so razvaline dveh cerkvic, ki so ju bržkone porušili Turki. Odtod imamo prekrasen razgled na vse strani. Ob znožju se nahaja več podzemeljskih jam, od katerih je največja »Jelenica« z lepimi kapniki.

9. Dolenjsko gričevje.

Dolenjsko gričevje obsega oni del Dolenjske, ki se razprostira med Savo in Krko ter je nekako alpsko predgorje in prehod med Alpami in Krasom.

Vsi vrhovi precej enako prepadajo na obe strani in imajo malo strmih obronkov. Mnogi se odlikujejo posebno po svojem lepem in razsežnem razgledu. V višini so porasli z gozdovi, ob znožju pa se razgrinjajo travniki, pašniki in ponekod tudi vinogradi. Dolinice so rodovitne in precej dobro obdelane.

Dolenjsko gričevje delimo v Litijsko, Trebanjsko in Mokronoško skupino.

a) Litijska skupina.

Ta skupina je največja in se razteza med rekami Savo, Mirno in Temenico. Ime ima po trgu Litiji, ki leži ob desnem bregu Save. V Litiji je predilnica in tvornica usnja. Mimo drži južna železnica iz Ljubljane v Maribor in čez Zidan most v Sisek. Nekdaj je bila Litija pristanišče za

savsko brodarstvo. Tam so izdelovali tudi ladje (čolne) in vrvi, s katerimi so vlačili ladje po Savi navzgor. V Litiji je živel in deloval mnogozaslužni narodni delavec in pisatelj Luka Svetec (umrl l. 1921. istotam).

Ob cesti, ki drži iz Litije skozi Šmartno, leži grad Vagenšperk, nekdanja last zgodovinarja Ivana Vajkarda Valvasorja. Nedaleč odtod izvira reka Temenica, vzhodno pa Mirna. Prva se izliva v Krko, druga pa pri Sevnici v Savo. Temenica je po svojem teku precej podobna Ljubljanici. Izgubi se dvakrat pod zemljo, napravi skoro četrtino svoje poti v podzemeljskih votlinah in se kot Prečina blizu Novega mesta izteka v Krko.

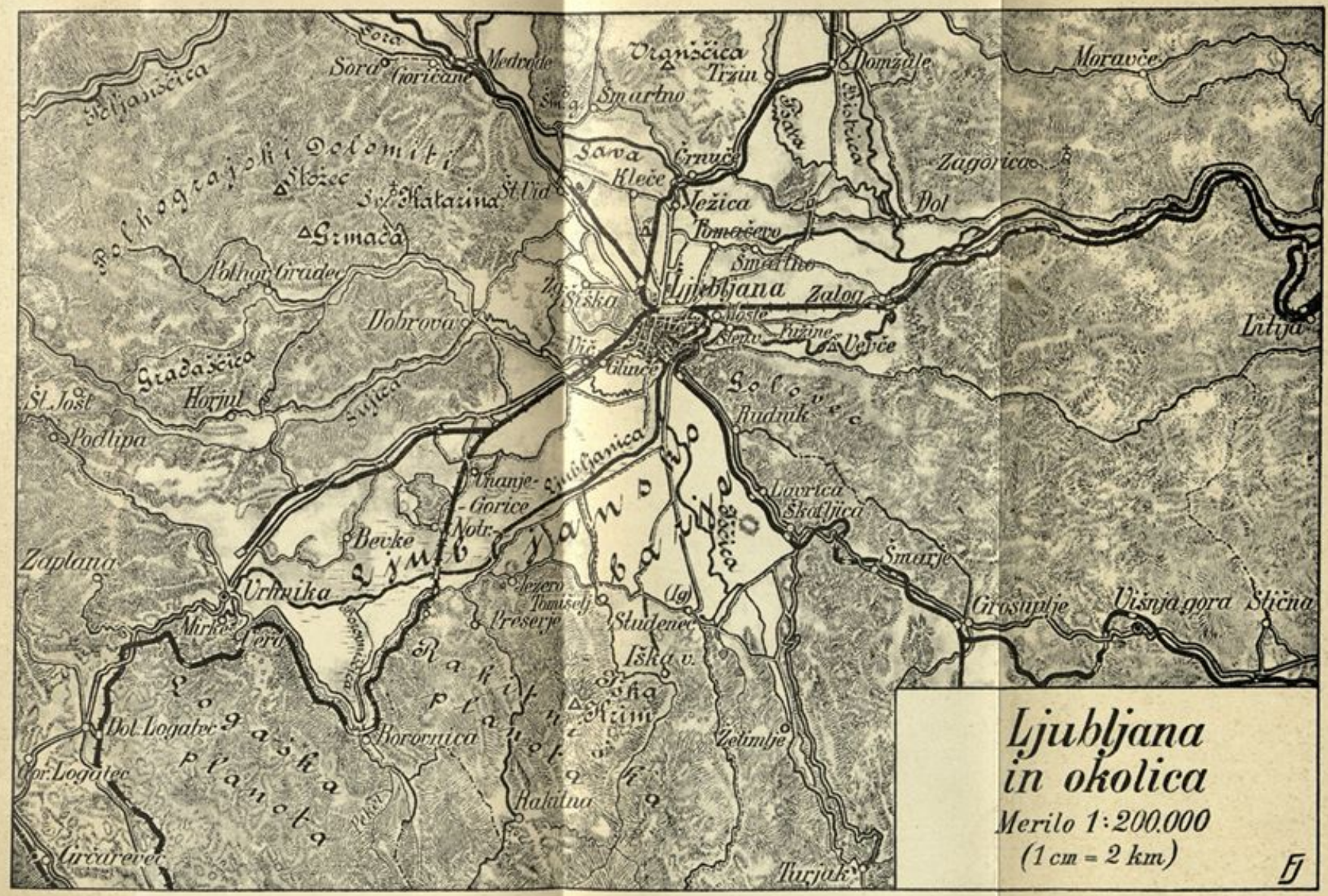
Ob železnici in cesti, ki držita ob Temenici v Ljubljano, leži malo in starodavno mestece Višnja gora, vzhodno pa Stična s samostanom cistercijanzev in Št. Vid. V vzhodnem delu te skupine je vas Št. Rupert z lepo gotsko cerkvijo in Št. Janž s premogokopi. Tusem drži železnica iz Trebnjega. V novejšem času nameravajo to progo podaljšati do Sevnice.

Proti severovzhodu postaja Dolenjsko gričevje vedno više in prehaja s precej strmim pobočjem v najvišji vrh Kum (1219 *m*) z jako lepim razgledom. Nekateri trde, da je malo tako nizkih vrhov kakor Kum, ki bi imeli tako lep in obsežen razgled. Ob njegovem robu sta cerkvici sv. Jošta in sv. Neže, sloveča božja pot. Zato imenujejo to goro tudi »Sveti Kum«. Ob južnem znožju je vas Svibno z razvalinami gradu slavnih Ostrovrharjev, ki so bili poleg Turjačanov najstarejši kranjski plemiči.

b) Trebanjska skupina.

Ta del Dolenjskega gričevja se razprostira med Temenico, Krko in Višnjo goro in prehaja polagoma v Kras. Tudi tu imamo razne podzemeljske jame in razpokline ter nepravilno tekoče potoke. Visokih hribov tu ne vidimo; vso skupino tvorijo večinoma brda in grebeni s kopami, včasih tudi z ostrimi vrhovi. Proti Soteski in Straži pa ta skupina precej strmo prepada in prehaja v nizko Krško dolino.

Ime ima po vasi Trebnje, ki leži ob Temenici. V zahodnem delu, ob cesti, ki drži iz Stične v Krško dolino, je vas Muljava, ki je znana kot rojstni kraj slovenskega pisatelja Josipa Jurčiča (r. l. 1844.).

Ljubljana
in okolica
Merilo 1:200.000
(1 cm = 2 km)

c) Mokronoška skupina.

Mokronoška skupina se razteza med Savo, Krko in Temenico. V njej se nahaja več majhnih ravnin, dolin in kotlin, obrobljenih z okroglimi griči. Proti jugovzhodu pa prehaja v rodovitno Krško polje.

Ime ima po trgu Mokronogu, ki leži južno od reke Mirne. V srednjem veku je bil trg obzidan z močnim zidom. Severovzhodno v Gabrijelah in jugovzhodno v Klevevžu so baje železnati vrelci. Ob reki Mirni leži vas Mirna z gradom, ki je mnogo trpel, posebno l. 1515., ko so ga uporni kmetje skoro porušili.

Podnebje je v tem delu Dolenjskega gričevja milejše, zato tukaj uspeva tudi vinska trta.

10. Posavje.

Na mestu, kjer se iztekata v Savo na levem bregu Kamniška Bistrica, na desnem pa Ljubljanica, se Savska dolina čimdalje bolj zožuje. Po njej teče Sava v vzhodni smeri po ozki in globoki strugi, ki jo obdajajo od obeh strani večji in manjši hribi, včasih s precej strmim pobočjem. Na desnem bregu se razteza Dolenjsko gričevje, na levem pa Brdsko ali Podpeško gorovje.

Ob Savi vidimo še danes ostanke nekdanjega pota, po katerem so vlačili ladje navzgor proti Ljubljani. Sava dobiva v tem delu le neznatne potočke. Največji med njimi je potok Medija, ki se pri Zagorju izteka v Savo. Ob tem potoku leže Medijske toplice s parkom, kjer stoji Valvasorjev spomenik. V tamkajšnjem gradu je preživel Valvasor svoja otroška leta. Niže ob Mediji je Zagorje z velikimi premogokopi in s steklarno. Izvrsten premog dobavljajo tudi v Trbovljah in v Hrastniku; tu so tudi velike steklarnice. Poleg tega imajo Trbovlje še tvornico cementa, Hrastnik pa ima tvornico barv in kemikalij.

Pri Trbovljah krene Sava v južnovzhodno smer in sprejme pri Zidanem mostu reko Savinjo. Na Zidanem mostu je tvornica cementa in križišče železnic; ena proga drži v Maribor, druga pa v Beograd. Niže ob Savi leži zgodovinski trg Radeče, kjer je bilo pristanišče za

Rimljanov, ki so tržili po Savi. Obenem je bila tu tudi važna rimska postaja ob cesti iz Ogleja v Sisek. Za reformacije je bila luteranska vera tod in v okolici precej razširjena. Kot pridigar je služboval tu Primož Trubar. V Radečah je tudi tvornica kartonaže in papirja. Savska dolina se nato proti jugovzhodu nekoliko razširi, pa zopet zoži in sprejme nasproti Sevnici potok Mirno, ki prihaja iz Dolenjskega gričevja. Sevnica je ličen trg ob znožju hriba, na katerem stoji grad s štirimi okroglimi stolpi. Pod gradom je takozvana »Lutrovska klet«, kamor so se nekdaj skrivali preganjani luteranci. Grad in trg sta bila več stoletij last solnograških nadškofov.

Kmalu nato se Savska dolina zopet razširi in zavije pri trgu Rajhenburgu proti jugu. Nad trgom je na strmem hribu sezidan močan grad, ki so ga kupili francoski trapisti ter ga izpremenili v samostan. V bližini so postavili tvornico za čokolado. Ti redovniki se pečajo tudi z živinorejo in kmetijstvom. V bližnji okolici je premogokop.

Sava teče nato med odrastki Dolenjskega gričevja in Rajhenburških hribov in pride do Krškega, kjer se ji dolina znatno širi in prehaja v Krško polje. Krško je zgodovinsko mestece. Za turških bojev in navalov ter kmetiških uporov, zlasti v 15. in 16. stoletju, je mesto mnogo trpelo. Tu se je rodil v Trubarjevi dobi slovenski književnik Jurij Dalmatin; tu je umrl l. 1693. znani zgodovinar Valvasor. V hiši, kjer je izdihnil ta znameniti mož svojo dušo, je vzidana spominska plošča. Krško ima poleg osnovne še meščansko šolo. Nasproti Krškega stoji na levem bregu Save Videm, ki je združen s Krškim z lesenim mostom. Krško in Videm imata bogato vinorodno okolico.

Odtod se razteza proti severovzhodu tja do reke Sotle Orliško pogorje, ki prepada proti jugu s svojimi vinorodnimi brdi v Brežiško kotlino. V imenovanih brdih leže vasi Sromlje, Pišece in Bizeljsko. V nižini ob Savi, kjer sprejema ta reko Krko, leži mesto Brežice, znano že iz turških bojev in kmetiških uporov. Mesto ima meščansko šolo in je bilo nekdaj last solnograških nadškofov. Severno odtod, v Globokem, kopljejo premog.

Po izlivu Krke se cepi Sava v več rokavov, struga se ji znatno razširi in tako teče dalje pod Brežicami, ob razrast-

kih Gorjancev po Brežiški kotlini do izliva Sotle. Tu zapušča levi savski breg slovensko ozemlje in stopa na hrvatska tla.

Sotla je mejna reka med Slovenijo in Hrvatsko; izvira v Maceljskem pogorju in teče večinoma proti jugu. Ob gornji Sotli leži trg Podčetrtek, nad katerim se dviga na strmi pečini grad s prelepim razgledom na sosednje hrvatsko Zagorje. Proti zahodu, med reko in gorsko skupino Bohorja (1023 *m*) se nahajajo še važni trgi, kakor Pilštanj, Kozje in Podsreda. Pri Podsredi kopljejo izboren premog. Na levem bregu Sotle, tedaj že na hrvatski zemlji, je vas Klanjec, kjer je umrl pesnik »Naše lepe domovine«, Anton Mihanović.

Nedaleč od izliva Sotle pomnožuje vodovje Save z desne strani potok Bregana; ta priteka s hrvatskega gričevja in tvori nekoliko časa mejo med Slovenijo in Hrvatsko. Tu zapušča Sava Slovenijo tudi na desnem bregu, teče nato skozi Hrvatsko proti Beogradu, kjer se končno izgublja v valovih reke Dunava.

Sava je največja slovenska, pa tudi jugoslovenska reka; dolga je 712 *km*.

11. Savinjska dolina.

Savinja izvira pod Okrešljem, severozahodno od Kamniškega sedla, nakar pada v veličastnem slapu »Rinka« proti Logarski dolini, kjer se kmalu izgubi pod ogromnimi plastmi grušča. Pozneje privre zopet na dan, zavije iz Logarske doline proti vzhodu in jugovzhodu ter drvi med skalnatim gorovjem mimo Solčave, Luč in Ljubnega, treh večjih krajev gorenje Savinjske doline. Na levem bregu sta Olševa (1929 *m*) in Raduha (2062 *m*), na desnem pa orjaška Ojstričina skupina, kjer je ostrorobata piramida Ojstrice najlepši vrh vzhodnega dela Savinjskih planin.

Savinja izstopa polagoma iz visokogorskega sveta. Dolina, po kateri teče, se začne širiti in doseže pri trgu Rečici svojo največjo širino. Pod trgom se svet zopet zožuje. Savinja sprejema od desne strani dotok Dreto, ki teče ob severnem vznožju prostrane Menine planine (1508 *m*) blizu nekdanje štajersko-kranjske meje.

Nad izlivom Drete v Savinjo stoji na prijaznem in razglednem griču frančiškanski samostan Nazarje z dvostolpo cerkvijo. Prvotno je stala na griču mala kapelica; sezidati jo je dal znani ljubljanski škof Tomaž Hren. Pod samostanom je ob Dreti dobro ohranjeni grad Vrbovec.

V dolini Drete je Nova Štifta, vzhodno od nje pa starodavni Gornji grad. Med Gornjim gradom in Ljubnom je sloveča božja pot pri Sv. Frančišku Ksaveriju. Cerkev hrani mnogo starih in redkih dragocenosti.

Gornji grad je bil v preteklih stoletjih benediktinski samostan; danes je obširno samostansko poslopje z obsežnimi gozdovi last ljubljankega škofa. Veličastna je gornjegrajska cerkev, ena največjih in najprostornejših v slovenskih pokrajinah. V njej so stolovali ljubljanski škofje do leta 1783. V Gornjem gradu sta pokopana škof Tomaž Hren in Ivan Kacijanar, iz turških bojev znan slovenski junak.

Zadnji večji kraj v gorenji Savinjski dolini je trg Mozirje. Pri Letušu vstopa Savinja v spodnjo Savinjsko dolino, v takozvano Celjsko kotlino. Na njenem desnem, oziroma levem bregu se vrste zaporedoma: Braslovče, Polzela, Št. Pavel, Št. Peter, Griže in Žalec, ki je središče hmeljarstva širne Savinjske doline. Ob glavni cesti Celje-Ljubljana je trg Vransko. Severovzhodno odtod blizu Braslovč so razvaline Žovneškega gradu, ki je bil bivališče nekdanjih celjskih grofov.

Prebivalstvo Savinjske doline, posebno njenega srednjega dela, se peča s hmeljarstvom, ki mu donaša v ugodnih letih prav bogatih dohodkov. V Savinjski dolini je tudi dobro razvita trgovina z lesom. Po Savinji in dalje po Savi splavljajo iz Savinjske doline mnogo lesa v širni svet.

Iz Savinjske doline se dviga na samem strma, razgledna Gora Oljka (737 *m*); na njenem vrhu je zgrajena daleč naokrog vidna dvostolpa cerkev. Pod Oljko se izliva v Savinjo Paka, ki priteka s Pohorja doli po prijazni Šaleški dolini. Rečica ob Paki je železniška postaja in izhodišče v gorenjo Savinjsko dolino.

V Šaleški dolini je ob Paki mesto Šoštanj (1400 preb.), rojstni kraj bratov Mihaela in dr. Josipa Vošnjaka. Mesto ima veliko usnjarsko tvornico, najstarejšo in največjo

v Sloveniji. Blizu Šoštanja je Topolščica z dobroznanim kopališčem in zdraviliščem za bolne na pljučih. Vzhodno od Šoštanja je Velenje s premogokopi.

Po Saleški dolini in spodnji Savinjski dolini je izpeljana železnica, ki veže Celje s Spodnjim Dravogradom ob nekdanji koroško-štajerski meji.

12. Celje in okolica.

Največji in najznamenitejši kraj Savinjske doline je prijazno Celje (7800 prebivalcev). Pozidano je na levem bregu Savinje približno na prostoru, kjer napravlja Savinja svoj veliki ovinek proti jugu in kjer se vanjo izliva vijugasta Voglajna s Hudinjo.

Celje ima za seboj slavno preteklost: že v rimskih časih je bilo važna postojanka; v poznejših stoletjih so imeli tu svoj sedež celjski grofje, ki so gospodovali čez prostrane dele jugoslovenske domovine.

Celje je sedež upravnega sodišča za vso Slovenijo, okrožnega sodišča in mnogovrstnih državnih uradov. Mesto ima lepo razvito šolstvo. Poleg osnovnih in meščanskih šol sta v mestu rudarska šola ter popolna realna gimnazija.

Znamenita celjska zgradba je stara, v gotskem slogu sezidana župna cerkev. Ko je l. 1798. uničil velik požar mesto, je pogorela tudi župna cerkev; vendar so zgradbo še istega leta popravili in dogradili. Mestni župnik celjski je opat z mitro.

Na lepem prostoru pred magistratnim poslopjem je takozvana nemška cerkev, v prejšnjih časih minoritski samostan, zidana v romanskem slogu. Za glavnim oltarjem te cerkve so shranjene lobanje nekaterih celjskih grofov, med njimi nesrečnega Ulrika II., zadnjega tega rodu, ki so ga zavistni Ogri l. 1456. ubili v Beogradu.

Celje je važen trgovski in obrtni kraj. Blizu kolodvora, v sosednjih Gaberjah, je državna topilnica cinka. Živahen promet pospešuje železnica, ki drži iz južnih delov naše države preko Celja v Maribor in dalje na sever. V Celju se odcepi od glavne proge stranska proga na Spodnji Dravograd.

Na jugovzhodni strani mesta je celjski »Stari grad«, kjer se nahajajo primeroma še dobro ohranjene razvaline gradu mogočnih grofov Celjanov.

Celjsko mesto slovi po svojem zdravem podnebju in krepčilnih kopelih, ki jih daje bistra voda žuboreče Savinje. Prekrasen je celjski mestni park na desnem bregu te reke.

Okolica. Savinja in Voglajna delita širno Celjsko okolico v dva po svoji navpični izobrazbi jako različna dela. Severno od Savinje in Voglajne se razprostira prostrana ravnina, Celjska kotlina, južno od njiju se pa dviga hribovit svet, Celjsko gorovje, h kateremu spada ves svet doli do Save.

V Celjski kotlini leži vzhodno od Celja vas Teharje; kraj je slavnoznan po svojih »teharskih plemičih« iz zgodovine celjskih grofov. Blizu tam ob železniški progi so Štore z veliko železno tvornico in malim premogovnikom. V Št. Juriju ob južni železnici je deželna kmetijska šola. Na Grobelnem se odcepi od glavne proge lokalna železnica, ki vodi v trg Šmarje pri Jelšah, svetovnoznano Rogaško Slatino in Rogatec ob nekdanji štajersko-hrvatski meji. Severno od Grobelnega je župnija Ponikva, rojstni kraj dveh odličnih slovenskih mož: škofa in pisatelja Antona Martina Slomška ter kartografa Blaža Kocéna. Od Ponikve proti zahodu je trg Vojnik z deželno hiralnico. Skozi trg drži cesta iz Celja v jako obiskovano zdravilišče Dobrno.

Pri Celju zavije Savinja proti jugu ter teče po ozki dolini med Celjskim gorovjem, ki ga deli v vzhodni in zahodni del. Najvišji vrh zahodnega dela je Mrzlica (1100 *m*), zaradi svojih treh vrhov tudi »Savinjski Triglav« nazvana, odkoder se nudi izletnikom diven pregled gozdnatega Celjskega gorovja in spodnje Savinjske doline z vsemi hribi, ki obkrožujejo Celjsko kotlino. Nekoliko bolj proti vzhodu je Gozdnik (1088 *m*), na nasprotnem, levem bregu Savinje pa Tolsti vrh (832 *m*).

Najvažnejša kraja v tem predelu slovenske zemlje sta trg Laško in Rimske Toplice, dva po svojih zdravilnih vrelcih daleč naokrog znana kraja. V Laškem je tudi pivovarna. V Globokem pri Rimskih Toplicah se je rodil

pesnik Anton Aškerc († 10. jun. 1912. v Ljubljani). Mimo Laškega in Rimskih Toplic pridemo do Zidanega mosta, kjer se Savinja izliva v Savo.

13. Dravinja in Haloze.

Dravinja izvira ob južnem pobočju Pohorja, teče s precejšnjim padcem ter sprejema spotoma več pritokov in se ob jugovzhodnem robu Ptujskega polja izliva v Dravo. Silo, ki jo daje padec Dravinje, izkoriščajo prebivalci v neštetih žagah, mlinih in kovačnicah; lov na postrvi pa jim donaša vsako leto obilo lepih dohodkov.

Pokrajina, ki jo namaka Dravinja, je polna slikovitih gričev in hribov. Po njih se širijo bogati, prostrani vinogradi in sadovnjaki, ki obrodé navadno mnogo grozdja in sadja.

Najznamenitejši kraj ob Dravinji je trg Konjice s prelepo vinorodno okolico. V trgu je tvornica usnja in pohištva. Leta 1515. je bil tu začetek kmetiškega punta. Pri Konjicah stopa Dravinja v precej široko kotlino — v Konjiško polje, kjer pričenja teči počasneje. Južno od trga se vzdiguje 1014 *m* visoka Konjiška gora. Ob znožju te gore, zahodno od Špitaliča, stoje v samotni globeli razvaline nekdanjega žičkega samostana kartuzijancev, ki je bil sezidan v 12. stoletju. V Konjice drži ozkotirna železnica iz Poljčan, ki leže ob glavni progi Ljubljana–Maribor.

Nedaleč od Poljčan se dviga iznad poljan in goric gora Boč (980 *m*). Vzhodno odtod ležita ob Dravinji še važna trga Studenice in Makole. Odtod drži cesta v Majšperg, kjer so razvaline starega viteškega gradu, in proti Črni ali Ptujski gori s slovečo božjo potjo. Te kraje so Turki večkrat oblegali, jih pustošili in po njih plenili.

Južno od Dravinje in Drave pa tja do hrvatske meje se razprostirajo Haloze, ki sestoje povečini iz samih malih hribčkov, katere pokrivajo lepo obdelani vinogradi in listnati gozdi. V dolinah je malo njiv, pač pa mnogo sočnatih travnikov.

Ob hrvatski meji obrobljа to rodovitno pokrajino Maceljsko pogorje, ki ima v njem svoj izvirek reka Sotla.

V Halozah pridelujejo mnogo sladkega grozdja, posebno pri Zavrču ob desnem bregu Drave; pa tudi Turški vrh in njegova okolica se odlikujeta po vzorno urejenih vinogradih.

Najvišji vrh v Halozah je Rogaška ali Donačka gora (883 *m*). Ob južni strani te gore leži ob Sotli trg Rogatec, 7 *km* odtod pa je Rogaška Slatina z izvirki kisle vode, ki jo razpošiljajo daleč po svetu. Rogaške toplice so izborno zdravilišče in krasno letovišče z lepimi vrtnimi nasadi. V Rogatec drži železnica, ki se pri Grobelnem cepi od glavne proge. Na hrvatski strani leže znane Krapinske Toplice s priznanim zdraviliščem.

14. Ptujsko polje.

Ptujsko polje se razteza v podobi trikota na obeh bregovih Drave in je največja ravnina bivše Štajerske. Na zapadu jo obkroža Pohorje, na jugu Haloze, na severu pa so Slovenske gorice.

Gornji del ravnine ima mnogo peščenega in prodnega sveta in ni tako rodoviten kakor dolnji; po nekaterih krajih je celo močvirnat. Prebivalci se pečajo večinoma s poljedelstvom in konjerejo. Gričevje, ki obkroža to ravnino, je bogato obdelano in jako plodovito. Povsod pridelujejo mnogo sadja in grozdja.

Ravnina, ki prehaja proti vzhodu na Hrvatsko v Varaždinsko ravan, ima ime po mestu Ptuju (4500 preb.). Ptuj leži na nizkem hribu ob levem bregu Drave. Za njim kraljuje na precejšnji višini grad »Gorenji Ptuj«. Mesto ima bogato zgodovino; znano je že izza Rimljanov pod imenom »Petovio«. Največje mesto v nekdanji rimski pokrajini Panoniji je bilo za preseljevanja narodov pravo križišče in središče važnih dogodkov. V hudih in neprestanih bojih je bilo večkrat porušeno, dokler ga niso zopet zgradili Sloveni, ki so se tod naselili. V poznejših časih so tudi Turki prihrumeli tusem plenit, morit in požigat. Sedanji grad so sezidali v 12. stoletju solnograški nadškofje. Mesto ima poleg drugih znamenitih stavb več starih cerkvá, gimnazijo, tvornico usnja, črevljev i. t. d. Obenem ima Ptuj

Notranjski Kras
Dolenjski Kras
Bela krajina
Merilo 1 : 400.000 (1 cm = 4 km)
Suha krajina
Planina
Postojna
Knežak
Trstovo
Ilirska Bistrica
Cerkno
Idrija
Žiri
Škofja Loka
Kranj
Tržič
Kamnik
Ljubljana
Vrhnika
Logatec
Cerknica
Postojnska jama
Črnomelj
Metlika
Kočevje
Kočevska Reka
Ribnica
Velike Lašče
Sodražica
Loški potok
Žužemberk
Novo mesto
Šentjernej
Trebnje
Mirna
Mokronog
Toplice
Semič
Vinica
Črnomaljska vrata
Gradac
Kolesarji
Bojanci
Gradac
Gorenja vas
Reichenau
Osilnica
Kopriivnik
Stara Cerkev
Ortnek
Videm
Krka
Mirna
Trška gora
Stična
Šmarješke Toplice
Dolenjske Toplice
Šentjernejske Toplice
Šentjernejska Sela
Šentjernejska Vrata
Šentjernejska Gora
Šentjernejska Cerkev
Šentjernejska Vas
Šentjernejska Dolina
Šentjernejska Hrib
Šentjernejska Jama
Šentjernejska Reka
Šentjernejska Pot
Šentjernejska Most
Šentjernejska Hiša
Šentjernejska Cesta
Šentjernejska Ulica
Šentjernejska Trg
Šentjernejska Park
Šentjernejska Vrt
Šentjernejska Sad
Šentjernejska Polje
Šentjernejska Travnik
Šentjernejska Gozd
Šentjernejska Log
Šentjernejska Dol
Šentjernejska Hrib
Šentjernejska Jama
Šentjernejska Reka
Šentjernejska Pot
Šentjernejska Most
Šentjernejska Hiša
Šentjernejska Cesta
Šentjernejska Ulica
Šentjernejska Trg
Šentjernejska Park
Šentjernejska Vrt
Šentjernejska Sad
Šentjernejska Polje
Šentjernejska Travnik
Šentjernejska Gozd
Šentjernejska Log
Šentjernejska Dol

živahno kupčijo z vinom, sadjem in poljskimi pridelki. Mimo Ptuja drži železnica iz Pragerskega v Medjimurje.

Na Pragerskem, ki leži ob glavni progi, je tvornica slamoreznic in stiskalnic. Severno odtod leži ob južni železnici vas Hoče, jugovzhodno pa Sv. Lovrenc. Blizu Ptuja se nahaja vas Hajdina, imenovana po »ajdih« ali paganih, proti severu pa Vurberg z daleč vidnim gradom. Vzhodno od Ptuja je Sv. Marjeta, kjer pridelujejo mnogo čebule (lüka), nedaleč odtod pa Velika Nedelja. Kraj ima ime od zmage Friderika Ptujskega, ki je l. 1199. ravno na Veliko Nedeljo premagal Ogre. Nato nas vodi pot v mestece Ormož, ki se odlikuje z bogato vinorodno okolico. V bližini kopljejo premog. Proti vzhodu je ob železnici trg Središče.

15. Pohorje.

Košato in precej razsežno Pohorje se razprostira med Dravo, Mislinjo, Dravinjo in širnim Ptujskim poljem.

Gornji del Pohorja je podoben planoti, iznad katere se dvigajo posamezni vrhunci, ki so večinoma zaokroženi in obli. Večjim in širšim ravninam na Pohorju pravijo »planje«. Ponekod so tla močvirnata, celo mala jezerca se nahajajo na njem. Severno pobočje je precej strmo, dočim je južno in vzhodno položnejše. Najvišji vrh je Velika Kopa (1542 *m*), ležeč v gorskem grebenu, ki se vleče od zahoda proti vzhodu. Vrhunci Pohorja so porasli z bori, jelkami in smrekami; niže rasto bukve, hrasti in kostanji, ob znožju pa uspeva vinska trta in razno sadje.

Pohorje je precej vodnato. Iz njegovih reber izvira mnogo potokov, ki drvé po svojih ozkih strugah z velikim padcem in se odlikujejo osobito po mnogoštevilnih lepih slapovih. Zaradi močnega padca gonijo mnogo žag, mlinov in drugih obratov; v njihovih strugah se igra nebroj lepih postrvi.

Največji izvirek Pohorja je Dravinja s slikovito Oplotnico. Zadnja je eden najlepših in najveličastnejših pohorskih potokov; teče z močnim strmcem in šumom, obdana od obeh strani s strmimi skalnatimi bregovi. Ob tem potoku je vas Oplotnica s fužinami.

V nadaljnem teku sprejema Dravinja potok Ložnico, ki teče skozi Slovensko Bistrico. V mestu je tvornica usnja, v bližini pa kopljejo lep mramor. Slovenska Bistrica ima železniško zvezo z istoimeno postajo na progi južne železnice.

Tretji potok, ki namaka Pohorje in se izteka v Dravinjo, je Poljskava. Ta tvori 26 *m* visok slap »Šum«, teče skozi vasi Zgornjo in Spodnjo Poljskavo in Pragersko ter nadaljuje svojo pot po Ptujskem polju. Nad Poljskavo leži vas Fram z razvalinami starega gradu.

V Pohorju izvira še Mislinja, ki se pod Spodnjim Dravogradom izteka v Mežo. Ob Mislinji drži železnica iz Celja v Spodnji Dravograd. Ob tej reki je vas Sv. Ilj pod Turjakom, v čigar bližini se nahajajo plavži. Nedaleč je mesto Slovenjgradec s tvornico kos, usnja, pohištva i. t. d. V okolici rede težke konje. V Pohorju je še važen kraj Ribnica s kamenolomi belega mramorja in z majhnim jezerom v bližini. Iz Ribnice drži pot na Veliko Kopo.

16. Mežiška dolina.

Mežiška dolina se razteza ob reki Meži na bivšem Koroškem. Njena okolica je precej hribovita, celo gorata. Tu se vzpenjajo zadnji gorski grebeni in vrhunci Karavank, ki tvorijo obenem našo severno državno mejo. Ta se vleče od glavnega grebena Karavank do vrha Pece (2114 *m*), odtam po razvodju Meže čez goro Strojno (1054 *m*), odkoder drži dalje čez Dravo, severno Spodnjega Dravograda, po grebenih Kozjaka in pod Špiljem k reki Muri.

Mežiško dolino namaka potok Meža, ki izvira izpod Koprivniškega sedla in se izliva pri Spodnjem Dravogradu v Dravo. Dravograd je križišče železnic; tu je tudi manjša čistilnica petroleja. Ob gornji Meži leži letoviščarjem znana vas Črna s svinčenimi rudniki. Mnogo svinca kopljejo tudi v Možici, kjer je še tvornica jekla in kamenolom mramorja. Severovzhodno v Lješah so premogokopi. Ob Meži so Prevalje s sedežem okr. glavarstva in z zapuščenimi fužinami. V okolici je mnogo ilovnate

zemlje, iz katere izdelujejo opeko in lončeno posodo. Skozi Prevalje drži železnica iz Maribora in Spod. Dravograda v Avstrijo na Koroško — v neodrešeni del naše domovine. Vso pokrajino okoli Prevalj je polnilo nekdaj jezero; tega nas še danes spominja kraj Farska vas ali Devica Marija na Jezeru. Ob Meži je še trg Guštanj s krasno lego in z gradom Ravne, kjer izdelujejo jeklo, pluge, svinčene krogle i. t. d. V bližini je »Tolstovrška slatina« z izvirki kisle vode. Južno odtod je vas Kotlje v prelepi dolinici, nekdaj last oglejskih patrijarhov. V Podgori je svetovnoznana ogljikova slatina, »Rimski vrelec« imenovana. Ta vrelec ima slične lastnosti kakor Rogaška Slatina in je bil znan že Rimljanom. Odtod je lep izlet na bližnjo goro Sv. Uršule (1696 *m*).

17. Drava in Maribor.

Drava izvira na Tirolskem v Avstriji, prestopa pri Spodnjem Dravogradu na jugoslovenska tla in teče v vzhodni smeri proti Mariboru. Ob njej drži železnica s Koroškega v Maribor. Po svojem vstopu na jugoslovenska tla teče Drava po ozki, z gozdi obrasli dolini, ki jo omejujejo na desnem bregu Pohorje, na levem pa gorska grebena Radelj in Kozjak. Kmalu pa se ji dolina razširi in preide v Mutsko in Marenberško polje. Svet na tem polju je peščen, zato malo rodoviten, vendar pa zaradi pridnosti prebivalstva rodi še dokaj dobro. V tej dolini ležita na levem bregu Drave vas Muta s tvornico poljskega orodja in trg Marenberg, na desnem pa sta vasi Vuzenica in Vuhred s cvetočo lesno kupčijo. Južno od Drave je trg Sv. Lovrenc s tvornico srpov in kos, steklarno, kamenolomom in z mnogimi žagami.

Pri Fali drvi Drava s precejšnjim padcem in goni največje električno podjetje v Jugoslaviji. Na mogočni skali stoji tu grad z veličastnim razgledom po lepi Dravski dolini. V smeri proti Mariboru se nahaja vas Ruše s staro romarsko cerkvijo. V Rušah je cvetoča lesna trgovina, tvornica vžigalic in karbida. Blizu Maribora je Limbuš, Mariborčanom priljubljeno izletišče, proti severu pa Sv. Križ, kjer izdelujejo bruse in mlinske kamene. Kamnica in Pekre

v okolici Maribora sta znani po svojih lepih vinorodnih goricah in po izbornem vinu.

Na obeh bregovih Drave, ob robu Ptujskega polja se razprostira lično mesto Maribor (31.000 preb.), ki je za Ljubljano največje mesto v Sloveniji.

Mesto ima jako lepo lego; obdano je z vinorodnimi brdi in je križišče železnic v Avstrijo, na Koroško in v južno Slovenijo. Maribor je sedež mariborske pokrajinske oblasti z velikim županom na čelu, dalje vseh oblastnih uradov, knezoškofije i. t. d. Sedež te škofije je premestil v Maribor škof in slovenski pisatelj Anton Martin Slomšek iz Št. Andraža v Lavantinski dolini na Koroškem. Njemu v spomin je postavljen v stolni mariborski cerkvi lep, iz kamena izklesan kip. Mesto ima parne mline, pivovarno, tvornico usnja, kavne primesi, pohištva i. t. d. Kupčija z vinom in sadjem je tu jako razvita. V jeseni in v zimskem času pripeljejo kmetje s Ptujskega polja, takozvani »špeharji«, mnogo svinjine in slanine naprodaj. Maribor ima gimnazijo, realko, dve učiteljišči, sadjarsko in vinarsko šolo ter mnogo drugih učnih zavodov. V mestu so tudi velike delavnice južne železnice, kjer popravljajo parne stroje in železniške vozove.

18. Slovenske in Ljutomerske gorice.

Te gorice sestojajo iz samega nizkega gričevja, ki se razprostira med Dravo in Muro. Kakor v Halozah, tako se nahajajo tudi tu bogati sadovnjaki in prostrani vinogradi s prijaznimi zidanicami. Izmed vin je najbolj znan »ljutomerčan«, posebe »jeruzalemčan«.

Slovenske gorice namaka na jugu Drava s Pesnico, na severu pa Mura s Ščavnico.

Ob gornji Pesnici je vas Gornja Sv. Kungota, vzhodno pa Jarenina. Južno odtod pri Sv. Marjeti pričenja teči Pesnica počasi; ker je zemlja ilovnata in struga plitva, poplavlja rečica obrežje. Pri Sv. Lenartu pa postajajo tla bolj peščena, zato povodnji izginjajo. Trg Sv. Lenart so v 16. stoletju požgali Turki. Odtod drži cesta k Sv. Trojici, kjer je znana romarska cerkev.

Kakor Pesnica, tako teče tudi Ščavnica leno in počasi. Blizu njenega izvirka stoji Marija Snežna, sloveča božja pot. Med gornjo Ščavnico in Muro se razteza Apaška kotlina z znanim krajem Apačami. Tod so naseljeni po večini sami Nemci. Južno leži vas Negova z gradom in s slatinskimi vrelci ter Sv. Jurij ob Ščavnici, mimo katerega drži cesta v Ptuj. Vzhodno od ceste leži Mala Nedelja. Ob Ščavnici je še veliki in znameniti trg Ljutomer s staro cerkvico, kjer sta baje maševala sv. Ciril in Metod. Tu v bližini je rojstni kraj učenjaka Frana Miklošiča (r. l. 1813.). Iz Ljutomera drži železnica proti severozahodu v Radgono na Avstrijsko, kjer nadaljuje svojo pot ob Muri po avstrijskem ozemlju do Špilja. Tu se združi z glavno progo, ki prihaja iz Maribora. Zadnja jugoslovenska postaja nad Mariborom je Št. Ilj.

Ob desnem bregu Mure južno od Radgone je rodovitno Mursko polje. Poljedelstvo je tu na jako visoki stopnji; obenem se pečajo prebivalci tudi s konjerejo in perutninarstvom. V tej nižini je poleg Ljutomera vas Križovci, blizu Mure pa trg Veržej, kjer drži most čez Muro v Prekmurje. Zahodno od železnice je vas Kapela z lepim razgledom, ob železniški progi pa so Radinci s slatino, letoviščem in zdraviliščem.

Ljudje teh krajev so veselega značaja in rabijo namesto besede »prej« izraz »prle«. Zato se imenujejo »Prleki«, pokrajino pa zovemo »Prlekija«.

Ob Muri in ob jugoslovenski-avstrijski meji je Gornja Radgona. Tu dela mejo med Jugoslavijo in Avstrijo reka Mura, in sicer severno Št. Ilja pa do izliva Kučenice. V svojem dolnjem teku preplavi Mura večkrat svojo okolico in se končno izliva v Dravo.

Južno od Murskega polja se razprostirajo od ceste, ki drži iz Ljutomera v Ormož, proti vzhodu Ljutomerske gorice. Te se od Slovenskih goric prav nič ne razločujejo in segajo še nekoliko v Medjimurje, kjer se končujejo nad Čakovcem. Ob imenovani cesti je vas Cerovec, rojstni kraj narodnega buditelja in pesnika Stanka Vraza (r. l. 1810.).

19. Prekmurje.

Po sklepu vrhovnega sveta v Parizu je zasedla Jugoslavija Prekmurje dne 12. avgusta 1919. l. S tem so bili prekmurski Slovenci odrešeni stoletnega robstva.

Zahodna meja Prekmurja teče ob bivši štajersko-ogrski meji, in sicer od reke Mure proti severu ob potoku Kučenici do vrha Sv. Ane (400 *m*). Odtod krene po razvodnici med Rabo in Muro proti vzhodu, odnosno severo-vzhodu tako, da sta vasi na severu Čepinci in Budinci jugoslovenski. Nato se obrne meja proti jugo-vzhodu in jugu, teče vzhodno od mesta Dolnje Lendave do izliva reke Ledave v Muro, odkoder dela Mura južno mejo do izliva Kučenice.

Vse jugoslovensko Prekmurje je razdeljeno v 174 krajevne občine, kjer prebivajo z malimi izjemami sami Slovenci; drugih narodnosti je približno le ena petina.

Tretjina Prekmurja je ravnina, po ostalih dveh tretjinah pa se razprostira gričevje.

Prekmurska ravan, ki se razteza na jugu, je jako rodovitna, ima obširno, z žitom posajeno polje, vmes pa sočne travnike in bujne gozdove. Gričevje na severu je po svoji obliki in legi prav podobno Slovenskim goricam, vendar ni tako rodovitno. Neobdelane zemlje pa tu vkljub temu ni; povsod se raztezajo njive ali travniki, pašniki ali gozdovi. Pridno ljudstvo se peča tu tudi s konjerejo, perutninarstvom in lončarstvom.

Izmed pritokov reke Mure sta najvažnejša v Prekmurju mejna Kučenica in Lendava (ljudstvo izgovarja Ledava). Tale zadnja ima svoj izvirek na avstrijskih tleh blizu vrha Sv. Ane; nato prestopa jugoslovenska tla, teče med Prekmurskim gričevjem in prehaja polagoma v nižino. Mimo vasi Cankove dospe po kratkem teku v glavno mesto Prekmurja — v Mursko Soboto.

Murska Sobota (3000 preb.) leži v gorenjem delu Prekmurske nižine. Mesto ima gimnazijo in meščansko šolo. Prebivalci se bavijo s trgovino, obrtom in poljedelstvom. V okolici se nahajajo velike opekarne. Iz mesta drži železnica proti severu mimo vasi Hodoša na Madžarsko. Ob tej progi je vas Pečarovci s prelepim razgledom.

V kratkem zgradijo železnico iz Murske Sobote čez Ljutomer v Ormož in združijo tako Prekmurje z ostalo Slovenijo.

V Prekmurju pospešujejo promet med posameznimi kraji tudi lepo zgrajene, široke ceste. Ob taki cesti je na severu mestece Grad ali Gornja Lendava. Odtod drži cesta dalje proti severu v Monošter, kjer biva še mnogo naših bratov, ki ječe pod madžarskim jarmom in čakajo odrešenja.

Ob glavni cesti, ki drži iz Murske Sobote proti jugovzhodu, leži velika, mestu podobna vas Beltinci z jako lepo lego. Tu je ljudstvo narodno in kulturno najbolj probujeno. V južnem delu Prekmurja se nahaja še ob znožju goric in gradu Dolnja Lendava (2200 preb.) z živahno trgovino in tvornico dežnikov. Odtod drži železnica v Čakovec. V bližini se izteka v Ledavo Kobiljski potok, izvirajoč izpod vrha Kamenika in ima svoje ime po vasi Kobilje. Prebivalci te vasi so jako zavedni in so ohranili svoj materinski jezik vkljub najhujšemu madžarskemu nasilju. Ob tem potoku leži še vas Kančovci, kjer je živel župnik in pisatelj Mikloš Küzmič. Ta je spisal in izdal mnogo lepih in poučnih knjig za prekmursko ljudstvo v domačem narečju. Najimenitnejši prekmurski pisatelj je pa Štefan Küzmič.

Severni del Prekmurja namakata potoka Velika in Mala Krka, ki se na Madžarskem izlivata v Muro.

II. Neodrešena domovina.

Trst, Gorica, Gospa Sveta,
Adrije cvetoči raj,
vam prisega je zapeta:
Naša last ste vekomaj!

E. Gangl.

Leto 1920. je iztrgalo Jugoslaviji slovenski Korotan in obširne pokrajine ob sinji Adriji. Po Korotanu je iztegnila zla usoda svojo kruto roko, Primorje in Notranjsko je pa ugrabila nenasitnost zemljelačnega tujca.[1]

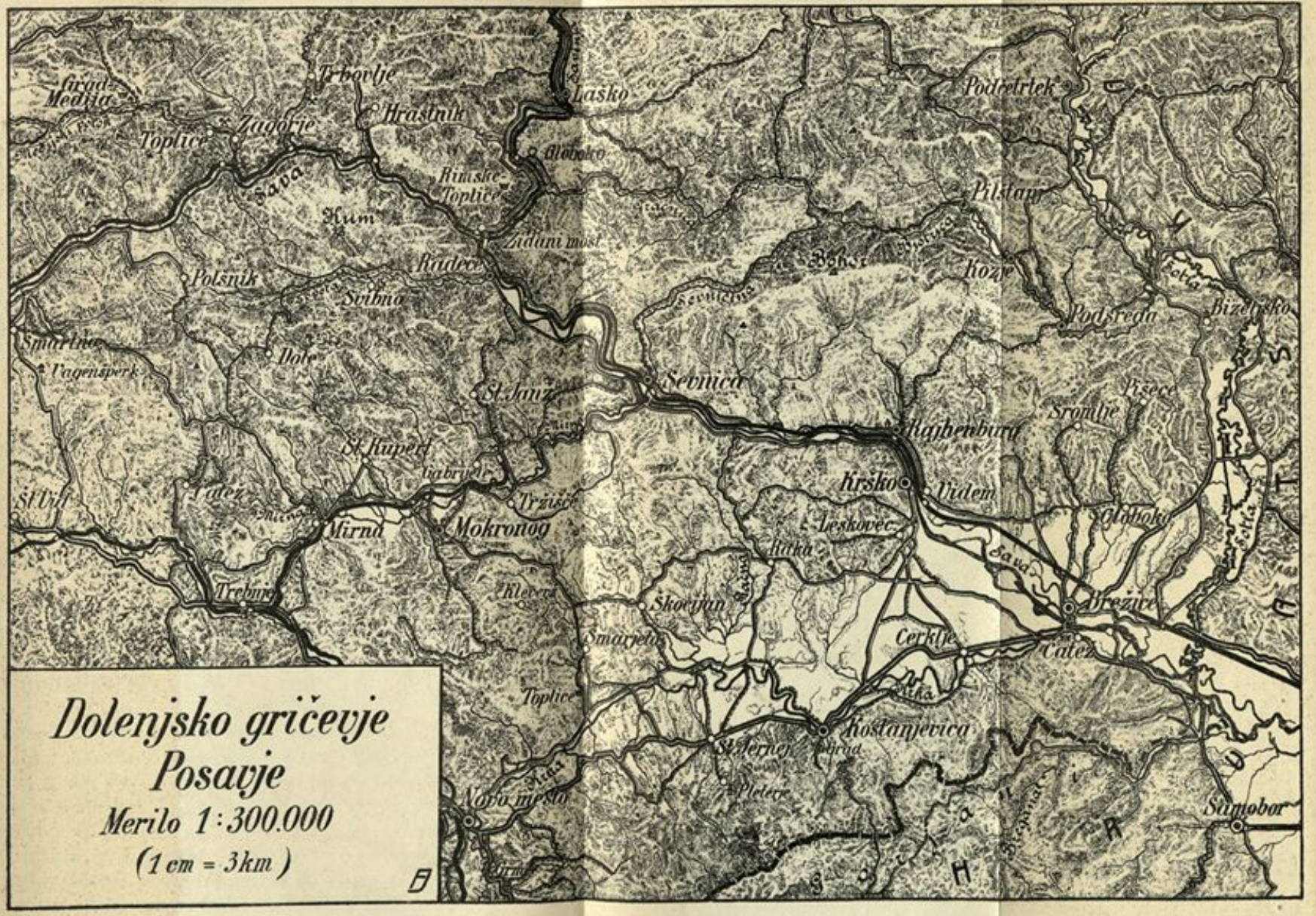
Korotan, Gorica, Trst, Istra so naša neodrešena domovina. To je ozemlje, ki se razteza na severu Karavank preko Drave do staroslavne Gospe Svete, na zapadu od vsiljene nam črte Peč-Triglav-Črna prst-Porezen-Hrušica-Javornik-Snežnik-Kastav-Reka daleč tja do beneških ravnin. V nemi žalosti se neštetim pokrajinam pridružujejo Rabsko Prekmurje, Radgona, Reka, Zadar, Lastovo in naposled še Slovenska Benečija, ki ječi že dolga desetletja pod krutim laškim gospodstvom.

Ozemlje neodrešene domovine je pravi zemeljski raj. Nebotični velikani, prijazni hribi in hribčki, med njimi prelepe doline in ravnine, mnogoštevilne reke in jezera — sami biseri naše domovine!

In ta lepi svet smo izgubili! Izgubili smo neizmerna podzemeljska bogastva, izgubili velikanske lesne zaklade, izgubili sadonosne griče, izgubili širno morje in še več: izgubili smo okrog 670.000 najboljših bratov in sestrá, ki so v novih mejah izročeni tujčevemu nasilju.

Neodrešena domovina je dala našemu narodu častno število znamenitih mož, pesnikov in pisateljev. Njihova dela so danes duševna last vsega našega naroda. Dolžnost, ki nam jo narekuje hvaležnost do teh mož, je, da se zanimamo za kri svoje krvi onkraj krivičnih državnih mejnikov in tako spoznavamo svojo največjo narodno bol — neodrešeno domovino!

[1] Dne 10. oktobra 1920 se je vršil koroški plebiscit; mesec dni pozneje, t. j. 12. novembra, je bila sklenjena nesrečna rapalska pogodba.

Dolenjsko gričevje
Posavje
Merilo 1:300.000
(1 cm = 3km)
Zagorje
Trbovlje
Hrastnik
Laško
Podčetrtek
Toplice
Sava
Rimske Toplice
Hum
Zidani most
Radeče
Bohor
Kozje
Polšnik
Svibno
Podsreda
Bizeljsko
Dole
Sevnica
Rajhenburg
Krško
Videm
Brežice
Cerklje
Čatež
Mokronog
Trebnje
Novo mesto
Kostanjevica
Šmarje
Toplice
Pišece
Sromlje
Leskovec
Ratka
Škocjan
Klevevž
Pleterje
Samobor

1. Slovenski Korotan.

Slovenski Korotan se razteza na severu Karavank približno do črte, ki gre od Dravograda preko Svinške planine nad Velikovcem, dalje mimo Osojskega jezera in zavije na zahodu okrog Šmohorja na Pontabelj.

Na jugu so Karnske Alpe, Karavanke, Savinjske ali Kamniške planine ogromna stena, ki loči Korotan od ostalega slovenskega ozemlja. Mejnik treh držav Peč (1511 *m*), Kepa (2143 *m*), Golica (1836 *m*) Stol (2239 *m*), Ljubelj (1370 *m*) i. dr. so znana imena v tej veličastni gorski skupini. Na jugovzhodu gre meja od Pece (2114 *m*) čez Strojno (1054 *m*) in Dravo nad Dravogradom v smeri na Kozjak.

Vzporedno s Karavankami stoje od Kepe proti vzhodu osamljeni vrhovi, kakor: Mala Kepa (1745 *m*), Grlovec (1842 *m*), Obir (2141 *m*) in že imenovana Peca.

Skoro ves Korotan visi proti vzhodu. Zaradi tega teko njegove reke in potoki v Dravo, oziroma v Dunav in po njem v Črno morje; le prav malo koroških vodá se odteka v Jadransko morje.

a) Kanalska dolina.

Razvodje med Črnim in Jadranskim morjem je pri Žabnici v Kanalski dolini 814 *m* nad morjem. Po tej dolini teče proti zahodu Bela, ki zavija pri Pontablju proti jugu. Na svojem potu dobiva Rezijansko Belo ter se izliva na laških tleh v Tilment.

V Kanalski dolini so poleg Žabnice še Ukve, Naborjet, Lipalja vas in na skrajnem zahodu Pontabelj. Izmed naštetih krajev imata Lipalja vas in Ukve še najbolj slovensko lice. Pontabelj je skoraj popolnoma nemški. V italijanski Pontebi onostran mostu slišimo razmeroma več slovenščine kakor v Pontablju. V žabniško faro spada sloveča božja pot na Sv. Višarjih (1792 *m*).

Glavni kraj v Kanalski dolini je Trbiž, mesto, ki je igralo veliko vlogo v času francoskih vojen. Trbiž je na važni točki med Savsko, Rabeljsko in Kanalsko dolino. Južno od njega je Rabelj z bogatimi svinčenimi in cinkovimi rudniki.

Pod Predilom je v višini 990 *m* znano Rabeljsko jezero. Iz njega odteka Zilica, ki se izliva blizu Podkloštra v Zilo. Zilica loči Karnske Alpe od Karavank. Po Kanalski dolini, ki je danes s Trbižem vred v mejah Italije, in po dolini Zilice ima Koroška železniško zvezo z ostalo Italijo.

b) Zilska dolina.

Med Karnskimi in Zilskimi Alpami, kjer je Dobrač (2167 *m*) glavni vrh, hiti proti vzhodu živahna Zila. Od Modrinje vasi pa do svojega izliva v Dravo teče izključno po slovenskem ozemlju.

Zilska dolina slovi po svoji prirodni lepoti in rodovitnosti; znana je tudi po svojih starih narodnih običajih, ki so se med prebivalstvom ohranili do današnjih dni. V nobeni vasi Zilske doline ne manjka stare slovenske lipe; okoli nje se vrše na binkoštni ponedeljek neke vrste starih bojnih iger: kmetiški fantje zbijajo v najhujšem diru na konjih z železnimi kolčki na kolu nataknjen čeber. Po končani igri zaplešejo mladeniči in dekleta »raj« pod lipo.

Zilsko dolino deli trg Šmohor v dolenjo in gorenjo. V šmohorskem okraju so danes samo še štiri slovenske občine: Blače, Sv. Štefan na Zili, Goriče in Brdo pred Šmohorjem. V Goričah se je rodil veliki Slovan Matija Majar Zilski, v štefanski župniji je bil rojen pesnik Urban Jarnik, na Brdu, pred pragom ponemčenega Šmohorja, stoji rojstni dom Frana Grafenauerja, znanega prvoboritelja koroških Slovencev.

Spodnja Zilska dolina spada v beljaški okraj. Pod izlivom Zilice v Zilo je trg Podklošter, v čigar okolici so se ohranili zadnji ostanki slovenskih protestantov iz Trubarjevih in Dalmatinovih časov. Blizu izliva Zile v Dravo, na vratih mesta Beljaka, leži slovenska občina Marija na Zili. Kraj je na krasni planoti, od koder je prelep razgled na Beljak in bližnje planine.

Beljak (20.000 preb.) je znamenito prometno križišče, ki veže sever z jugom, vzhod z zapadom. V Beljak teže zgornji Rož, Kanalska in Zilska dolina, kakor tudi vsa bližnja vzhodna stran.

Na severovzhodni strani Beljaka leži Osojsko jezero. Ob tem jezeru je bil nekdaj benediktinski samostan; v njem se je pokoril »mutec osojski«, poljski kralj Boleslav II.

Ob železniški progi Podklošter-Beljak je zavedna slovenska občina Brnica. Pod beljaški okraj spadajo Bače z Baškim jezerom. Južno od jezera je velika občina Bekštanj.

c) Rož.

Vzhodno od Baškega jezera pričenja slavnoznani slovenski Rož, ki zavzema svet na obeh straneh reke Drave približno med Baškim jezerom na eni in dravskim predorom pri Mohljičah blizu Grabštanja na drugi strani. Na jugu vse doline so Karavanke, na severu pa Karavankam vzporedna Zadnica, ki loči Rož od prave Celovške kotline.

Ob Dravi je Rožek, na jugu od njega pa Št. Jakob v Rožu. Tako se pravzaprav imenuje župnijska cerkev na hribčku, dočim je pravo ime kraju Podgrad, kakor imenuje vas še dandanes ljudstvo, ker leži pod nekdanjim gradom, ki je stal nad današnjo Podrožčico. Podgrad ali Št. Jakob je zavedna slovenska občina. Nedaleč so Leše, rojstni kraj znamenitega slovničarja Antona Janežiča. Zapadno od Št. Jakoba je vas Št. Peter, kjer so si sezidali koroški Slovenci pred leti krasno osnovno in gospodinjsko šolo.

Južno od Št. Jakoba je pred 8 *km* dolgim karavanškim predorom železniška postaja Podrožčica. Proti vzhodu odtod pridemo v Svetno vas, kjer zavije vlak preko Drave v Celovec. Med Podrožčico in Svetno vasjo sta Podgorje in Bistrica. Največja vas bistriške občine so Sveče, kjer je bil l. 1813. rojen Andrej Einspieler, oče koroških Slovencev.

Iz Svetne vasi drži stranska proga v Borovlje. Mesto je širokoznano po svojem puškarstvu. Iz Borovelj prideš proti jugu mimo Podljubelja v Slovenski Plajberk, v nekdaj po svinčenih rudnikih jako sloveč kraj. Južno odtod je Ljubeljski prelaz, čez katerega drži cesta v dolino gorenjskega Tržiča.

Preko dolgega humperškega mosta pri Svetni vasi pridemo iz boroveljskega okraja v celovški okraj. Visoko nad mostom je v občini Kotmarivasi stari in bogato opremljeni Humperški grad, ki nudi potniku prelesten pogled po celem Rožu. Na vzhodni strani gradu je ob železnici občina Žihpolje. Bilčovs, Radiše in Medgorje so poleg zadnje imenovanih najbolj znani kraji po pobočjih in grebenih Zadnice, odkoder se odpira prelep razgled proti severu na celovško mesto.

č) Celovec in okolica.

Celovec (30.000 preb.) je središče slovenskega Korotana; pred desetletji je bilo mesto središče narodnega gibanja na Slovenskem sploh. Tam so svojčas delovali najboljši slovenski možje. V Celovcu je bil do l. 1919. sedež največjega slovenskega društva, družbe sv. Mohorja, ki je spravila od l. 1852. dalje na milijone knjig med širni svet.

Celovec se razprostira na veliki ravnini, obdani na severu od Št. Urške in Št. Magdalenske gore, na vzhodu od Svinške planine, na jugu od Zadnice in od Vrbskega jezera na zahodni strani. Ravnina je bogata rek in potokov, ki tečejo mimo mesta proti jugu in vzhodu v naročje deroče Drave. Iz Vrbskega in Hodiškega jezera odteka voda po Jezernici v Glino; ta jo oddaja Krki, ki, tako pomnožena, podi svoje valove blizu Grabštanja v Dravo. Celovška kotlina s slovenskim Rožem in Podjuno tvori žitnico slovenskega Korotana.

Na severni strani Celovca je zgodovinsko znamenito Gosposvetsko polje, zibel Slovenstva, z Gospo Sveto. Na knežjem kamenu pri Krnskem gradu, v gosposvetski cerkvi in na vojvodskem stolu se je pred davnimi stoletji vršilo vmeščanje korotanskih vojvod. Vojvodski stol stoji še danes na istem mestu kakor nekdaj, knežji kamen so pa prenesli v Celovec ter ga shranili v muzejskem poslopju. Oba spomenika, priči slavne zgodovine slovenske, govorita o slavi in sreči, ki ju je bil deležen koroški Slovenec, in čakata, da ju zopet zasede vojvoda, izbran po volji jugoslovenskega naroda.

Vrbsko jezero je največje in najlepše na Koroškem, 16½ *km* dolgo in 1 do 2 *km* široko, ter zvezano po kanalu z glavnim mestom. Na jugu jezera je polotok, na katerem se dviga cerkev Marija na Otoku. Zaradi svojih prirodnih lepot in prijetnih kopeli je Vrbsko jezero v poletnem času jako obiskovano.

Na zahodni obali Vrbskega jezera je sloveče letovišče Vrba, malo nad Vrbo župnija Dvor. Južno in zahodno od Vrbe je občina Loga vas, bolj proti vzhodu pa Hodiše s Hodiškim jezerom in Vetrinj. V Vetrinju je bil nekdaj velik samostan; v njem je živel znani zgodovinar opat Janez Vetrinjski. Na severni strani Zadnice samujeta Žrelec in Grabštanj. Na levem bregu Krke je obširna občina Pokrče. V tej občini, na Bregu ob Krki, ima Celovec svojo elektrarno.

d) Podjunska dolina.

Vzhodno od Celovca, precej visoko nad Dravo, leži na ravnini mesto Velikovec (2000 preb.), jako važen kraj za vzhodni del slovenske Koroške. Njegova okolica je jako slikovita in jo najlaže pregledaš z Brankovce, 832 *m* visokega hriba na zahodni strani mesta. Tinje, Trušnje, Vovbre, Slov. Šmihel, Djekše, Grebinj, Ruda so večji kraji velikovške okolice. Najsevernejša slovenska naselbina je Golovica pod Svinško planino. Od nje gre jezikovna meja preko Krčanja, dalje vzhodno od Grebinja na Dravo in po njej proti Labudu.

Pod Velikovcem je bogata Podjunska dolina. Na vzhodu te doline je ob železnici Maribor—Celovec mesto Pliberk, važno križišče cest v Dravograd, Velikovec, Sinčovas in Železno Kaplo. Še bolj na vzhodu je Mežiška dolina z bogatimi rudokopi. Poleg kotline Jezerskega v karavanških planinah je dolina Meže edini kos slovenskega Korotana, ki je danes v mejah svobodne Jugoslavije.

Največji in najlepši del Podjunske doline je v doberlavaškem sodnem okraju, ki obsega Globasnico, Žitarovas, Galicijo, Rikarjovas, Škocijan in Dobrlovas. Nekako v sredi med navedenimi občinami leži prelepo Klopinjsko jezero. V njegovi bližini je

Sinčavas, glavna železniška postaja za Podjunsko dolino in velikovški okraj.

Najstarejša naselbina v Podjunski dolini je poleg stare Podjune Dobrla vas. Južno od nje je grad Ženek, kjer se je pred stoletji rodil za jugoslovensko književnost prezaslužni baron Ivan Ungnad. Mimo Dobrle vasi in Žitare vasi drži po dolini Bele ozkotirna železnica iz Sinče vasi v Železno Kaplo. Zadnje imenovani kraj je hribolazcem važno izhodišče na Obir in druge vrhove v Karavankah in Savinjskih planinah. Preko Jezerskega vrha (1218 *m*) drži lepa zložna cesta v svobodno domovino.

2. Soška dolina.

Severni del Goriške pokrivajo Julijske Alpe. Razprostirajo se med Savo in Tilmentom ter se dele v vzhodne in zahodne. Meja med njimi je na Predilskem sedlu (1162 *m*). V zahodnih Julijskih Alpah je Kaninsko pogorje s Kaninom (2582 *m*) in Prestrelnikom (2505 *m*) najvažnejša gorska skupina. Južno od nje sta Stol (1667 *m*) in Matajur (1643 *m*). V vzhodnih Alpah je Mangartova skupina z najvišjim vrhom Mangartom (2678 *m*) in Jalovcem (2655 *m*). Še bolj proti vzhodu je Triglavsko pogorje s Triglavom (2863 *m*) na meji med našo kraljevino in Italijo. Niže proti jugu se dviga veličastni Krn (2246 m), ki gospoduje nekako v središču goriškega velegorja.

V vzhodnih Julijskih Alpah, na zahodni strani Triglava, izvira Soča, najznamenitejša reka neodrešene domovine. Kmalu pod izvirom se ji pridružuje Trenta, s katero teče skupno proti jugu. Pri Logu sprejema Soča dotok Zadnjico, teče dalje v jugozahodni smeri ter dobiva pri Bovcu Koritnico, ki prišumi doli izpod Mangarta in Predilskega sedla.

Bovec je najsevernejši trg Goriške. Leži nad strugo Soče na širni ravnini zelenih travnikov. Trg ima planinsko podnebje in je zaradi tega kakor ustvarjen za letovišče tembolj, ker ima lepe izprehode v bližnji okolici in je izhodišče na različne gorske velikane, ki ga obdajajo.

Severovzhodno od Bovca je zgodovinsko znamenita bovška soteska, ki je bila že za turških časov dobro utrjena. V poznejših časih je postal bovški grad — »Ključe« imenovan — močna trdnjava. Po dolini Koritnice drži iz Bovca čez Predilsko sedlo lepa cesta v Rabeljsko dolino na Koroškem.

Pri Žagi sprejema Soča Učejo, ki priteka od laške strani iz Rezije. Tu nareja »krasna hči planin« mogočen ovinek v jugovzhodni smeri in dere mimo Trnovega po jako stisnjeni strugi do Kobarida.

Kobarid je rojstni kraj pesnika Josipa Pagliaruzzija — Krilana in učitelja-skladatelja Hrabroslava Volariča, čigar spomenik so pred nedavnim časom v Kobaridu uničili laški kulturonosci. Na nasprotnem bregu Soče, na Vršnem pod Krnom, je rojstni dom »goriškega slavčka«, pesnika Simona Gregorčiča (roj. 1844. leta); blizu tam, pri Sv. Lovrencu na Libušnjah, ima slavni pesnik svoje počivališče († 1906. leta). Pod Krnom je tudi rojstni dom slavnega zgodovinopisca Simona Rutarja.

Kobarid je zaslovel v času svetovne vojne. Jeseni leta 1917. so doživeli »zmagoviti« Lahi pri Kobaridu grozen poraz svoje vojske. Svetovna vojna, ki je razdejala vso Soško dolino, je Kobaridu čudovito prizanesla. Iz Kobarida drži široka cesta v Italijo med beneške Slovence.

Pod Kobaridom se začne struga Soče polagoma razširjati. Pri Tolminu dohiti Sočo Tolminka, ki priteče izpod mogočnega Krna.

Tolmin je središče Soške doline, prejšnje čase sedež obsežnega tolminskega okrajnega glavarstva. Danes je v trgu laški podprefekt. V Tolminu je učiteljišče za slovenske šole v neodrešeni domovini. Nad Tolminom je Kozlov rob, bivališče nekdanjih tolminskih gospodarjev. Danes je grad žalostna razvalina, nema priča davno minulih časov.

Med Tolminom in Sv. Lucijo napravlja Soča drugi veliki ovinek. Kmalu nato sprejema od leve strani Idrijco, ki ji vali svoje vodovje v velikem loku od kranjske strani.

Pri Sv. Luciji je važno cestno križišče. Iz Sv. Lucije prideš po Idrijski dolini v Idrijo. Mimo Sv. Lucije

je izpeljana železnica po Baški dolini skozi bohinjski predor v osvobojeno domovino.

Pod Sv. Lucijo se Soška dolina zopet močno zožuje. Na njeni desni strani se vleče ob nekdanji laški meji podolgasti Kolovrat, ki prehaja polagoma v Kanalsko pogorje, kjer je Kobališče (812 *m*) najvišji vrh, na levi strani Soče je pa iz svetovne vojne dobroznana Banjška planota. Soča dere med Ročinjem in Avčami proti Kanalu, kjer se začne njena dolina zopet nekoliko širiti. Tod že raste vinska trta, ki pa daje bolj kislasto vino, takozvani »cividin«. Tudi murva uspeva po Kanalski dolini v precej veliki množini. Trg Kanal in sosednje vasi so bili med svetovno vojno v bojni črti. Kraji so neizrečeno trpeli od bojne vihre, dolina je postala žalostna groblja.

Pri Plavéh napravlja Soča svoj tretji, pri Solkanu četrti ovinek. Na desnem bregu pušča ostri Sabotinski greben, ki končuje tik nad Solkanom z vrhom Sv. Valentina (537 *m*). Na nasprotni strani, na levem bregu Soče, je Sveta gora (684 *m*), znamenita božja pot.

V Solkanu se odceplja od glavne ceste, ki drži v Gorico, cesta na Banjško planoto in Trnovski gozd. Po tej poti dospeš v novozgrajeno svetogorsko svetišče. Nad Solkanom se dviga iz bojev pri Gorici dobroznani hrib Sv. Gabriela.

Med Banjško planoto in Trnovskim gozdom se razprostira lepa Čepovanska dolina. V gorenjem delu te doline je prijazni Čepovan, nekdaj jako priljubljeno letovišče goriških Slovencev.

Pri Solkanu vstopa Soča v globoki in široki strugi v rodovitno Goriško ravan. Tu je konec prave Soške doline.

Mimo Solkana je izpeljana po Soški dolini znamenita alpska železnica, ki slovi po svojih mnogoštevilnih mostovih in predorih. Najslovitejši most te proge je bil kameniti most čez Sočo pri Solkanu. Most je imel en sam, 85 *m* širok lok. S stranskimi oporami je meril 220 *m* ter so ga prištevali k najznamenitejšim mostovom sveta sploh. Zgrajen je bil iz samega rezanega kamena nabrežinskih kamenolomov. Vojna vihra, ki je divjala z vso besnostjo po

Savinjska dolina
Pohorje in Mežiška dolina
Merilo 1:300.000
(1cm = 3km)
Maribor
Dravograd
Lavamünd
Vuzenica
Dravograd
Prevalje
Ravne
Mežica
Črna
Slovenjgradec
Podgora
Sv. Ursula
Šoštanj
Topolšica
Velenje
Mozirje
Radmirje
Rečica
Luče
Ljubno
Solčava
Logarska dolina
Kamnik
Savinjske pl.
Kokrica
Kranj
Tržič
Ljubelj
Jezersko
Kamnik
Črnivec
Kamniška Bistrica
Kamniška Sedlo
Kamniška Bistrica
Kamnik
Kamnik
Kamnik

Soški dolini in še posebe okrog Solkana, ni prizanesla tej sloviti in dragoceni stavbi. Na mestu nekdanjega kamenitega mosta drži danes preko Soče železen most, ki ni seveda niti senca prejšnjega.

3. Idrijska dolina.

Največji dotok Soče od leve strani je Idrijca, ki izvira v Idrijskem gorovju na severovzhodni strani Trnovskega gozda. V svojem začetku teče v smeri proti jugovzhodu, sprejema dotok Belico in zavija polagoma proti severu. Mnogo vode dobi Idrijca iz slikovitega Divjega jezera in iz dotoka Zale, nakar priteče do Idrije. V mestu se pridruži Idrijci še potok Nikova od zahodne strani.

Idrija (6500 preb.) leži v globoki kotlini večinoma ob levem bregu Idrijce in na obeh bregovih Nikove. Mesto slovi po svojem rudniku živega srebra, ki sodi med največje na svetu. Vhod v rudnik drži po rovu sv. Barbare po 757 stopnicah, izhod pa po takozvanem Jožefovem rovu. Toplina v jamah je jako različna; najtoplejše jame imajo po 32° C. Živo srebro so zasledili leta 1497., pravo rudišče pa so odkrili na dan sv. Ahacija (22. junija) leta 1508. Dan sv. Ahacija praznujejo v Idriji vsako leto z velikimi svečanostmi. Leta 1913. je bilo zaposlenih v rudarski službi nad 1200 delavcev. Izkopali so preko 2 milijona meterskih stotov rude in pridelali iz nje okrglo 7000 meterskih stotov živega srebra v vrednosti čez 4 milijone kron takratnega denarja.

Idrija ima višjo realko, v zadnjem času nekaj razredov gimnazije, dekliško meščansko šolo, deško in dekliško osnovno šolo, šolo za čipkarstvo, s katerim se ne ukvarja samo prebivalstvo mesta, temveč tudi prebivalstvo bližnje in daljne idrijske okolice.

Idrija nima železnice. To je tudi poglavitni vzrok, da se mesto ne more dvigniti do one veljave, ki mu pritiče po vsej pravici. Svoj čas je bila za Idrijo glavna in najbližja postaja v Logatcu. To je bilo takrat življenja po Zali mimo Godoviča in Hotedršice! Danes imajo Idrij-

čani svojo železniško postajo pri daljni Sv. Luciji ob Soči.

Ob času povodnji plavijo po Idrijci velike množine drv, ki jih narasla voda prinaša prav v mesto. V mestu so napravljene preko široke Idrijčine struge močno utrjene »grablje«, na katerih se drva love.

V Idriji se je rodil ljubljanski škof Anton Alojzij Wolf, česar te spominja kamenita plošča na vnanjem zidu idrijske župne cerkve.

Od Idrije dalje teče Idrijca približno vzporedno z jugoslovensko-laško mejo, od katere je oddaljena le nekoliko kilometrov zračne črte. Pri Spodnji Idriji ali »Pri Fari« dobi Idrijca od leve strani potok Kanomljo. Polagoma se prične reka nagibati proti severovzhodu, dobi od desne strani pri Želinu v smeri od Blegaša Cerknico, uravna svoj tek med Cerkljanskim hribovjem bolj proti zahodu, sprejme od leve strani Tribušo, od desne precej veliko Bačo ter se končno izliva pri Sv. Luciji v Sočo.

Stranske doline. V dolini Cerknice je Cerkno, ena najobsežnejših občin Goriške dežele. V Cerknem je rojstni dom slavnoznanega matematika dr. Frana Močnika, čigar računske knjige so proslavile slovensko ime daleč med tujim svetom. Cerkljansko dolino veže lepa vozna cesta s Poljansko dolino in Škofjo Loko. V prejšnjih časih se je vršil po tej cesti jako živahen promet.

Baško dolino je odprla širnemu svetu alpska železnica, ki zapušča Soško dolino pri Sv. Luciji, teče prav kratko razdaljo ob Idrijci in zavija pri Bači proti severovzhodu v Baško dolino. Pod Črno prstjo, blizu izvira Bače je vas Podbrdo z železniško postajo. Postaja je zgrajena na visokem nasipu od kamenja iz bohinjskega predora. Predor meri 6339 *m* in je tik pod državno mejo, ki gre čez Črno prst in bližnje grebene.

V Baški dolini so med drugimi še: Hudajužna, Grahovo in Podmelec. Nekako v črti med Cerknom in Podbrdom se dviga Porezen (1631 *m*), na čigar vrhu je lepa planinska koča.

4. Gorica in okolica.

Gorica je glavno mesto goriške dežele. Razprostira se na prostrani ravnini, poldrugi kilometer oddaljena od levega brega bistre Soče. Na severni strani Goriške ravnine se vzpenja ostri Sabotinski greben s hribom Sv. Valentina, na severovzhodu Trnovski gozd z Mrzavcem (1408 *m*), nedaleč na vzhodni strani sta gozd Panovec in prijazna Stara gora, na jugu je žalostno znana Dobrdobska planota, proti zahodu se pa odpira svet v širno Furlanijo.

Najlepši razgled na Gorico se nudi s starega gradu, ki je sezidan na 156 *m* visokem griču. V njem so bivali pred stoletji goriški grofje. Tik gradu je kopica malih hiš, opasanih s trdnjavskim zidom. Ta skupina hiš je pričetek stare Gorice in je dala svoje ime mestu, ki je nastalo okrog »gorice«.

Središče goriškega mesta je Travnik. Goriški Lahi so ga sicer že zdavnaj prekrstili, goriški Slovenci pa ga poznajo še vedno le pod starim imenom. V srednjem veku je bil tam res lep travnik. Prostorni trg leži ravno pod gradom in ima trikotno obliko. Sredi Travnika je vodnjak s Pozejdonovim kipom in soha sv. Ignacija; odtod se lepo vidi na Sv. Goro. Leta 1714. so pod to soho obglavili enajst Tolmincev, ker so se bili uprli kruti cesarski gospodi.

Travnik obdajajo prav čedne stavbe. Tu stoje med drugimi: poslopje nekdanjega goriškega okrajnega glavarstva — danes sedež laškega podprefekta, obsežna stara vojašnica, cerkev sv. Ignacija in nadškofijsko poslopje z lepim vrtom v ozadju.

Nedaleč od cerkve sv. Ignacija v nekdanjem jezuitskem poslopju je bila pred svetovno vojno nastanjena slovenska gimnazija. Sedanji gospodarji so zavod zatvorili in z njim vred zatrli vse slovensko šolstvo v mestu.

Gorica je štela pred vojno okoli 30.000 prebivalcev. Po narodnosti so bili Slovenci in Italijani, ozir. Furlani. Danes je v mestu še vedno lepo število naših ljudi, a so pod sedanjim gospodstvom brezpravna raja.

Gorica je bila nekdaj na glasu kot izvozni trg za zelenjavo in južno sadje. Danes so se razmere tudi v tem po-

gledu jako izpremenile. Pod laško upravo mesto vidno hira in peša. Žalostno bi moralo poginiti, če bi ne bilo slovenskih okoličanov, ki mesto takorekoč vzdržujejo.

Okolica. Na zahodni strani Gorice, precej daleč zunaj mesta se nahaja kolodvor južne železnice. S tega kolodvora se lahko pelješ z vlakom preko Nabrežine v Trst ali preko Krmina v laški Videm. Električna železnica, ki drži skozi goriško mesto, veže južni kolodvor s kolodvorom alpske železnice. Ta je zgrajen na vzhodni strani mesta, nekako na ravnini med Gorico in Solkanom. Vzhodno odtod je goriško pokopališče. Na njem počiva mnogo zaslužnih slovenskih mož, med njimi pisatelj Fran Erjavec in dr. Karel Lavrič, nekdanji voditelj goriških Slovencev.

Najlepša in najznamenitejša točka v neposredni bližini Gorice je Kostanjevica. Vrh njenega grička je krasen razgled čez Gorico in spodnjo Vipavsko dolino. Odtod hiti pogled čez Sočo v slovenska Brda; pred seboj imaš Kalvarijo, Oslavje, Sveto goro, Sv. Gabriela hrib — same žalostno znane kraje iz svetovne vojne. Na Kostanjevici je stal frančiškanski samostan s prekrasno romarsko cerkvijo. Pod cerkvijo je bila grobnica zadnjih francoskih kraljev iz rodovine Burbonov. Cerkev in samostan, ki ju je vojna do tal razdejala, vstajata danes iz svojih razvalin.

V bližnji okolici Gorice so: Štandrež, Vrtojba, Šempeter, Ločnik, Podgora, Pevma in Solkan. Tudi te vasi vstajajo počasi iz ruševin, v katere jih je izpremenila grozovita vojna.

Vse ozemlje na desnem bregu Soče tja do nekdanje državne meje so goriška Brda. Števerjan, Kojsko, Biljana, Medana, Mirnik, Vipolže so znani kraji tega predela goriške dežele.

Podnebje je tod izredno milo. Bližnje gore zapirajo vhod mrzlim vetrovom, a mehki zrak ima odprto pot čez niže ležečo gorko Furlansko ravnino. Kakor v goriški okolici, tako pridelujejo tudi v Brdih izvrstno vino, najplemenitejše sadje in najmehkejše sočivje, pa tudi razna žita. Še celo oljka in lovor rasteta v tej rajskomili deželi.

Brici so znani daleč naokrog kot pridni kmetje in zavedni Slovenci. Oni so naša zvesta straža na zapadu jugoslovenske domovine.

5. Vipavska dolina.

Tretja znamenita dolina neodrešene domovine je Vipavska dolina. Ime je prejela po reki Vipavi, ki teče po njej od vzhoda naravnost proti zahodu. Na severu obkroža dolino Čavensko pogorje, za katerim se skriva gosto obrasla Trnovska planota (Trnovski gozd); na vzhodu je strmo Nanoško pogorje, na jugu Kraška planota, na zahodu pa so ji vrata na stežaj odprta v široko Goriško ravan. Mrzavec (1408 *m*), Kucelj (1239 *m*), Modrasovec (1308 *m*), Goljak (1496 *m*), Javornik v Hrušici (1240 *m*) in Nanos (1300 *m*) so mogočni mejniki Vipavski dolini na severni in vzhodni strani ter obenem prekrasna razgledišča preko mejá slovenske zemlje. Diven je zlasti pogled s teh vrhov proti jugu na sinje Jadransko morje.

Vipava izvira izpod Nanosovega pogorja. Ob njenem izviru je trg Vipava, nekdaj last oglejskih patrijarhov, pozneje grofov Lanthierijev. Proti severu je na strmem hribu »Stari grad« v razvalinah. Grad v trgu je pozneje sezidan in dobro ohranjen. Vipavska šola je ena najstarejših šol na slovenskem ozemlju in baje prva, v kateri so poučevali slovenščino. V Vipavi je bil rojen naš znameniti rojak Žiga Herberstein; istotam se je rodil Trubarjev sodelavec Sebastijan Krelj.

Pri Ustjah se izliva v Vipavo od desne strani zgodovinskoznani Hubelj, nekdanja meja med goriško in kranjsko deželo. Hubelj, v rimskih časih »Fluvius frigidus« — mrzla reka nazvan, se prikaže na svetlo v več izvirkih. Ob povodnji je naravnost čaroben. Mogočni in prekrasni slapovi, šumenje in bobnenje vode, peneče se preko skalovja, privabijo takrat mnogega ljubitelja večnolepe prirode k njegovim veleizvirkom.

Ob Hublju je zrasla na razvalinah rimske naselbine »Castra ad Frigidum« današnja Ajdovščina. Sledovi nekdanje rimske utrdbe so še danes dobro ohranjeni. Skozi

Nad Vipavsko dolino je Trstelj (644 *m*), ki nudi lep pogled na Goriško ravnino in na gorske velikane na severu. Zahodno odtod je nad Renčami Fajtov hrib (433 *m*), še bolj proti zahodu ob robu Dobrdobske planote Vrh sv. Mihaela (277 *m*). Tudi po notranjosti planote je cela vrsta znatnih vrhuncev, kakor n. pr. Gromada (325 *m*) na severni strani Devina. Nekateri naštetih vrhov so znani z jugozapadnega bojišča svetovne vojne, kjer je izkrvavelo na tisoče najboljših sinov našega naroda.

Med kraškim skalovjem je polno udrtin, okroglih rup ali kotlin. Na njih dnu so mnogokrat žrela in vhodi k globokim jamam. Pogostoma je združenih več takih kotlin v eno samo dolino; taka je n. pr. dolina med Mirnom in Devinom.

Najznamenitejša votlina na Goriškem Krasu je Škocijanska jama pri Divači. V njo se izgublja notranjska Reka. Ta čudovita ponikalnica napravlja pod zemljo nad 35 *km* dolgo pot in se izliva v Tržaški zaliv na več krajih, najmogočneje pri Sv. Ivanu blizu Devina. Ondi tvori zgodovinsko slovečo rečico Timavo, ki se po kratkem površnem teku izliva v Jadransko morje. Poleg mnogih drugih jam je omembe vredna »Vilenica« pri Lokvi, bogata krasnih kapnikov.

* * *

Skromen je kraški svet in skromen je narod, ki na njem prebiva. Skromnosti ga je naučila priroda sama, ki mu ni delila nikdar svojih darov v izobilju. Z malim zadovoljen, opravlja skromni Kraševec z veseljem svoje vsakdanje delo, da preživi sebe in svojce. Kar mu rodi zemlja, to mora tako-rekoč izsiliti iz nje v potu svojega obraza.

Pitno vodo zajemajo Kraševci iz velikih vodnjakov; za živino imajo napravljene velike lokve ali kale. V veliki suši morajo ponekod po več ur daleč po vodo.

Poleg suše gospodari po Krasu čestokrat silovita burja. Svojo moč kaže zlasti pozimi, pa tudi poleti ni Kraševcu dobrodošel gost. Dokler so pokrivali kraški svet mogočni hrastovi gozdi, je bila burja Krasu malone neznana. Ko so

Dravinja in Haloze
Ptujsko polje
Merilo 1 : 200.000
(1 cm = 2 km)
Hoče
Maribor
Pohorje
Rače
Drava
Ptuj
Ormož
Hum
Čakovec
Središče
Ljutomer
Ormoška
Polskava
Sp. Kungota
Hajdina
Slov. Bistrica
Pragersko
Črkovce
Sv. Lovrenc
Majšperg
Ptujska gora
Zavrč
Turški vrh
Petrijanec
Vinica
Varaždin
Makole
Haloze
Studenice
Poljčane
Rogatec
Slatina
Sv. Rok
Ivanci
Lepoglava
Ormoška
Ljutomer

pa bili gozdi iztrebljeni, je nastopila burja ter odnesla s Krasa ogromne množine prsti, ki ji danes ni nadomestila. Najpustejši svet je okoli Nabrežine, Proseka, Komna in Vojščice.

Ni pa kraški svet povsod enako pust in nerodoviten. Hodi le nekoliko po planoti, pa naletiš na kraje, o katerih bi skoraj dvomil, da so na Krasu! Znane so Dutovlje s svojo lepo okolico, znan je Tomaj, Rodik in podobnih točk dobiš mnogo po Krasu.

* * *

Kras je takorekoč prepleten z železniškim omrežjem, to pa zato, ker sta blizu Trst in morje, kamor sili ves promet. Najstarejša železnica je južna železnica, ki drži iz Trsta preko Nabrežine, Opčin, Sežane, Divače proti severu. Pri Nabrežini se odcepi stranska proga mimo Gorice v Italijo; iz Divače drži posebna proga preko Istre v Pulj. Druga važna železnica, ki drži čez Kras, je novejša alpska železnica. Na Opčinah se križa s progo južne železnice in hiti dalje mimo Repentabora, Dutovelj in Štanjela proti Gorici. Poleg železnic ima Kras obilo lepih cest. V tem oziru prekaša mnogotero veliko in bogato deželo.

Najvažnejši kraj Goriškega Krasa je Sežana (1500 preb.). Svojo važnost je dobila v prvi polovici 18. stoletja, ko so skozi njo izpeljali dunajsko-tržaško cesto.

Na spodnjem Krasu je trg Komen. V njegovi bližini je Gorjansko, rojstni kraj prerano umrlega učenjaka dr. Karla Štreklja. Južno odtod je Nabrežina, znana po svojih kamenolomih. Zahodno od Nabrežine je Devin, važna slovenska postojanka ob Jadranskem morju. Blizu Devina je Sv. Ivan pri Timavi. Kraj spada med najstarejše naselbine na morski obali. V rimskih časih so bila tod razna svetišča. V poznejših stoletjih so sezidali na njih mestu samostan sv. Ivana z znamenito božjo potjo. Pred stoletji je pristanišče Sv. Ivana tekmovalo s Trstom.

Kraševca odlikuje topla ljubav do rodne zemlje. V narodnem oziru je kakor skala, na kateri je zgrajen njegov dom. Kraški rod je naš zvesti stražar ob Jadranskem morju!

7. Beneška Slovenija.

V severovzhodnem kotu videmske pokrajine prebivajo naši najzapadnejši rojaki, beneški Slovenci. Njih domovina je približno 8 do 15 *km* širok pas, ki se vleče na zahodu goriških Brd do nekdanje koroško-laške meje. Približna meja tega jezikovnega predela proti furlanskemu življu se začne pri vasi Ibani ob Idriji nasproti Mirniku v goriških Brdih. Meja zavije nato vzhodno okrog Čedada mimo Tarčenta, nakar se obrne vzhodno od Humina (Gemona) preko Muščevega pogorja k izlivu Rezijanske Bele; od tod gre po dolini Bele k Pontablju.

Deželica je po svoji navpični izobrazbi kaj mnogolična. Tu vidiš na primeroma malem prostoru ravnine, brda, hribe, sredogorje in velegorje.

Najbolj gorat svet je na severu, kjer se razširja zahodni del Julijskih Alp. Kanin (2592 *m*), Sart (2324 *m*), Žleb (2435 *m*), Velika Baba (2167 *m*) in še mnogi vrhovi okrog tvorijo najsilnejšo, takozvano Kanino skupino. S Kanina uživaš najveličastnejši razgled po Alpah okrog; lep je pogled z njega čez Beneško ravnino na Jadransko morje.

Na jugu od Kaninove skupine sta Stolovo, nekoliko bolj proti zahodu pa Muščevo pogorje. Še niže, ob stari državni meji je Matajurjevo pogorje z Matajurjem (1643 *m*) kot glavnim vrhom.

a) Rezija.

Rezija je okoli 15 *km* dolga in precej nerodovitna dolina. Nerodovitnost dežele sili Rezijane, da odhajajo vsako leto za nekaj mesecev v svet, kjer si služijo svoj vsakdanji kruh. Moški večinoma trgujejo in krošnjarijo po sosednih deželah; tudi so znani kot izurjeni loncevezci in brusači. Ženske ostajajo nasprotno doma ter obdelujejo pusti rezijanski svet.

Pravih vasi ima Rezija petero; najvažnejša med njimi je Ravnica, nekako središče Rezijanov. Rezija ima okoli 4000 prebivalcev.

Na skrajnem koncu Rezije, tam blizu, kjer se Rezijanska Bela izliva v Belo, prihajajočo s koroške strani, imajo

Rezijani svojo železniško postajo. Proti jugu drči vlak mimo Humina v laški Videm, proti severu pa čez Pontabelj na Koroško. Poleg Bele izvira v Reziji še rečica Učeja, ki se izliva pri Žagi na Tolminskem v Sočo.

b) Terska dolina.

Drugi večji vodi Beneške Slovenije sta Ter in Nadiža, obe dotoka Soče. Ter izvira izpod velikega Mušca. Na svojem levem bregu dobiva več dotokov, stopa pod Tarčentom v ravnino in se izliva v goriški Furlaniji v Sočo. Na desnem bregu Tera je Tarčent, važno središče terskih Slovencev. Mesto je sicer laško, ob delavnikih pa kar mrgoli v njem slovenskih okoličanov.

Severno od Tarčenta je ob Teru vas Ter. Iz te vasi prideš naravnost proti zahodu v Podbrdo in Breg. Breg je najzahodnejša vas slovenskega ozemlja sploh. Odtod drži gorska pot v mestece Humin.

c) Nadiška dolina.

Nadiža izvira v Stolovem pogorju na južnem obronku Jalovca (1615 *m*), teče proti vzhodu ter napravlja zahodno od Kobarida velik ovinek v Beneško Slovenijo. Nadiža je kaj deroča reka. Ob velikem deževju preplavlja niže ležeče ravnine in zasipava rodovitna polja z nadležnim prodom.

Ob Nadiži je Čedad, prevažno mesto v zgodovini beneških Slovencev. Mesto ima okrožno sodišče in mnoge državne urade. Ob sobotah je v Čedadu vse slovensko: od blizu in daleč prihité ta dan slovenski okoličani na čedadski trg.

Čedad je rojstni kraj slavnega zgodovinarja Pavla Dijakona. V čedadskem muzeju hranijo znamenito »evangelije sv. Marka«, ki so ga prenesli oglejski patrijarhi v Čedad iz samostana pri Sv. Ivanu blizu Devina. Ta evangelij je za Slovence velike vrednosti. Ob robu knjige so ohranjena stara pristna slovenska imena.

Na severovzhodu od Čedada je Ažla, stara in največja slovenska vas na Beneškem. Pred Ažlo se deli cesta na dvoje: v Šentlenartsko in Sovodnjiško dolino. V Šentlenartski dolini je župnija Šentlenart in

njene podružnice, v Sovodnjiški dolini vas Sovodnja z mnogimi jako raztresenimi vasmi. Na koncu obeh dolin, na obronku Kolovrata ob nekdanji državni meji je slikovita Dreka. Od Dreke drži hribovska pot v Volče in Tolmin. V bližnji Idrijski dolini je Idrija (Judrijo), ki dela mejo med goriškimi in beneškimi Slovenci.

Nedaleč od Sovodnje je na Trčmunski gori vas Trčmun, rojstni kraj najznamenitejšega beneškega rojaka, pesnika Ivana Trinka-Zamejskega. Istotam je pred mnogimi desetletji služboval kot kaplan pesnik Peter Podreka, prvi beneški Slovenec, ki je začel delovati na polju naše književnosti.

Severno od Ažle je Dolenji Brnas, slovenska vas na desnem bregu Nadiže. Nedaleč od reke stoji ob cesti najstarejša slovenska cerkev na Beneškem, cerkev sv. Kvirina. Okoli kamenite mize pod staroslavnimi slovanskimi lipami so se shajali pri cerkvi sv. Kvirina beneški Slovenci ter skupno razpravljali o važnih vprašanjih. Tu pod milim nebom so imeli neke vrste skupščine, kakršnih drugi Slovenci niso nikoli poznali. Zadnja taka skupščina se je vršila pri Sv. Kvirinu l. 1804.

Najznamenitejši kraj beneških Slovencev je Šempeter Slovenov v Nadiški dolini. Pred mnogimi leti je bil Šempeter sedež glavnih državnih uradov; danes je vse to v Čedadu. Trg sam kaže še precej slovensko lice, dasi se mu pozna mogočen vpliv laškega življa. O velikih sejmih privre v Šempeter mnogo ljudstva od vseh daljnih in bližnjih strani pokušat dobro slovensko »gubanico«.

V Šempetru je laško učiteljišče. Lahi so ta zavod nalašč sem postavili, da bi s šolo čimprej poitalijančili okraj, ki ima največ Slovencev v deželi. Vse šole in vsi uradi so seveda samo laški. Svoj materinski jezik sliši beneški Slovenec danes samo še v cerkvi, a niti tu ni več ravnopraven z laškim jezikom.

V Nadiški dolini in po obronkih matajurskega pogorja je dolga vrsta slovenskih vasi, kakor: Tarčet, Matajur, Črni vrh i. dr.

V hribu nad Tarčetom je Landar, mala vasica z lepim razgledom po dolini in na bližnji Matajur. Kraj je širokoznan zaradi podzemeljske votline in cerkvice sv. Ivana

Krstnika, ki se nahaja v votlini nad strmim prepadom. Okrog Landarske jame — furlanski zgodovinarji jo imenujejo »trdnjavo Slovencev« — so doma najstarejše in najlepše pravljice Beneške Slovenije.[1] Matajur je vas precej visoko pod Matajurjem. Visoko v hribih je vas Črni vrh; prebivalci tega kraja so močni in krepki, nekaki »Črnogorci« med beneškimi Slovenci.

* * *

Beneški Slovenci spadajo pod pet okrajev, in sicer: šempeterski, tarčentski, čedadski, humински in možniški. Največ Slovencev je v šempetrskem okraju, najmanj v možniškem. Pod Možnico (Moggio) na desnem bregu Bele spada slovenska Rezija.

Beneških Slovencev je danes okrog 40.000. V prvi vrsti so poljedelci, takorekoč priklenjeni na domačo grudo. Četudi jim ta ne rodi v izobilju, jo vendar ljubijo iz dna svojega srca. Ob razmerah, ki vladajo v deželi zdržema od l. 1866., t. j. odkar so pod laškim gospodstvom, je naravnost čudež, da se je narodič beneških Slovencev sploh ohranil. Vkljub silnemu pritisku od laške strani je upati, da se dvigne njih narodna zavest in to tolikobolj, ker bodo imeli odslej več stikov in krepko oporo pri rojakih iz ostalih delov neodrešene domovine.

8. Notranjski Kras.

Neodrešeni del Notranjske obsega štiri kraške skupine: v severovzhodnem delu je Hrušica z Nanoško planoto, kjer sta Javornik (1242 *m*) in Nanos (1300 *m*) poglavitna vrha; južnozahodno in južno od Senožeč je Gabrško pogorje z Vremščico (1027 *m*) kot najvišjim vrhom; še bolj proti jugu, vzporedno z istrsko Čičarijo je Reško gričevje, ki zavzema ves svet med ponikalnico Reko in bivšo istrsko mejo; najvišji vrhovi Notranjskega so pa na vzhodu Javorniki z obširno skalovino kranjskega Snežnika (1796 *m*).

Nekako v sredi med navedenimi štirimi skupinami se razteza Pivška planota, ki jo deli Pivka, najzna-

[1] Primerjaj Aškerčevo pesem »Atila in slovenska kraljica«!

menitejša kraška ponikalnica, v vzhodni in zahodni del. Pivka izvira na zahodni strani Snežnika, teče mimo Zagorja in Št. Petra proti Postojni ter se izliva pri Velikem Otoku v Postojnsko jamo.

Mesto Postojna (2000 preb.) je najvažnejši kraj Pivške doline. Svoj čas ponosno središče slovenske Notranjske je danes sedež laškega podprefekta za širno postojnsko okrožje. Na trgu pred šolskim poslopjem stoji spomenik pesnika Miroslava Vilharja. Na spomenikovem podstavku se beró pomenljive besede: »Čujte, gore in bregovi, da sinovi Slave smo!« Da bi naš narod na Notranjskem nikdar ne zabil tega pesnikovega klica!

Postojna je znana vsemu svetu zaradi veličastne podzemeljske jame, ki se nahaja v njeni bližini. Jama leži 9 *m* nad Pivko in 284 *m* nad morjem. Občinstvu odprti del je nad 4 *km* dolg in ima 2 *km* dolgo ozkotirno železnico. Jamo krase prelepi viseči in stoječi kapniki, stebri, hodniki in dvorane, ki njih sijaja ni mogoče opisati. Odkar je v jami električna luč, je vtisk jame na obiskovalca še čarobnejši.

S Postojnsko jamo so v zvezi še druge jame. Posebno krasna je takozvana »Nova jama«, ki Postojnsko v krasoti baje nadkriljuje. Pa tudi drugod po Notranjskem Krasu se nahaja še mnogo jam. Mnoge so težko pristopne in še niso dovolj preiskane.

Nad Postojno je Sovič (676 *m*); na njem so razvaline starega gradu. V davnih časih so imeli Rimljani na njem svoj »kastel«.

Vzhodno, nekoliko više od mesta, je postojnska železniška postaja, prva onkraj državne meje. Iz Postojne sopiha vlak po Pivški planoti proti Št. Petru, kjer je važno železniško križišče. Blizu Št. Petra sta Zagorje in Knežak. Vzhodno od Zagorja je grad Kalec, dom buditelja Notranjcev, pesnika Miroslava Vilharja.

Zahodno od Postojne so Hraše in Hrenovice. Severno od Sv. Mihaela je slavnoznani Predjamski grad. Stari grad je bil najimenitnejši vseh kranjskih viteških gradov. Ime ima od vasi Predjame, ki leži v lepi, globoki dolini ob koncu skalne grape tik 123 *m* visoke pečine. Predjamski grad je zaslovel po svojem zadnjem lastniku Erazmu Predjamskem.

Ob Nanosovem znožju je Razdrto. Tu se cepi glavna cesta: ena drži navzdol v solnčno Vipavsko dolino, druga pa v Senožeče in dalje čez Gabrk v Trst. V Senožečah je velika pivovarnica.

Južno od Pivške planote je Reška dolina, imenovana po Reki, ki teče po njej in potem ponicuje v sloveči Škocijanski jami na Goriškem. Največja kraja Reške doline sta Trnovo in Ilirska Bistrica. Proti zapadu so še Prem s starim gradom, Košana in Britof blizu Škocijanske jame. Po Reški dolini je izpeljana železnica doli na jug k sinji Adriji.

* * *

Svet Notranjskega Krasa je precej nerodoviten. Merilo notranjskemu podnebju je burja, ki razsaja ponekod naravnost strašno. Najhujša je pod Št. Petrom na mestu, kjer zavije železniška proga v Reško dolino, in na zloglasnem Gabrku pod Senožečami. Gabrška burja je vrgla že marsikoga v prezgodnji grob.

9. Trst in okolica.

Trst je glavno mesto Primorja in najvažnejše mesto ob našem morju. Mesto, ki je štelo pred dobrimi sto leti le nekaj tisoč prebivalcev, se je silno povzdignilo, ko se je ondi l. 1833. ustanovila parobrodna družba »Lloyd« in ko je l. 1857. stekla južna železnica, ki vzdržuje danes poleg alpske železnice (zgrajene l. 1906.) ves promet med jugom in severom.

Trst delimo v novo in staro mesto. Novo mesto ima široke in ravne ulice, dočim so ulice starega mesta ozke in vijugaste in se večinoma vzpenjajo proti griču, na katerem stojita ogromno zidovje starega gradu in stolna cerkev sv. Justa.

Najimenitnejša tržaška ulica je Korzo; v njej se vrste prodajalne druga za drugo. Ulica loči staro mesto od novega in zavije na zahodnem koncu na Borzni trg. Nekoliko korakov dalje je Glavni trg, ki ga obdajajo od treh strani krasne stavbe: palača kraljeve prefekture

(prej namestništvo), Lloydova in mestna palača; četrta stran trga je odprta proti morju.

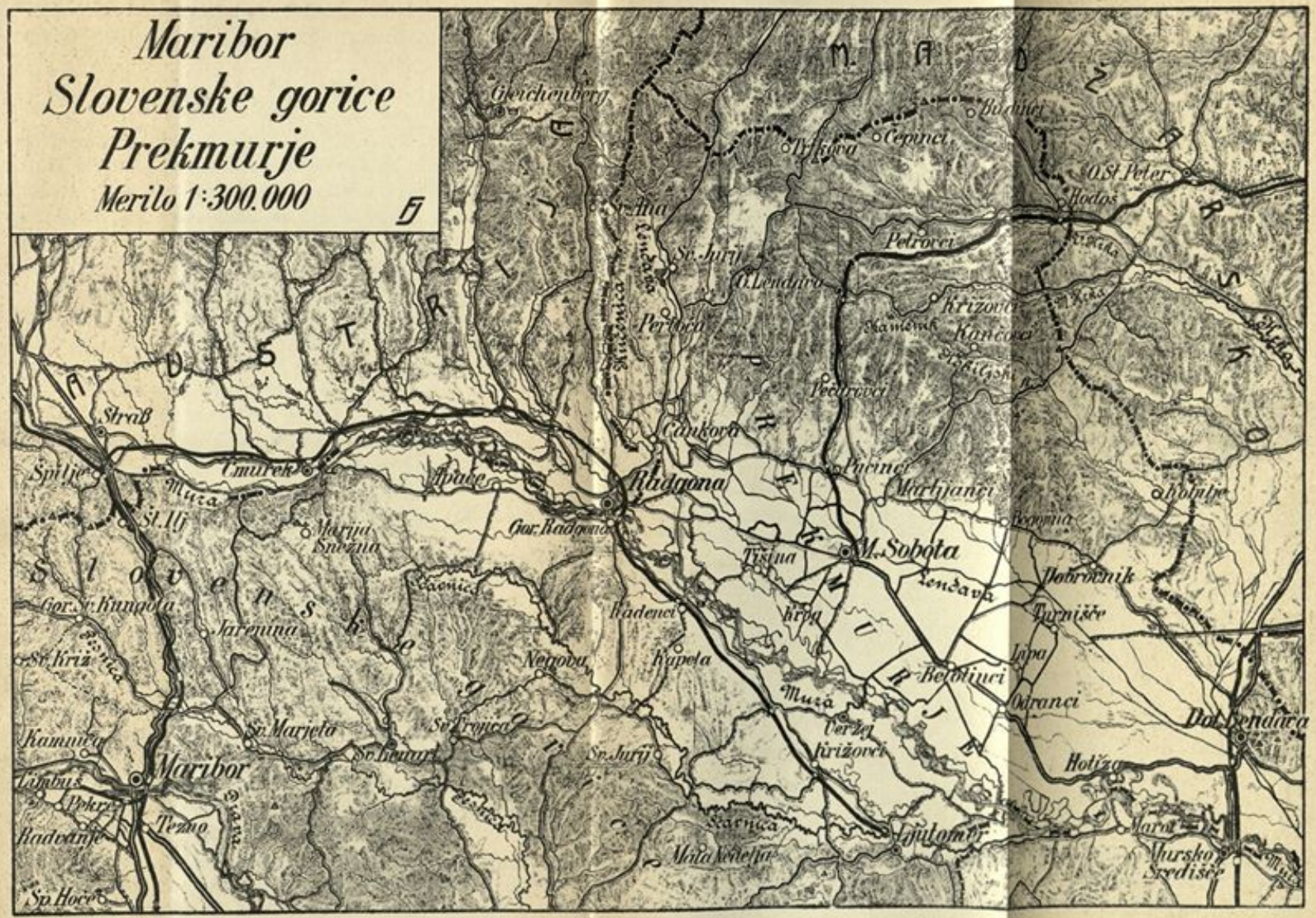
Z Glavnega trga pridemo mimo škofijskega dvorca na Lipski trg. Sredi njega je javen vrt, krog njega pa stara cerkev sv. Antona, trgovska in pomorska šola, muzeji, mestna knjižnica in razna šolska poslopja.

V bližini stojita na obrežju velikanski novi kolodvor alpske železnice in 33 *m* visoki svetilnik. Med njima je lepa zgradba novega Ribjega trga. Lepo sliko nudi tako-zvani Veliki kanal. Preko njega drže trije železni mostovi, ki se lahko poljubno obračajo. Ob kanalu sta bogato okrašena pravoslavna cerkev sv. Spiridiona in veliki Sadni trg. Na koncu prekopa se nahaja v grškem slogu zidana cerkev Novega Sv. Antona.

V bližini kolodvora južne železnice se dviga na prostornem trgu slovenski »Narodni dom«, nekdanje zbirališče primorskih Slovanov. Pod okriljem te prekrasne palače, na najlepšem prostoru mesta so imela svoje zavetje različna slovenska društva. Tu je bilo slovensko gledališče, ponos tržaških Slovencev. Brezmejno sovraštvo do vsega, kar je slovensko, je napotilo naše narodne sovrage, da so l. 1920. zažgali in uničili to slovensko trdnjavo. Slovensko šolstvo, ki se je v mestu samem lepo razvijalo, so novi oblastniki zatrli že prej, kmalu po svojem prihodu v Trst.

Trst se je v zadnjem desetletju pred vojno silno povzpel. Nič več mu ni zadoščala stara svobodna luka na prostoru med Velikim kanalom in Barkovljami. Treba je bilo nove luke. Ogromno delo je bilo izvršeno na južni strani mesta pri Sv. Andreju. Dolgost obale v novi luki znaša 4850 *m*. Na južni strani mesta so tudi ladjedelnice, mestna plinarna in elektrarna, tvornica olja, jute, linoleja, plavži in podobni obrati.

V Trst se uvaža v prvi vrsti prekmorsko blago, kakor: kava, riž, bombaž, poper, cimet, kakao; dalje tobak, olje, različna vina, kože, rozine, rožiči, smokve, limone i. dr. Pred vojno je priplulo v tržaško luko povprečno do 6000 parnikov in jadrnic na leto iz vseh delov sveta. Z najrazličnejšim blagom obloženi so odhajali parniki zopet v daljni svet.

Maribor
Slovenske gorice
Prekmurje
Merilo 1:300.000
AVSTRIJA
M. MADŽARSKA
SLOVENSKO
Gleichenberg
Radgona
Gor. Radgona
M. Sobota
Lendava
Maribor
Ljutomer
Ormož
Dol. Lendava
Murska Središče
Petrovci
Križevci
Kančevci
Cankova
Strab
Špilje
Muta
Ihan
Marija Snežna
Jarenina
Kamnica
Limbuš
Pekre
Radvanje
Tezno
Sv. Marjeta
Sv. Trojica
Sv. Lenart
Sv. Jurij
Kapela
Negova
Radenci
Tišina
Krog
Bakovci
Cepinci
Hodoš
Martjanci
Beltinci
Odranci
Tornišče
Lipa
Holiza
Ljutomer
Ormož

Trst je živel od morja, ki mu je ustvarjalo silno bogastvo. Imel je za seboj ogromno zaledje, ki ga danes nima več. V mejah Italije preti tržaškemu mestu gospodarski pogin.

* * *

Tržaško mesto obdaja lepa slovenska okolica, ki se razteza v polkrogu okoli mesta po več ali manj strmem jugozahodnem pobočju Krasa. Z okoliške kraške planote je diven razgled čez vse mesto in čez Tržaški zaliv.

V spodnji okolici so okraji: Škedenj s Kjarbolo, Sv. Ana s Spodnjo in Zgornjo Sv. Marijo Magdaleno, Farnet s Kjadinom, Rocolom in Lonjerjem, Sv. Ivan z Verdelo in Kolonjo, Rojan s Škorkljo in Barkovlje z Greto. Gorenjeokoliški okraji so: Prosek s Kontoveljem in Sv. Križem, Opčine z vasmi Bane, Trebče, Gropada, Padriče, Bazovica in Lipica.

Trst z okolico je štel pred vojno okoli 230.000 prebivalcev, od teh je bila dobra četrtina Jugoslovenov; vsi drugi so bili po večini Lahi. Mesto ima danes pretežno večino Lahov, okolica pa je skoro izključno slovenska. Tržaški Slovenci so cvet slovenskega naroda.

10. Istrski polotok.

Na jugu neodrešene domovine je Istrski polotok. Podoben je ogromnemu grozdu, ki sega globoko v Jadransko morje. Na vzhodu ga obliva Kvarner, na zahodu Tržaški zaliv, na severu ga loči cesta Trst-Reka od ostale celine.

Najbolj gorat svet Istre je na njeni severni in severovzhodni strani, kjer se razprostira siromašna Čičarija, ki zavzema približno prostor med Slavnikom (1029 *m*) in Učko (1396 *m*), najvišjo istrsko goro.

Z Učke uživamo prelep razgled po Istri, po vsej njeni bližnji in daljni okolici. Na severu, oziroma severovzhodu vidimo Nanos, Javornike in Snežnik, na vzhodu hrvatsko Kapelo, a na jugovzhodu pogorje dalmatinskega Velebita. Na jugovzhodu leže pod Učko kvarnerski otoki, ki

se po svoji modri barvi jasno ločijo od svetle morske gladine.

Istrski polotok visi proti zapadu in jugu, kar kažejo jasno njegove reke in potoki, ter končuje z večinoma precej visoko in strmo obalo.

Največja mesta ima Istra na svojem obrežju. V neposredni bližini Trsta so Milje; nekoliko dalje v globokem zalivu je Koper (9000 preb.), znan po svojih obširnih solinah. Mesto je sicer laško, ima pa tudi precej Slovencev, dočim je okolica vsa slovenska. Pred leti je bilo v Kopru slovensko in hrvatsko učiteljišče, kar je jako blagodejno vplivalo na probujo našega naroda v Istri. Koprski okraj spada med najobrtnejše v Istri.

V Koprski zaliv se izteka Rižana. Rečica prihaja izpod Slavnika, teče mimo Dekanov in se blizu Kopra izliva v morje. Rižanska dolina je ena najlepših dolin slovanske Istre.

V Izoli so tvornice za konzerve. Zahodno od tega mesteca je Piran (7000 preb.), mesto, ki ima v bližini znamenite soline. Nedaleč od Pirana je sloveče kopališče Portorose. Južno odtod se izliva v morje Dragonja.

Pri Savudrijskem rtiču neha Tržaški zaliv; polotok zavije proti jugovzhodu. Prvi večji mesti sta Umag in Novi grad. Pri Novem gradu hiti v morje reka Mirna, ki ima svoje izvirke v kraškem svetu Čičarije na zahodni strani Učke. V dolini Mirne sta mesteci Buzet in Motovun. Svet okrog Motovuna je obraščen z gostimi hrastovimi gozdovi. Svoj čas so sekali v motovunskih gozdih les za vojne ladje.

Južno od Novega grada je Poreč (4000 preb.), sedež škofa in mnogih uradov. Iz mesta drži ozkotirna železnica v notranjost polotoka ter dalje mimo Pirana in Kopra ob morski obali v Trst. Ob tej progi so Vižinada, Motovun in Buje največji kraji.

Pod Porečem je mesto Rovinj (12.000 preb.) z rododovitno okolico. Odtod izvažajo vino, olje, slane ribe in mramorju podoben kamen. V mestu je višje sodišče, trgovska zbornica za Istro, tvornica tobačnih izdelkov, testenin in mila. Rovinj je zvezan po železnici s Kanfanarom na progi Trst—Pulj.

Jugovzhodno od Rovinja se nahajajo blizu istrske obale prelepi Brionski otoki. Nedaleč od njih je Pulj, danes glavno mesto istrske pokrajine (pred svetovno vojno 58.000 prebivalcev). V starih časih je bil Pulj važna rimska naselbina, kar pričajo mnogi ostanki iz davne rimske dobe, n. pr. veličastni rimski amfiteater. Vnanje zidovje te velikanske stavbe je še danes dobro ohranjeno. V poslopju je bilo prostora do 25.000 gledalcev. Pulj je bil pred leti dobro utrjena vojna luka. Puljski arzenal je bil najobsežnejše obrtno podjetje na polotoku; v njem je delalo do 20.000 oseb dnevno. Pod laško oblastjo se bližajo Pulju žalostni časi.

Proti severu drži iz Pulja železnica mimo Vodnjana, Kanfanara in Pazina, čez Herpelje—Kozino v Trst. Vodnjan leži na plodni ravnini, ki daje mnogo vina, pa tudi sadja in žita. V njegovi okolici se pečajo ljudje marljivo s svilorejo. Kanfanar je mestece z dobro razvito kupčijo. Kraj je na glasu zaradi obilice dobrega vina, ki ga prideluje rodovitna okolica.

Pazin (4500 preb.) je mesto v zeleni kotlini sredi Istre in nekako zemljepisno, pa tudi duševno središče istrskih Hrvatov. Iz pazinske gimnazije je izšla dolga vrsta odličnih istrskih rodoljubov in narodnih voditeljev. Pri Lupoglavi zavije železnica proti severozahodu in drvi ob robu Čičarije, puščajoč na svoji levi strani glavne čičarijske vasi: Lanišče, Mune in Vodice. Herpelje-Kozina je važna postaja na kraškem svetu severne Istre. Tu se deli proga na Trst in Divačo.

Skrajni konec Istrskega polotoka je rtič Premantura. Okoli njega zavijemo v Kvarnerski zaliv. Obala je tod jako strma, kamenita in izprana od morskih valov. Po 15 km dolgi Raški dragi dospemo do izliva reke Raše, ki izvira pod Učko blizu Čepičkega jezera. V skrajnem kotu Raške drage je v smeri proti Labinju Karpanjski premogokop. Severno odtod se vrste na obrežju: Mošćenice, Lovran, Opatija (3800 preb.) in Volosko (2800 preb.), Opatija je svetovnoznano kopališče in zdravilišče ob Adriji. Iz nje drži električna železnica skozi Volosko na železniško postajo v Matulje na progi Št. Peter—Reka. V bližini Voloskega je na raz-

gledni višini zavedno mesto Kastav. Od vse tožne naše Istre je bilo samo Kastvu — a še njemu le deloma — usojeno, da uživa svobodo v mejah Jugoslavije.

Iz Voloskega je izpeljana lepa cesta proti Trstu. Cesta loči Čičarijo od Istrskega Krasa, na katerem so Jelšane, Podgrad, Hrušica, Slivje, Materija najbolj znani kraji. Prebivalci tega istrskega predela so zavedni Slovenci in znani pod imenom »Brkini«. Pri Slivjah je znana kraška jama Dimnica z lepimi kapniki. Podgrad, največji kraj v Brkinih, ima cestno zvezo z Ilirsko Bistrico v Reški dolini.

* * *

Istra ima veliko število otokov; največji med njimi so Krk, Cres in Lošinj. Krk je osvobojen in priklopljen k Jugoslaviji, v tuji oblasti sta še Lošinj in Cres.

Na južnem koncu Lošinja je mesto Veliki Lošinj (2000 preb.) z zelenimi vrtovi in krasnim razgledom na Velebit. Dokaj večji je Mali Lošinj (5500 preb.), ki slovi kot zdravilišče za bolne na pljučih. Cres je Istri najbližji kvarnerski otok. Istoimensko glavno mesto (4200 preb.) ima značaj drugih istrskih mest, ki so bila nekdaj pod benečansko oblastjo. Okoli Cresa raste oljka, ki je prebivalcem istrskih otokov glavni vir njih dohodkov. V Cresu je poleg mesteca Vrane dolgo Vransko jezero.

* * *

Prebivalci Istre so Hrvatje, Slovenci in Italijani. Slednji prebivajo v glavnem po mestih, zlasti na zahodni obali polotoka; nahajajo se pa raztreseni tudi po ostalih večjih istrskih mestih. Pod sedanjo laško upravo so se znali vgnezditi tuintam na popolnoma slovanskih tleh. Kadar je treba izpodriniti Jugoslovena, takrat Lah ne izbira sredstev; to se je pokazalo v zadnjih letih, ko so Italijani zatvarjali jugoslovenske in otvarjali laške šole v čisto slovenskih in hrvatskih krajih Istre. Slovenci prebivajo po vsem severnem delu Istre; največ jih je na severozahodu v koprskem okraju, manj na severovzhodu v podgrajskem sodnem okraju. Število istrskih Slovencev cenimo na okroglo 56.000. Ves ostali del Istre posedajo Hrvatje, ki tvorijo s Slovenci ogromno večino istrskega prebivalstva.

Istrski Sloveni se bavijo v glavnem s poljedelstvom in živinorejo; po Koprščini in niže doli goje oljko, zlasti pa vinsko trto. Po obrežnih krajih bivajo ribiči in mornarji. Morje, ki so nanje kakor priklenjeni, jim donaša obilnih dohodkov.

11. Neodrešeni drobci.

a) Reka.

Reka je za Trstom najvažnejše obmorsko trgovsko mesto ob sinji Adriji. Leži na skalovitem pobočju Krasa ob izlivu Rečine nasproti otokoma Krku in Čresu. Novejši del mesta je pozidan ob morski obali ter ima lepe in široke ulice, starejši del z ozkimi ulicami je potisnjen bolj v ozadje na skaloviti kraški svet. Rečina deli Reko od Sušaka ter teče blizu luke Baroš v morje.

Reka je štela z okolico vred pred vojno okoli 50.000 ljudi. Poleg Italijanov in Madžarov je bilo v mestu mnogo Jugoslovenov. Pečali so se ponajveč s trgovino, ki je bila na Reki razvita kakor v malokaterem obmorskem mestu. Vsako leto je prihajalo na Reko na tisoče ladij in istotoliko jih zopet odhajalo v daljni svet. Uvažali so največ kave, riža in petroleja, izvažali pa ogromno lesa, potem žita in vina. Ta veliki promet je bil Reki vir neizmernega bogastva.

Poleg trgovine je bil na Reki v veliki meri razvit obrt. Mesto je imelo in ima še danes mnogo tvornic. Na Reki so: delavnica torpedovk, čistilnica petroleja, plinarna, tobačna tvornica, kjer je bilo zaposlenih pred leti do 2500 ljudi.

Z Reke vodita v notranjost dežele dve železniški progi. Prva je izpeljana čez Št. Peter in Postojno proti Ljubljani, druga pa čez Karlovec v Zagreb.

Pred polomom nekdanje avstro-ogrske države je spadala Reka s svojo okolico (okoli 21 km^2) pod upravo Ogrske. Madžari so ji pili kri in jo tlačili, da ni smela kazati slovanskega lica. Kakšen razloček v tem oziru med Reko in med tik nje ležečim Sušakom! Po polomu podunavske monarhije je prišla Reka s svojo nekoliko povečano okolico v italijansko odvisnost. Mesto je sicer priznano kot neodvisna država, a ta neodvisnost je bolj na papirju. V reškem pri-

staniščU ležeča luka Baroš je priznana Jugoslaviji. V mejah Jugoslavije bi bila Reki zagotovljena sijajna bodočnost.

Nad Reko, oziroma Sušakom je Trsat, kjer je znana božja pot in grad slavnih Frankopanov. V današnji reški državi čaka odrešenja okoli 25.000 naših bratov in sestrá!

b) Rabsko Prekmurje.

Na severu današnjega jugoslovenskega Prekmurja se razteza rabsko Prekmurje. Mejna reka tega ozemlja, Raba, izvira na Štajerskem, teče proti vzhodu ter se izliva pri Rabu v Dunav. Rabska črta, ob kateri bivajo še danes zavedni Slovenci, se razprostira od Stankovcev do Monoštra (Sv. Gotharda), ki je glavno mesto tega predela slovenske zemlje. Mesto ima okoli 3000 prebivalcev. Vzhodno od Monoštra živijo Slovenci le še raztreseno po raznih krajih.

V rabskem Prekmurju je nekaj nad 4700 Jugoslovenov. Večji slovenski kraji so: Dolnji Sinik, Štefanovci, Gornji Sinik, Rabska Slovenska vas in Sakolovci.

Zahodni del rabskega Prekmurja ob bivši štajersko-ogrski meji je v mejah Avstrije; vzhodni, večji del tega ozemlja je pa v oblasti madžarske republike.

c) Radgona z okolico.

Pariška mirovna konferenca je dodelila slovensko Radgono z okolico — štajersko Prekmurje — republiki Avstriji. Napravila je s tem jako neprimerno mejo, ker sega radgonsko ozemlje, v kotu med Muro in dotokom Ključenico, kakor ostro bodalo v jugoslovensko ozemlje.

Radgona je stara slovenska naselbina. Ime svoje je prejela od slovenskega kneza Radigoja. Mesto je bilo za turških in madžarskih navalov važna trdnjava. Obzidje in nasip z jarkom sta še danes dobro ohranjena.

Radgona leži na levem bregu Mure nasproti Gornji Radgoni, ki je v mejah Jugoslavije. Mesto šteje okoli 3000 prebivalcev; dobra polovica teh je gotovo rojenih Slovencev. Z malo izjemo znajo danes skoro vsi Radgončani slovenski, večina seveda samo narečje.

Potrna, Žetinci, Dedonci, Slovenska Gorica in Zenkovci so največje slovenske vasi radgonske okolice. Bolj ponemčene so Stara in Novavasica, Farovci in Pridova. V vseh devetih radgonskih občinah je danes okrog 2100 Slovencev.

III. Splošni podatki.

1. Pridelki.

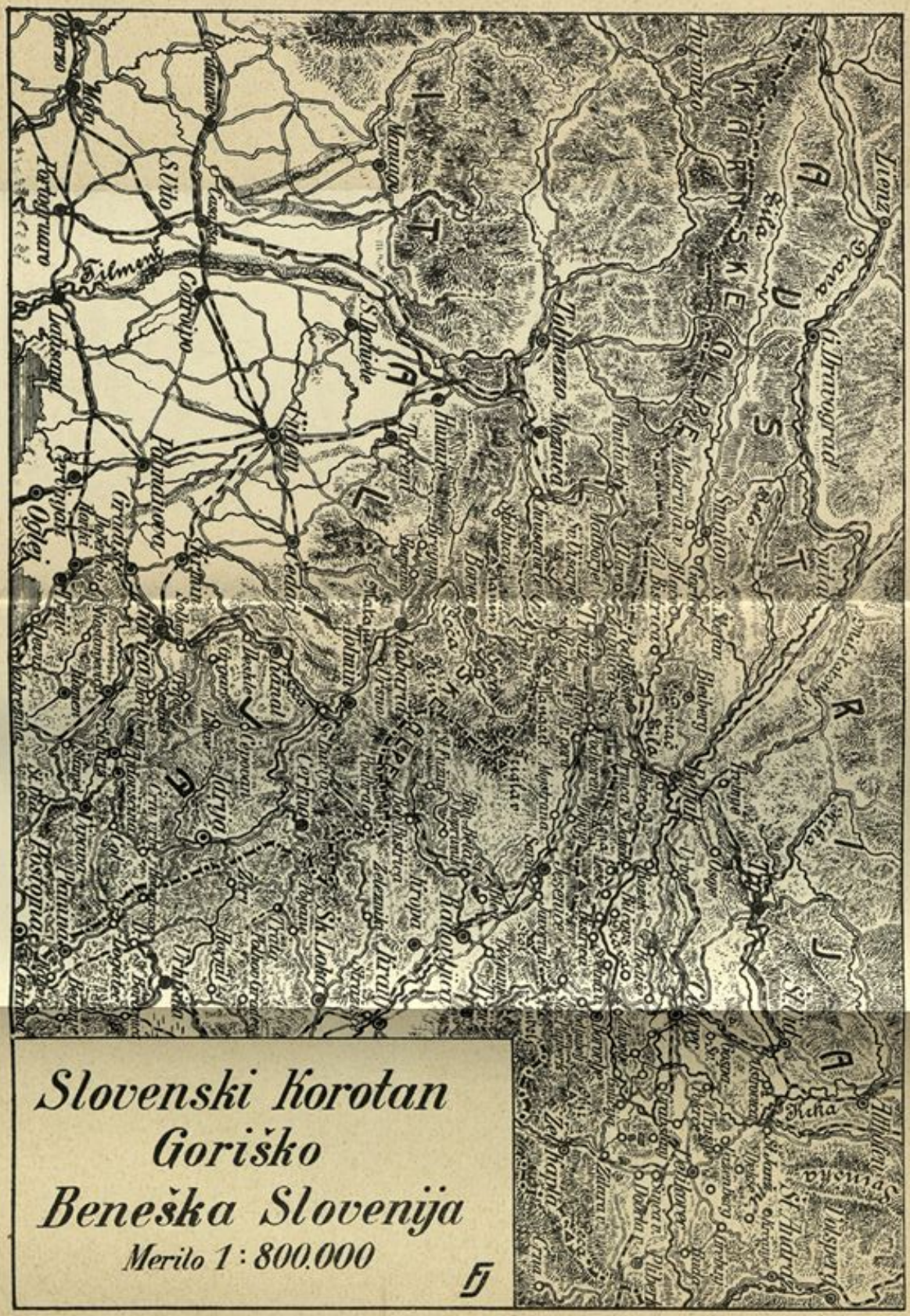
Od lege in sestavine tal ter od podnebja je zavisna vrsta, množina in kakovost pridelkov. Čim bolj hribovit in gorat je svet, tem manj je njiv in travnikov, tem več pa gozdov in pašnikov, dočim so ravnine in nižine pokrite večinoma s prostranim poljem in travniki. Na skalnem, kraškem svetu pa razen pašnikov vsega tega več ali manj primanjkuje.

Podnebje je v gorskih pokrajinah hladnejše nego v nižinah. Zaradi tega uspevajo nekateri pridelki, oziroma rastline bolje v višinah nego v nižinah in obratno. Vsaka rastlina potrebuje tedaj sebi primernih tal in primernega podnebja, ako se hoče razviti in uspevati.

Akoravno je v Sloveniji mnogo ljudi, ki se bavijo z obrtom, trgovino in industrijo, vendar lahko rečemo, da se večina prebivalstva peča s poljedelstvom. Glavni poljski pridelki, ki se tu pridelujejo, so: pšenica, rž, koruza, ajda, oves, proso, krompir, fižol, grah, leča, zelje in repa. Po nekaterih krajih gojé še lan in konopljo. Vendar pa vsi ti pridelki komaj zadoščajo domačim potrebam in moramo vsako leto uvažati mnogo žita, posebno koruze in pšenice.

Velikega pomena za Slovenijo je vinogradništvo. S tem se posebno odlikujejo bivša Štajerska, Dolenjsko in Primorsko z Vipavsko dolino.

Sadjarstvo v naših krajih dobro uspeva in donaša prebivalcem mnogo dohodkov. Največ se pridela jabolk, hrušk, češpelj in orehov. Na Primorskem raste zaradi milega podnebja tudi južno sadje, kakor marelice, breskve, smokve, mandlji itd. Mnogo našega sadja izvažajo v tuje države, posebno južnega sadja in štajerskih jabolk.

Slovenski Korotan
Goriško
Beneška Slovenija

Merilo 1 : 800.000

EJ

Z vrtnarstvom se pečajo ljudje po vsej Sloveniji, zakaj ni je skoro hiše na kmetih, ki bi ne imela svojega lepo obdelanega vrta, kjer goje raznovrstno zelenjad za domačo porabo. Večji in bolje obdelani vrtovi so okoli mest, od koder nosijo okoličani svoje vrtne pridelke v mesto na prodaj. Zgodnjo zelenjad pridelujejo okoli Gorice in Trsta.

Hmelj uspeva osobito v Savinjski dolini in je v dobrih letih bogat vir dohodkov za naše prebivalstvo.

Gozdarstvo se je v zadnjih letih precej izboljšalo, posebno ker pazijo, da svet zopet pogozdujejo, kjer so gozdove bili posekali. Slovenija se ponaša z razsežnimi gozdovi; iz njih dobivamo raznovrsten les, ki ga izvažamo na vse strani.

2. Živinoreja in rudarstvo.

Živinoreja je poleg poljedelstva v Sloveniji najbolj razvita. Za njo so tu ugodna tla; imamo dovolj dobrih pašnikov in zadosti tečne hrane. V najvišji meri goje pri nas govedo in svinjerejo. Obenem se odlikuje Slovenija po svojem lepo urejenem mlekarstvu in deloma sirarstvu.

Po goratih pašnikih in po kraških deželah prevladuje tupatam ovčjereja. Poleg ovac redé po teh pustih in manj rodovitnih krajih tudi koze.

Manj razvita je v naših krajih konjereja, ki prihaja v poštev le nekoliko na Dolenjskem, v nekaterih delih bivše Štajerske in v Prekmurju. V teh krajih gojé tudi v veliki meri perutninarstvo, ki se v zadnjem času jako lepo razvija. Odtod izvažajo poleg kokoši, rac, gosi in puranov tudi mnogo jajec. Omeniti je še čebelarstvo, ki je v Sloveniji na precej visoki stopnji. Slovenska čebela je že od nekdaj slovela in jo še danes razpošiljajo daleč preko meje.

*

* *

Izmed rudnin, ki jih kopljejo v Sloveniji, je najimenitnejši premog, ki ga imamo jako mnogo in v različni kakovosti.

Istotako vsebuje slovenska zemlja mnogo živega srebra in cinobra. Največji tak rudnik je v Idriji, a je, žal, danes pod italijansko oblastjo. Važni so tudi rudniki svinca in cinka v Mežiški dolini. Poleg imenovanih rud kopljejo pri nas še nekoliko antimona in manganove rude, ki jo rabijo v plavžih pri topitvi sirovega železa, da postane bolj trdo. Drugih rud nam v Sloveniji primanjkuje, le tupatam so žile srebra in železa, a ne v toliki množini, da bi se izplačal obrat.

Izmed kamenin je omeniti mramor, ki ga lomijo na Krasu in v Pohorju.

3. Obrtnost.

Slovenija je po večini poljedelska pokrajina, vendar ne pridela toliko, da bi se s tem prehranilo vsekupno njeno prebivalstvo. Zato mora ljudstvo misliti na druga sredstva, ki naj bi mu omogočila življenje, in to je v prvi vrsti obrt ali industrija.

Spočetka se je prebivalstvo oprijemalo le malega obrata, večinoma takozvanega domačega ali hišnega obrta. Po raznih krajih, kakor v Kropi, Železnikih, Tržiču na Gorenjskem in drugod, pa tudi na Štajerskem, so nastale, posebno kjer so vodne sile na razpolago, razne fužine; tu so izdelovali in deloma še izdelujejo raznovrstno orodje, žreblje in druge železne priprave. V Škofji Loki so delali domače sukno, ponekod tkali platno, izdelovali suho robo, čipke itd. Vsi ti obrti danes ne morejo več tekmovati z veleobrati, ki so nastali v zadnjih desetletjih. Ti veleobrati izpodrivajo polagoma mali obrt in to zaradi hitrejšega, boljšega in cenejšega proizvajanja. Na ta način hira domače ročno delo, v ospredje pa stopajo tvorniški izdelki, ki jih izvažajo na vse strani, tudi preko državne meje. Vedno več tvornic se pojavlja na slovenskem ozemlju, in tako je danes Slovenija, kar se tiče industrije, ena prvih pokrajin v Jugoslaviji. V državi nimamo še vseh vrst industrije; bližnja bodočnost nam izpopolni to, kar nam še manjka, da se bomo tudi na tem polju osamosvojili in zmanjšali uvoz industrijskih izdelkov iz tujih držav.

4. Občila.

Občila imenujemo vse, kar služi za prevažanje ljudi in blaga. K njim prištevamo ceste, železnice, plovne reke, pošto, pa tudi telegraf, telefon i. dr. Najvažnejša občila so vsekakor železnice, ki mreži podobno prepletajo prostrane dežele ter jih medsebojno približujejo.

Slovenski del naše domovine, kjer je Ljubljana nekako središče železniškega omrežja, preprezajo sledeče proge:

1. Dunavsko—savsko—jadranska železnica (prej južna železnica imenovana): Trst—Ljubljana—Maribor—Dunaj. Njene stranske proge so:

Nabrežina—Gorica—Krmin.
Št. Peter na Krasu—Reka.
Ljubljana—Vrhnika.
Zidani most—Zagreb.
Celje—Velenje—Spodnji Dravograd.
Grobelno—Rogatec.
Poljčane—Konjice.
Pragersko—Ptuj—Ormož.
Maribor—Spodnji Dravograd—Sinča vas—Celovec—Beljak.
Sinča vas—Železna Kapla.
Radgona—Ljutomer.

2. Državne železnice:

Ljubljana—Kranj—Trbiž.
Kranj—Tržič.
Št. Vid—Trg—Osojsko jezero—Beljak—Trbiž—Pontabelj.
Zilska železnica: Beljak—Podklošter—Šmohor.
Labudska železnica: Spodnji Dravograd—Labud—Št. Pavel.
Ljubljana—Kamnik.
Ljubljana—Grosuplje—Trebnje—Novo mesto—Metlika—Karlovac.
Grosuplje—Kočevje.
Trebnje—Št. Janž.
Novo mesto—Straža—Toplice.

Divača—Herpelje—Kanfanar—Pulj.
Herpelje—Trst.
Kanfanar—Rovinj.
Istrska ozkotirna: Trst—Koper—Piran—Poreč.
Vipavska železnica: Gorica—Prvačina—Ajdovščina.
Bohinjska železnica je podaljšek tursko-karavanške železnice, ki pelje preko Beljaka in Podrožčice ter drži od karavanškega predora mimo Bleda na Bohinjsko Bistrico in skozi bohinjski predor v Gorico in Trst.
Podrožčica—Svetna vas—Celovec—Št. Vid.
Svetna vas—Borovlje.

3. V bližnji bodočnosti se zgrade še naslednje proge:

a) Ormož—Ljutomer—Murska Sobota, ki bo vezala Prekmurje s Slovenijo;
b) Št. Janž—Sevnica in
c) Kočevje—Stari trg—Vrbovsko (na progi Karlovac—Reka), ki bo nudila osvobojenemu delu Slovenije zvezo z morjem.

5. Šolstvo.

V osvobojenem delu slovenskega ozemlja je šolstvo kaj lepo razvito. Koncem leta 1921. je bilo v tem delu 822 osnovnih in 31 meščanskih šol. Javne meščanske šole so imela tale mesta, oziroma trgi: Ljubljana, Maribor, Ptuj, Celje, Ljutomer, Žalec, Šoštanj, Slovenjgradec, Brežice, Krško, Tržič, Jesenice, Ribnica, Dolnja Lendava in Murska Sobota.

Lep napredek je zaznamovati tudi pri srednjem šolstvu. Slovenija ima štiri gimnazije (med temi eno žensko) v Ljubljani, po eno v Mariboru, Celju, Kočevju, Kranju, Murski Soboti, Novem mestu, Ptuju in Št. Vidu nad Ljubljano; dalje ima realko, moško in žensko učiteljišče v Ljubljani in Mariboru; v Ljubljani je tudi srednja tehniška šola.

Ujedinjena Jugoslavija je naklonila Sloveniji vseučilišče ali univerzo, ki ima svoj sedež v Ljubljani.

Poleg navedenih učnih zavodov so v Sloveniji še razne strokovne šole, kakor n. pr. gluhonemnica v Ljubljani, šola za slepe v Kočevju, kmetijska šola na Grmu pri Novem mestu, v Št. Juriju ob južni železnici, sadjarska in vinarska šola v Mariboru. Trgovske šole so v Ljubljani, Novem mestu, Celju in Mariboru. Za obrtni naraščaj so ustanovljene po raznih obrtnih krajih Slovenije obrtne nadaljevalne šole.

*

* *

Povsem drugo sliko kaže slovensko šolstvo po neodrešeni domovini. Tudi tu so bile slovenske šole pred svetovno vojno v lepem razvoju, a so jih mnogo novi oblastniki nasilno zatvorili. Vnebovpijočih krivic so v tem pogledu prizadejali slovanskemu prebivalstvu Istre, kjer je slovanska mladina prisiljena posečati tujerodne šole. Od meščanskih slovenskih šol obstojata v neodrešeni domovini nekdanja v Postojni in rudniška dekliška meščanska šola v Idriji.

Pod laško oblastjo so izginili slovenski, ozir. hrvatski srednješolski zavodi v Pazinu (višja gimnazija), v Opatiji (nižja realna gimnazija) in v Gorici (višja gimnazija, moško in žensko učiteljišče). Ostala je samo višja realka v Idriji, kjer so Lahi otvorili tudi nekaj gimnazijskih razredov. Slovensko učiteljišče so laške šolske oblasti premestile iz Gorice, t. j. iz središča dežele, v oddaljeni Tolmin.

Še žalostnejši je položaj naših rojakov v slovenskem Korotanu; ti so navezani na samopomoč, da ne utonejo v tujem morju.

6. Upravna razdelitev Slovenije.

a) V mejah kraljevine SHS.

Osvobojeni del Slovenije je na podlagi zakona z dne 26. aprila 1922 razdeljen na dve oblasti, na ljubljansko in mariborsko oblast, ki štejeta vsaka zase približno pol milijona prebivalcev. Obči upravi v oblasti načeluje veliki župan. Vsaka oblast se deli v okraje ali sreze, ki so jim na čelu takozvani sreski poglavarji.

Ljubljanska oblast se deli v 14 srezov, in sicer: 1. Ljubljana (mesto); 2. Ljubljanska okolica; 3. Kamnik, razen občin Motnika, Trojan in Špitalič; 4. Kranj s koroško občino Jezerskim; 5. Radovljica; 6. Logatec; 7. Litija; 8. Krško; 9. sodna okraja Brežice in Sevnica; 10. sodni okraj Laško; 11. Novo mesto; 12. Kočevje; 13. Črnomelj in 14. Kastav.

V mariborski oblasti je 12 srezov: 1. Maribor, levi breg — Sv. Lenart; 2. Maribor, desni breg — Slovenska Bistrica; 3. Dravograd (Marenberg — Guštanj); 4. Slovenjgradec — Šoštanj z občinama Gornji Dolič in Kozjak iz sreza konjiškega; 5. Konjice; 6. Gornjigrad z občino Šmartno ob Paki iz šoštanjskega sodnega okraja; 7. Celje — Vransko; 8. Šmarje — Kozje — Rogatec z občino Stoprce iz ptujskega sreza; 9. Ptuj — Ormož; 10. Ljutomer — Gornja Radgona z Apaško dolino; 11. Dolnja Lendava in 12. Murska Sobota.

Upravo v okrajnih (sreskih) zastopih vodijo okrajni (sreski) odbori in okrajne (sreske) skupščine, v oblastih oblastni odbori in oblastne skupščine, ki se vsi volijo za dobo štirih let.

Sreske skupščine sklicuje veliki župan na redna zasedanja najmanj dvakrat na leto, in sicer spomladi in jeseni, na sedež sreskega upravnega oblastva; oblastna skupščina se pa sklicuje vsako leto na dan 5. novembra.

Sklepe sreskih skupščin izvršujejo sreski, one oblastnih skupščin pa oblastni odbori.

b) V mejah neodrešene domovine.

Vse pod laško oblastjo se nahajajoče jugoslovensko ozemlje — Julijska Benečija nazvano — je po zakonu z dne 18. januarja 1923. razdeljeno v tri pokrajine ali province, ki so: 1. furlanska provinca z glavnim mestom Vidmom, 2. tržaška provinca z glavnim mestom Trstom in 3. istrska provinca z glavnim mestom Puljem.

Furlansko provinco tvori dosedanja videmska provinca, h kateri je priklopljen pretežni del goriške dežele.

Goriški del furlanske pokrajine se deli v tri okrožja: tolminsko okrožje obsega sodne okraje Bovec, Kobarid, Tolmin, Cerkno in Idrijo; goriško okrožje tvorijo sodni okraji Kanal, Gorica, Ajdovščina, Vipava in Komen (brez občin Mavhinje, Slivno, Šempolaj in Nabrežina); v gradiškem okrožju je med drugimi neslovenskimi okraji sodni okraj Krmin, h kateremu spada večje število slovenskih občin v jugozapadnem delu goriških Brd. Furlanski pokrajini pripada tudi Kanalska dolina na bivšem Koroškem z mestom Trbižem kot središčem istoimenega sodnega okraja.

Tržaška provinca se deli v tržaško in postojnsko okrožje ter obsega mesto Trst z njegovo nekdanjo okolico, sodne okraje Postojno, Senožeče, Sežano, občine Mavhinje, Slivno, Šempolaj in Nabrežino iz komenskega sodnega okraja, sodni okraj Tržič, mesto Gradež in končno občino Milje iz koprskega okraja.

Istrsko provinco sestavljajo okrožja Koper, Poreč, Pazin, Pulj, Volosko, Opatija in Lošinj. Ta provinca obsega skoro vso nekdanjo Istro (brez Krka in Kastva, ki sta v mejah Jugoslavije, in miljske občine, ki je podrejena tržaški provinci) in ji je priklopljen še sodni okraj Ilirska Bistrica.

Na čelu posameznih pokrajin so kraljevi prefekti, ki vodijo upravo posameznih okrožij.

* * *

V slovenskem Korotanu so ohranjene meje bivših okrajnih glavarstev. Ta imajo svoje sedeže v Velikovcu, Celovcu, Beljaku in Šmohorju. Okrajna glavarstva so podrejena deželni vladi v Celovcu.

7. Pregled
Slovenije v mejah kraljevine SHS.

1. Prekmurje . .	970 km^2 . .	91.000 prebiv.
2. Štajerska . .	6.075 „ . .	489.000 „
3. Koroška . .	460 „ . .	17.000 „
4. Kranjska . .	8.720 „ . .	468.000 „
Skupno . .	16.225 km^2 . .	1,065.000 prebiv.,

t. j. 65 prebivalcev na 1 km^2. Od skupnega števila prebivalstva je okroglo 1,000.000 Slovencev, ostali so po večini Nemci.

8. Pregled
naroda SHS v neodrešeni domovini.

a) V mejah Italije:

1. Koroška	332 km^2 . .	3.400	Jugoslov.
2. Beneška Slovenija .	415 „ . .	40.000	„
3. Goriška	2.385 „ . .	155.000	„
4. Trst z okolico . . .	94 „ . .	60.000	„
5. Notranjsko . . .	1.268 „ . .	57.000	„
6. Istra	4.502 „ . .	196.000	„
7. Zadar, Lastovo . .	60 „ . .	11.600	„
Skupno . .	9.056 km^2 . .	523.000	Jugoslov.

b) V mejah Avstrije:

1. Koroška	2.460 km^2 . .	115,000	Slovencev,
2. Radgona z okolico .	35 „ . .	2.100	„
3. Rabsko Prekmurje .	35 „ . .	400	„
Skupno . .	2.530 km^2 . .	117.500	Slovencev.

c) V mejah Madžarske:

1. Rabsko Prekmurje 110 km^2 4.500 Slovencev.

č) V mejah reške države:

1. Reka z okolico 28 km^2 25.000 Jugoslovenov.

Skupno živi na 11.740 km^2 neodrešene domovine 670.000 ljudi jugoslovenske narodnosti, t. j. povprečno 57 Jugoslovenov na 1 km^2. Od skupnega števila naših ljudi je okroglo 170.000 Srbohrvatov, vsi ostali so Slovenci.

Trst in okolica
Istrski polotok
Merilo 1 : 800.000
5
JADRANSKO MORJE
TRŽAŠKI ZALIV
Trst
Gradež
Tilment
Sesana
Kroseki
Sežana
Senožeče
Upčine
Divača
St. Peter
Zagorje
Prezid
Ilirska Bistrica
Hrušica
Slavnik
Podgrad
Vodice
Koper
Dekani
Izola
Piran
Umag
Buje
Buzet
Motovun
Novi grad
Vižinada
Višnjan
Poreč
Pazin
Rovinj
Kanfanar
Labin
Vodnjan
Brijunski otoki
Pulj
Premantura
Lož
Rakek
Postojna
Cerknica
Logatec
Vrhnika
Ljubljana
Kočevje
Čabar
Gerovo
Brod
Delnice
Fužine
Reka
Sušak
Bakar
Mrkopalj
Moščenice
Čepić
Vrbnik
Cres
Krk
Baška
Senj
Rab

Aljažev dom. — Triglav.

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA V LJUBLJANI

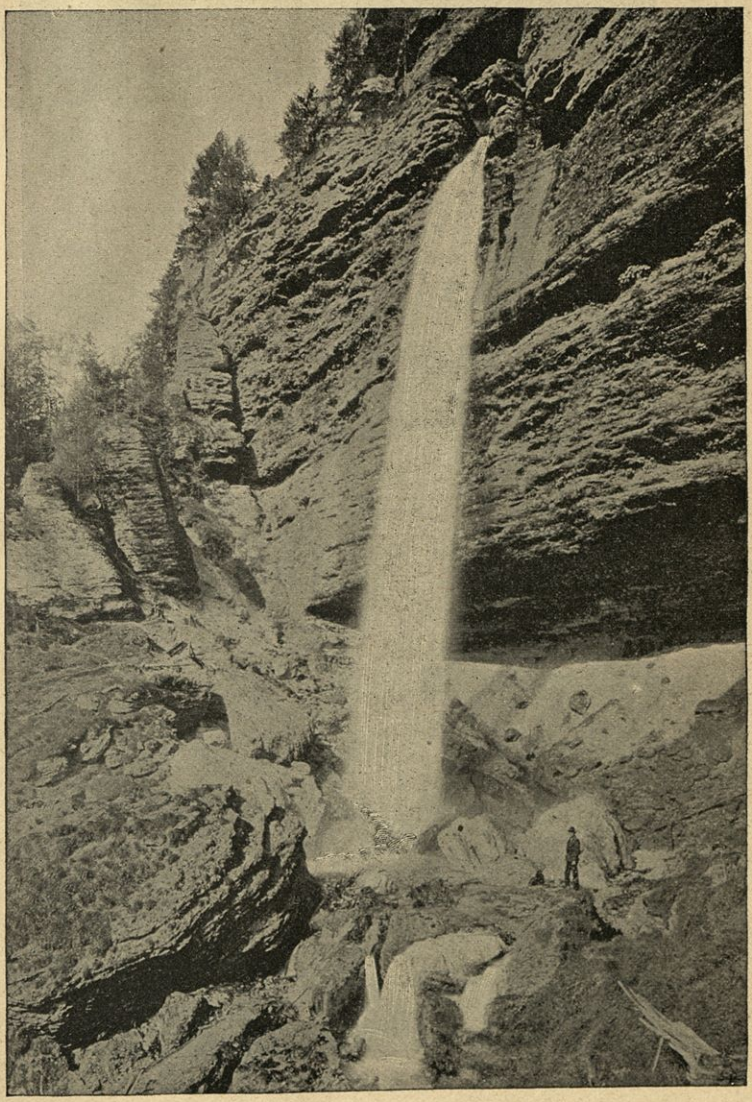
Bohinjsko jezero.

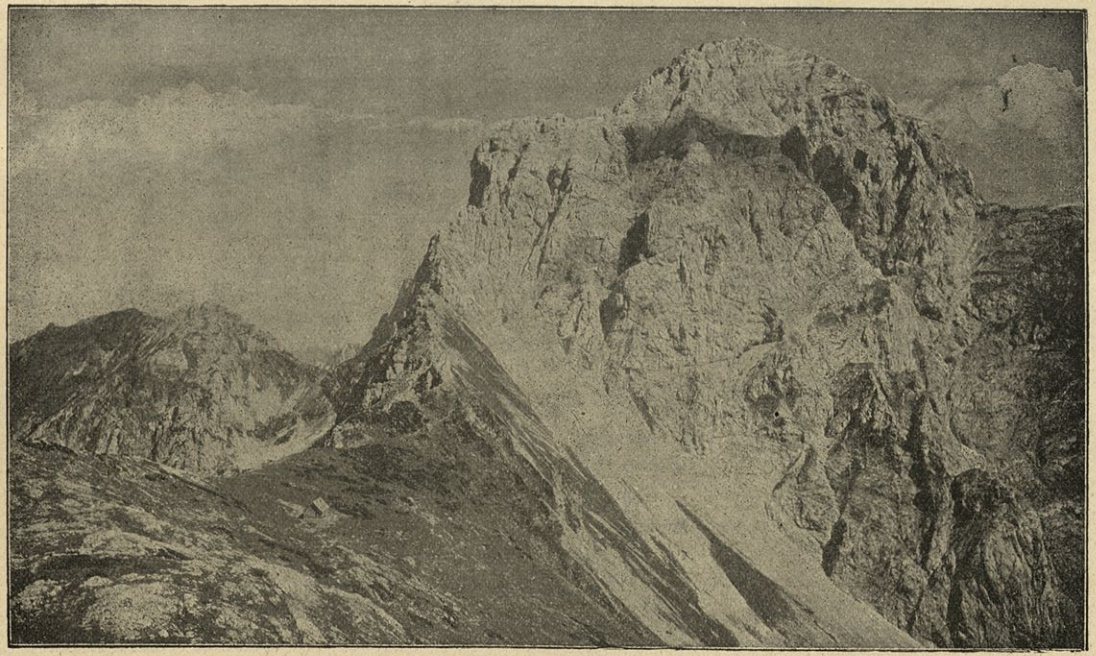
Blejsko jezero.

Kadilnikova koča vrh Golice.

Slap Peričnik v Vratih.

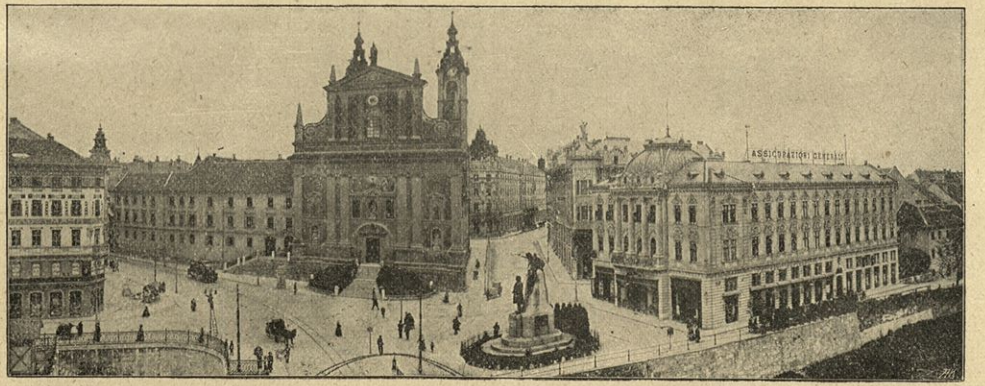

Kamniško sedlo. — Planjava.

NARODNA GALERIJA • LJUBLJANA

Velika Planina.

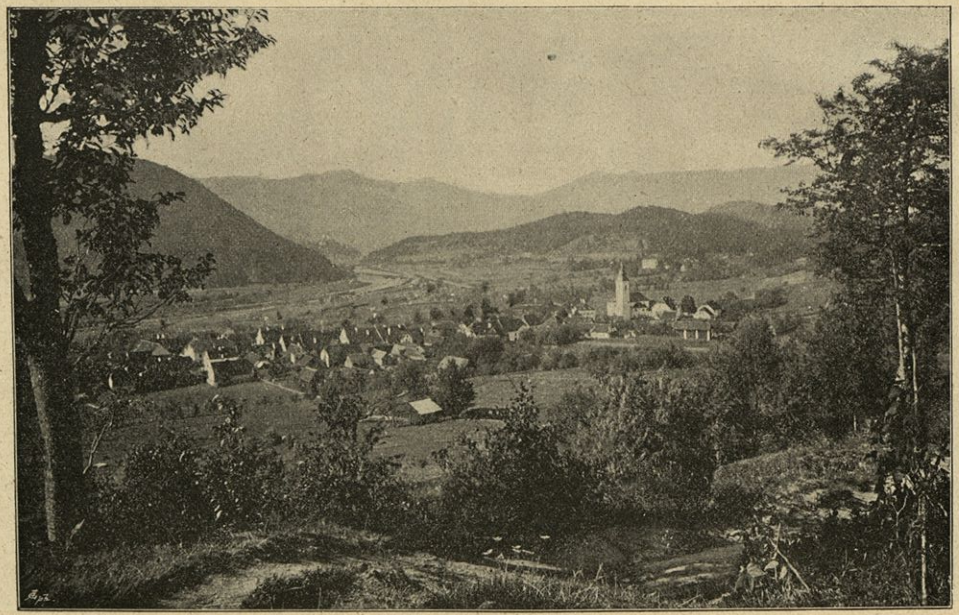
Ljubljana: Marijin trg s Prešernovim spomenikom.

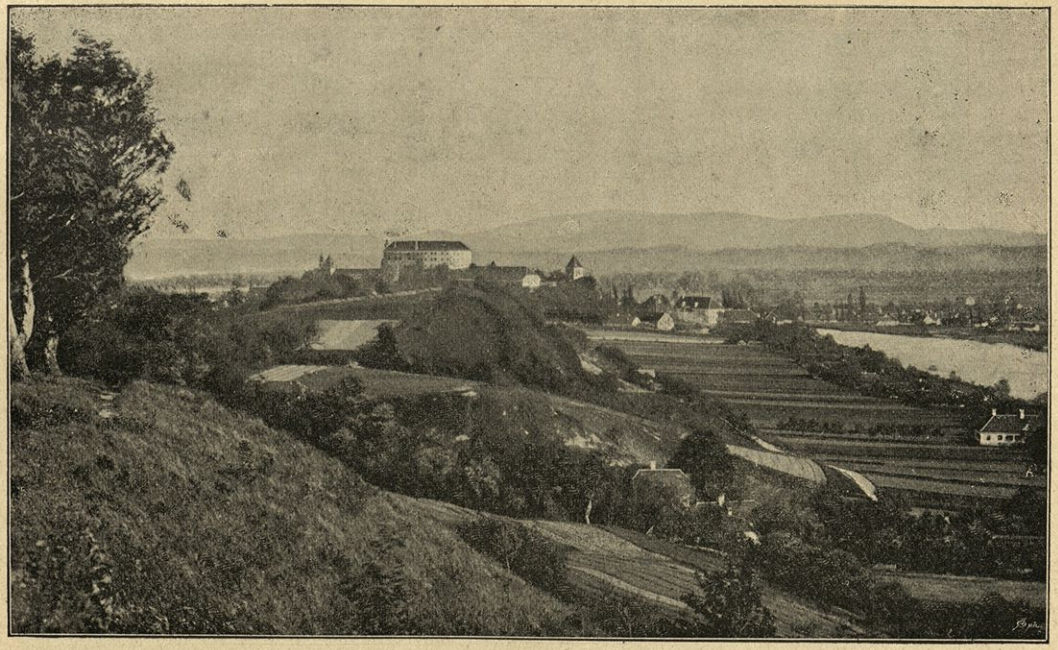
Cerknica z jezerom.

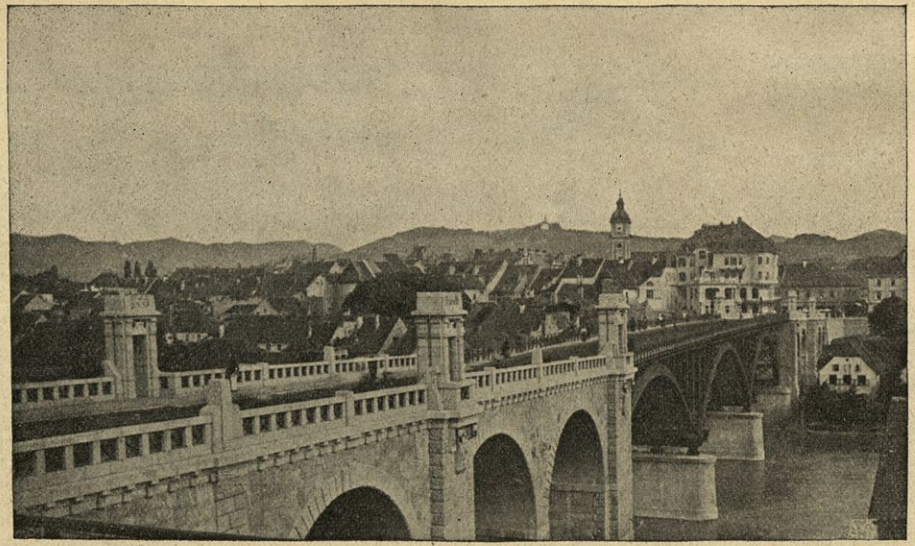
Toplice na Dolenjskem.

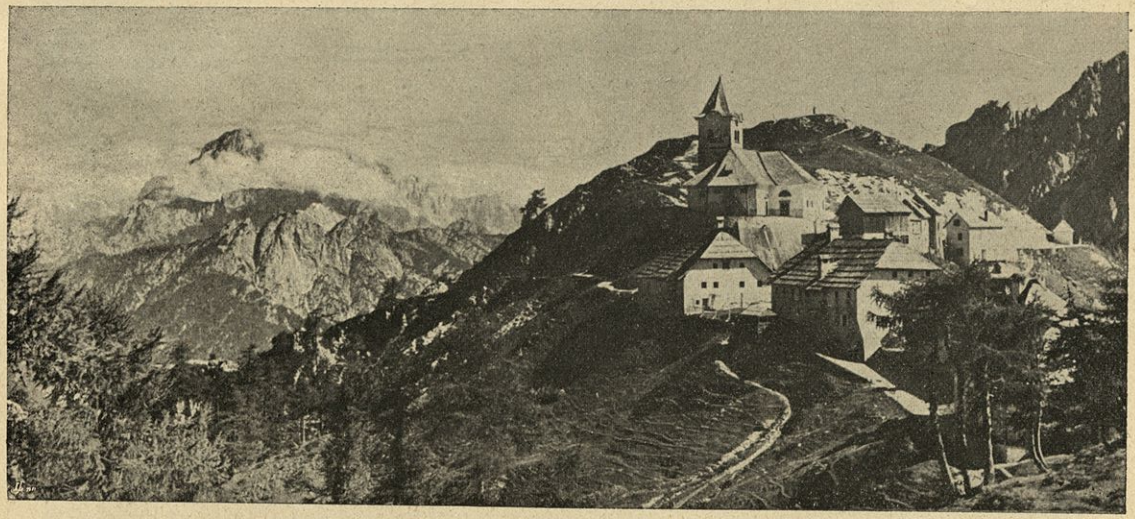
Mozirje v Savinjski dolini.

Ptuj od zahodne strani.

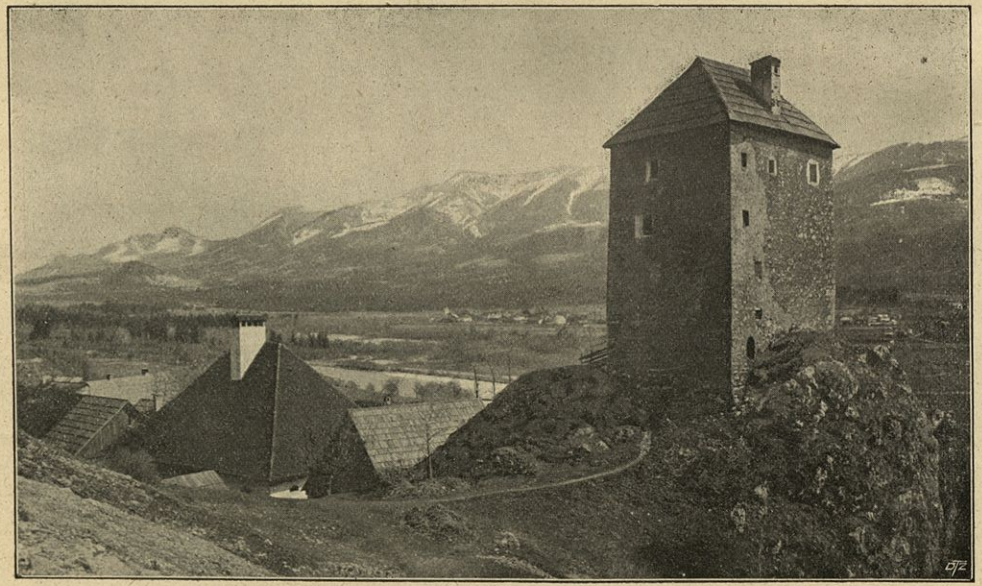

Novi most v Mariboru.

Sv. Višarje na Koroškem.

NARODNA UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

Stari stolp v vasi Podvetrovom in Brnica v Zilski dolini.

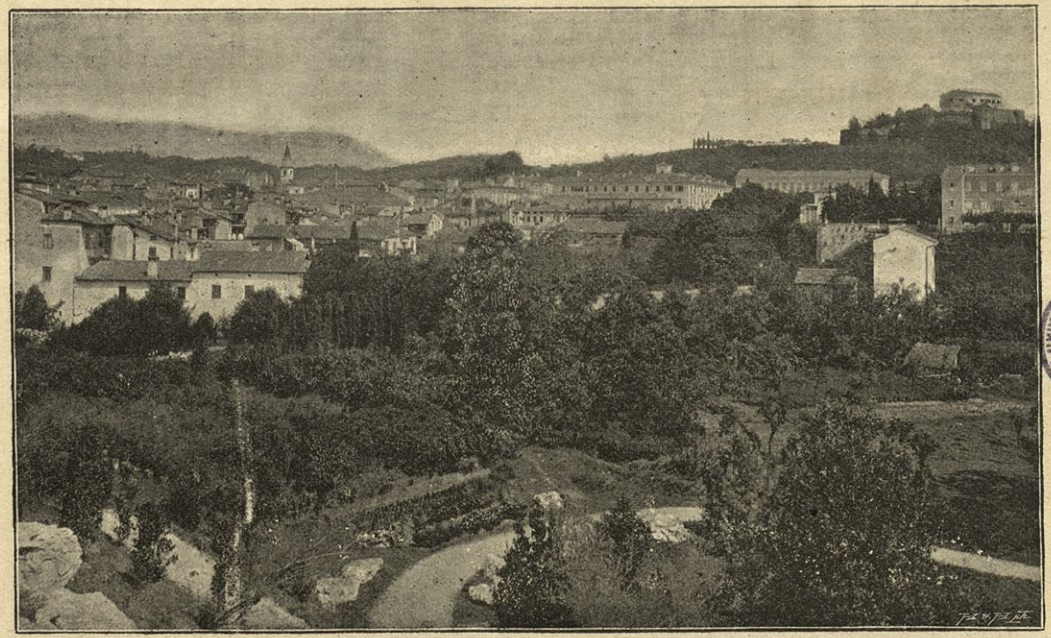

Tolmin.

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA V LJUBLJANI

Sv. Lucija ob Soči.

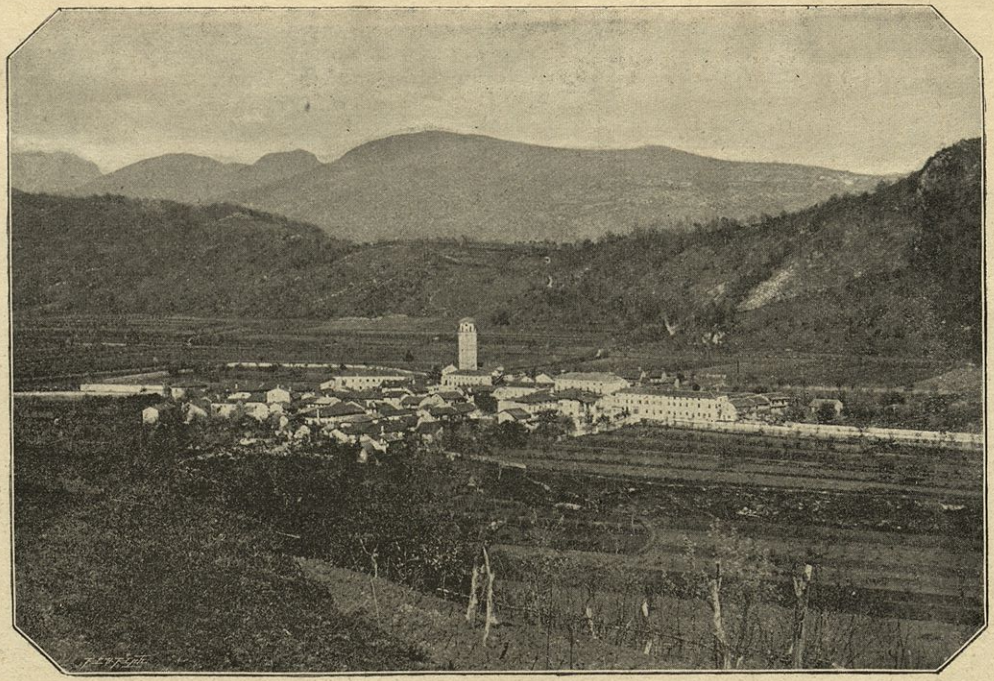

Našega juga solnčni vrt: Gorica pred vojno.

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

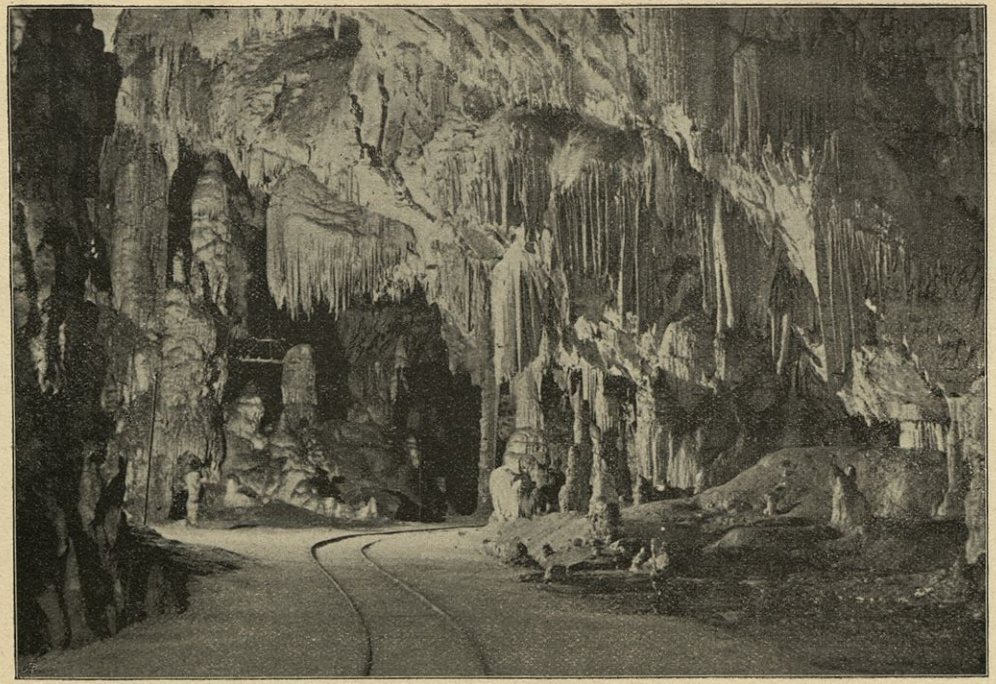

Ajdovščina — Šturije v Vipavski dolini. — Na levi v ozadju: Nanos.

Šempeter Slovenov v Nadiški dolini.

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA V LJUBLJANI

Postojnska jama.

Predjamski grad pri Postojni.

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

Trst.

NARODNA KNJIŽNICA V LJUBLJANI

Pulj.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA
00000520037